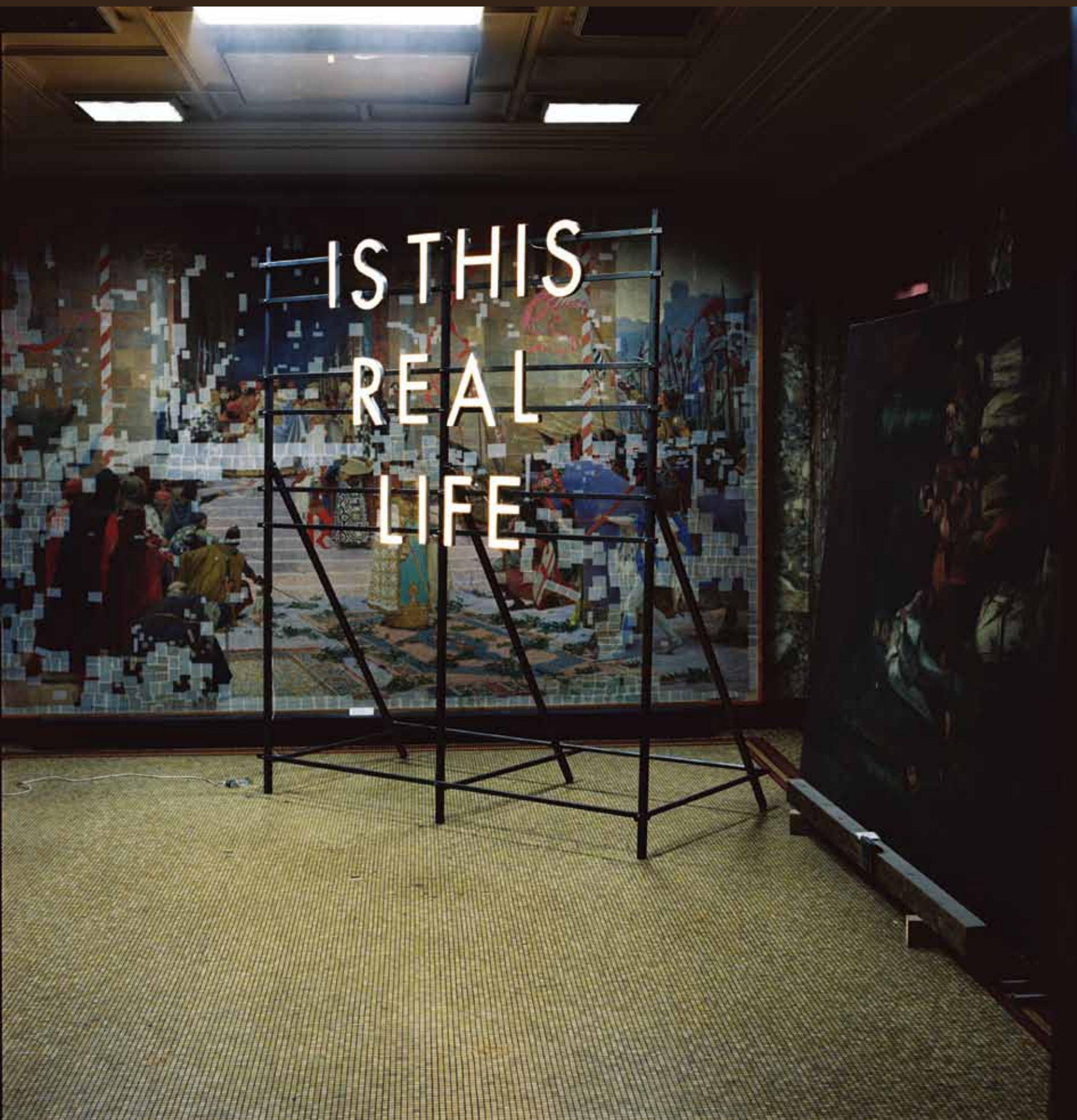

ISSN 2334-7090

manek

magazin nezavisne kulture

Broj 2, februar 2014.

SADRŽAJ

- 2-4 Portret umetnika - Slaven Tolj, intervju
- 5 NVO u (ovoj) krizi: Promišljanja na putu ka zajedničkom istraživanju
Ema Dauling
- 6-7 Mere štednje u kulturi - umetnost preživljavanja
Marko Miletić
- 8-9 Nacionalne institucije kulture u Srbiji bile su nekada građanske inicijative
Marijana Cvetković
- 10 Slučaj rezultata Konkursa GUK 2013. Novi Sad.
Šok zadruga
- 11-12 Finansiranje kulture u Srbiji
Hristina Mikić
- 13-14 Poreske i druge mere podrške sektoru kulture.
Vesna Čorić Erić
- 15-18 Finansijska održivost civilnog sektora u kulturi u Srbiji ili o pubertetskom
statusu našeg društva. Dr Predrag Cvetičanin
- 19 Strip: Električka
- 20 Predstavljanje: Kustosiranje
- 21 Predstavljanje: gallery-shots
- 22 Predstavljanje: Supervizuelna
- 23 Predstavljanje: Umetnik kao publika
- 24 Strip: Čaj... odličan
- 25 Makedonija: Kooperacija
Igor Toševski
- 26-27 Dom (vojske) kulture
Ministarstvo prostora
- Od 28 Vesti o aktivnostima NKSS 2013.

Fotografija na naslovnoj strani:

Saša Tkačenko

IS THIS REAL LIFE

Narodni muzej, Beograd, 2012.

Fotografija: Goran Micevski

Rad *Is this real life* nastao je iz potrebe za provociranjem situacije u kojoj je jedan umetnički objekat, izložen u muzejskom okruženju (u ovom slučaju izložbenom prostoru Narodnog muzeja u Beogradu), uskraćen da izazove vizuelni doživljaj kod posmatrača. Metalna konstrukcija koja nosi natpis *Is this real life* postavljena je u okolnostima koje joj ne dozvoljavaju da bude viđena ili percipirana u uobičajenim izložbenim uslovima, tako otvarajući pitanje o značenju i statusu umetničkog rada u situaciji kada njegova materijalna egzistencija u prostoru ne može biti potvrđena od posmatrača. Da li je umetnost samodovoljna kategorija čije postojanje legitimise čin autorovog stvaranja, ili je njen identitet uslovljen izlaganjem i iznošenjem u prostor dostupan javnosti, dilema je koja me često okupira u neizvesnim uslovima funkcionisanja lokalne umetničke sredine koji posredno utiču na moje bavljenje umetnošću, ali ga i ograničavaju. *Is this real life*, ne samo zbog direktne tekstualne poruke već i monumentalnošću dimenzija, pretenduje da ostvari komunikaciju sa sredinom i pred publikom kojoj se izlaže. Sa namerom mu imputirajući mogućnost da direktno prodre u prostor posmatrača i ostvari svoj kulturološki i društveno pretpostavljeni status, ovaj rad smeštam u prostor nefunkcionalnog Narodnog muzeja, uz kapitalna dela iz istorije nacionalne umetnosti koja su, isto tako, već više od deset godina u stanju nevidljivosti.

Autodematerijalizovan umetnički čin lišavam i sopstvene, autorske kontrole pozivom petoro fotografa da ga dokumentuju na način koji samostalno određuju, tako relativizujući i potrebu za interpretacijom umetničkog rada, koja neminovno prati svako njegovo javljanje u vizuelnom polju posmatrača. Fotografski dokumenti postaju jedini trag o postojanju rada koji je nakon fotografisanja trajno uklonjen.

Uvodnik

ODNOS JAVNOG I NEZAVISNOG

Officiume ellabor eruntiusciis molendit delitis mos sum consed quam nes quas utenim reic tem idessitiam expedit ius dolesseque doluptatiur? Harum ut qui cullab ipid magni cum re, simin pero maxim a suntemp orrovitae ex estem. Et aliatemo dolum eosa quos autecus alitae. Harchit aspriet quo conet qui conrapel moloritia soluptat et quas simus in cum as et ab idenis doluptas volut doloratur aute pore nobit iduntibus, sequatusa quid qui dicabo. Musantium fuga. Nam, et as es vel ipsanda dolora nihit pra vollectota voluptate porum cor ad quos dolorib usapidi psuscimpor simenectibus et hicia ditem. Itasper uptati res et acia quo doluptatur secum nonse nes asit lam que nos volenime essimaximus re, sectur am net aborporrum undelle nduntio consed mint odi sunt, conseqe non nostius daescit, iur sanihil laboriostium dolor maximen deliquistem aut unt.

Me pellat. Res eos plia sapicia cuptam, tesequundi ut explaut vellorem. Neque rero di as alibusd anihillandam eum, est, sunturi ossimus mo consed eum rem eum, coremodis erspid mintiur sa soloriam, quo doloreh endipiet veliqui dolupid ignimil loriorporiae volo doluptae cum quat.

Dae por maximil minusam, si dent.

Odipsandae reium et quiam ipsaera consequae. Namet evel maximi, quia qui doluptatur?

Totate doluptaquo et, culpa sequo deris dolore sinturis min nobit ut lam voloria natis eos consed quis doluptio. Ut am qui officitur moluptiamus quam harum eost, accabor ectatur, consequia dolorro optaquia des asinven ectetur? Puditat urerit poreiciae voluptatem. Ut volorepro dolestinum sunt peritibusdae consequat ipsam nobitarent la venducii maionsequia con cus, et pedi sit ipitae solorem sa nime liciis et apelibust faciet es dolor aut velignam ex estios aut eaturit, sequi officabor moles aliqui nescil modit volupturi qui opta idendiatem hillandenis molen-dem es ex esequatem aut andit am ea dio idendis minimin placea ne voluptatum quam imi, et ati derio ium, ideliquam sed quo omnis eum ut officii stiassit ant ut pere vellandus iduntem quatestium nobis nat laborere, soluptatus mostem rerumqui to odit velites sin repel mi, ommos dus expererfero molorepro tenihil id quasimos conse natur?

Slaven Tolj

Portret umetnika

Još od kraja osamdesetih i početka devedesetih ste aktivni na dubrovačkoj i široj hrvatskoj nezavisnoj sceni, vodili ste godinama Art radionicu Lazareti, a sada ste direktor Muzeja moderne i savremene umetnosti (MMSU) u Rijeci. Da li je odluka prelaska u javni sektor bila teška, šta vas je motivisalo na nju i da li ste imali dileme?

Poziv iz Rijeke zatekao me u trenutku potpune iscjeljenosti. Odluka nije bila laka, jer je uključivala odvojenost od porodice, koju nisam mogao povesti sa sobom. Duboko neslaganje s politikom koju karakteriše prezir prema životu i koja ubrzano i temeljno rastače supstancu Grada, čemu sam se tako dugo i svim snagama suprotstavljao, postalo je permanentno i opterećujuće u meri koju više nisam mogao izdržati. Ostanak u takvim okolnostima bio bi ravan samoubistvu. Morao sam odbaciti i donkihотовsku ulogu koju sam nosio, jer je postala kičasta i slaba, pa odluka o prelasku iz nezavisnog u javni sektor nije bila teška već samo naizgled kontradiktorna.

Koje su sličnosti, a koje razlike u vođenju nezavisne i državne institucije?

Muzej moderne i suvremene umetnosti u Rijeci je gradska institucija koja deli sudbinu postindustrijskog grada koji traga za novim identitetom. Muzej također mora redefinirati svoju ulogu i svrhu postojanja kako bi ostvario komunikaciju s zajednicom u kojoj deluje. Sastav u kojem su institucije mogle komforno egzistirati urušio se i ne jamči sigurnost i opstanak

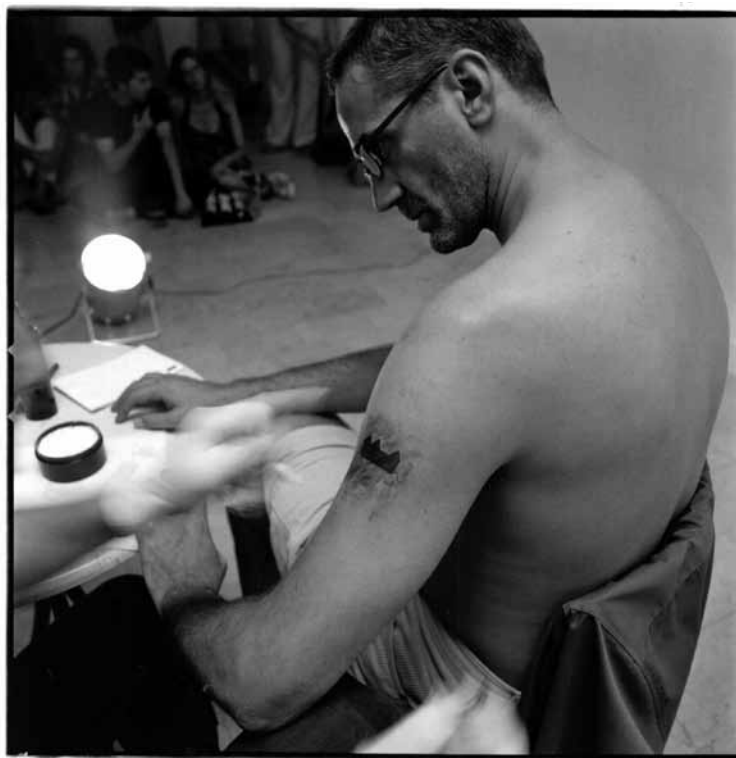
institucija koje su ga reprezentovale. MMSU Rijeka funkcioniše slično kao nezavisna institucija što se programa tiče, a osnivač još uvek sigurno sredstva za plate zaposlenih i pokrivanje režija. Institucije, gradske, državne i nezavisne, deluju u različitim kontekstima, a kontekst Rijeke je takav da ne osjećam bitnu razliku u vođenju Muzeja od rada u Art radionici Lazareti. U Rijeci kvalitetno saradujem s gradskom upravom, a u Dubrovniku sam bio u stalnom konfliktu zato što je bilo nemoguće ostvariti bilo kakav dijalog, a kamoli saradnju. Prednost rada u nezavisnoj instituciji je veći stepen

slobode i brža dinamika rada, a za te vrednosti se treba izboriti i u kontekstu rada u gradskoj ili državnoj instituciji. Stepem birokratizacije bitno je veći u Muzeju, ali slični kriteriji nameću se sada i nezavisnoj sceni, kao što se približavaju i odnosi u finansiranju programa.

Na osnovu dugogodišnjeg vođenja ARL, a proteklih godina i na osnovu iskustva u pokretanju građanske inicijative „Srđ je naš“, kako biste opisali odnos javnog i civilnog sektora u Dubrovniku? I kakva je situacija sada u tom smislu u Rijeci?

U Dubrovniku je razarajuća politika ubijanja Grada, otimanja javnog prostora i potpunog ignorisanja aktivnih građana, dovela do artikulirane pobune civilnog sektora koji je u otvorenom sukobu s gradskom upravom i Gradskim većem, koji su izgubili sav legitimitet i kredibilitet za upravljanje gradom. Posljednji čin izdaje i prodaje grada je formiranje koalicije „levih“ i „desnih“ u Gradskom veću, takozvani Dubrovački dogovor, koji je nastao kao odgovor na politički angažman civilnog društva kako bi se izglasao špekulantski projekt

Slaven Tolj u Art radionici Lazareti.

IZ OBLASTI / S. Tolj / KOLOKVIJUM

APRIL 1992

Grafit iz Pule, nepoznati autor (nakon sukoba s istarskim županom Jakovčićem)

apartmanizacije Srđa. Tim činom maske su do kraja pale i ne spašavaju ih ni vulgarne bajke o političkoj sinergiji za dobrobit građana. U Rijeci nezadovoljstvo civilnog sektora uglavnom proizilazi iz različitog statusa aktera i uglavnom se veže za partikularne probleme. Riječka gradska uprava aktere i delatnost udruženja civilnog sektora doživljava kao bitan deo identiteta Rijeke i stoga je situacija potpuno drugačija od stanja u Dubrovniku.

Koje su opcije za unapređenja saradnje nezavisnog sektora i institucija kulture koje dotiraju država/lokalne vlasti?

Mojim dolaskom u Rijeku MMSU se potpuno otvorio za saradnju s akterima s nezavisne scene. Institucije se moraju otvoriti za kvalitetne programe koje stvara nezavisni sektor i to stoga što nam je potrebna ta enormna energija i dinamika koja se kroz saradničke programe može oploditi i tako postati vidljiva, komunikativna i korisna zajednici. Uloga muzeja se promenila, moramo stvarati hibridne institucije, pobediti nepoverenje i nesuglasice, jer ciljevi bi trebalo da su nam isti. U Rijeci smo zahvaljujući saradnji i zajedničkom nastupu proizveli tri puta više programa nego prethodne godine, uključili veliki broj građana u programe i probudili angažman svih aktera u kulturi. Moramo biti budni i angažovani u svakom segmentu života, jer samo tako možemo da gradimo poverenje i da budemo verodostojni u onome što radimo.

Kakav je status javnog interesa u širem smislu danas u Hrvatskoj i koliko se situacija u tom pogledu razlikuje na lokalnom nivou, na primer u Dubrovniku i Rijeci, s obzirom na, čini se, drugačiji odnos moći na lokalnom nivou, različit status ta dva grada u smislu turističkih destinacija, pa i delovanje i uticaj krupnog kapitala?

Zbog pritiska krupnog kapitala i dužničkog ropstva u kojoj se zemlja nalazi, javni interes je ugroženiji nego ikada ranije i to je u većoj ili manjoj meri evidentno na svim razinama i u svim sredinama. Dubrovnik je na udaru i teško se može suprotstaviti pritisku kojem je izložen, ne zato što kao sredina ne bi mogao drugačije, već zbog lokalne i nacionalne politike koja Dubrovnik percipira kao nepresušan izvor novca i ništa drugo, kao destinaciju u kojoj ne žive ljudi s svojim potrebama i memorijom. Zakoni se stvaraju kako bi se omogućilo otimanje javnog prostora i njegovo pretvaranje u privatni. Misli se i radi od danas za sutra bez ikakve vizije i prostora za budućnost.

Da li se u tom pogledu bilo šta promenilo ulaskom Hrvatske u EU?

Ništa se nije promenilo, samo se proces ubrzao.

Uprkos raznim pritiscima, uspeli ste da održite ARL kao svojevrsnu oazu nezavisne kulturne scene u Dubrovniku već gotovo 25 godina. Šta su bili presudni momenti u toj borbi i kakva je perspektiva ARL?

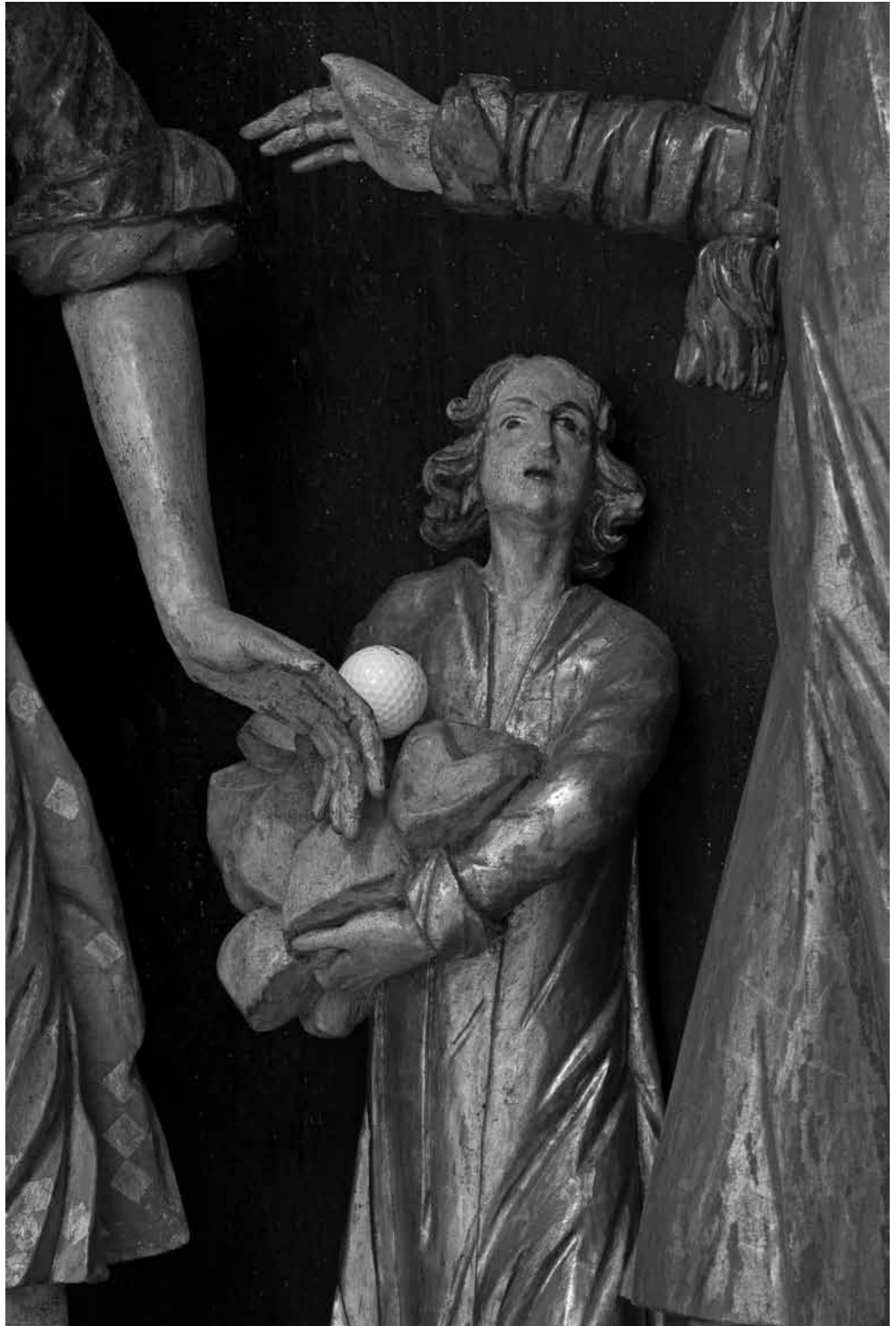
Art radionica Lazareti u kontekstu ovovremenog Dubrovnika, kao kao što ste rekli – oaza nezavisne kulture, postaje svojevrsan azil za lokalne stanovnike, stanovnike destinacije. Kao takav prostor AR može biti platforma za dalji otpor ukoliko civilna scena bude imala snage za borbu. Presudnih trenutaka bilo je mnogo i nemoguće ih je nabrojiti, tim više što mi ta tema rasplamsava civilni otpor koji se aktivira na spomen Dubrovnika.

I MMSU ste preuzeli u svojevrsnoj tranzicijskoj fazi – dok čeka novu zgradu i preseljenje. Više puta ste izjavili, međutim, da se uloga muzeja ne može svesti samo na čuvanje baštine i da je potrebno otvoriti nove prostore kreativnosti i aktivirati ljude. Na koji način nameravate to da postignete i koliko vam iskustvo dugogodišnje borbe za očuvanje ARL pomaže da utičete na eventualno ubrzanje tog procesa?

Iskustvo koje nosim s nezavisne i umetničke scene pomaže mi u transformaciji Muzeja u otvorenu i živu instituciju koja samu sebe neće doživljavati kao važnu i neupitnu, već će preispitivati svoju ulogu i razloge svog postojanja. Tranzicijska faza obilježava aktivan rad na konceptu preseljenja u novu zgradu, jedno krilo H-objekta u bivšoj tvornici Benčić. Pogrešno bi bilo čekati novu zgradu kako bi se ugodno smestili u nove prostore i opušteno se bavili muzejskim poslom. Moramo se izboriti za novi prostor, jer sadašnji ne može odgovoriti potrebama vremena i korisnika, te kako bi imali mogućnost još svrsishodnijeg i komunikativnijeg delovanja.

U toku je i vaša izložba u zagrebačkom Muzeju za umetnost i obrt „Citius, altius, fortis“ (Brže, više, jače), u okviru ciklusa „Savremeni umetnici u Stalnom postavu MUO“. I ovu priliku ste iskoristili da ukažete na političku, društvenu i kulturnu situaciju u Dubrovniku, probleme građanskog aktivizma i inicijative „Srđ je naš!“... Koliko angažovana umetnička praksa može doprineti stvarnoj promeni situacije, pored toga što svakako pomaže većoj vidljivosti problema kojim se bavi?

Umesto odgovora na zadnje pitanje prilažem tekst Vesne Vuković.

Dokumentacija izložbe *Citius, Altius, Fortius* iz Muzeja za umjetnost i obrt, Zagreb
Fotograf: Ana Opalić

IZ MUZEJA VAN I NATRAG I MUZEJ o izložbi Slavena Tolja „citius, altius, fortius“ u Muzeju za umetnost i obrt

Vesna Vuković

Tek negde u osamnaestom veku umetnost počinje da obuhvata različite discipline, kao što su slikarstvo, muzika, književnost, i konstituiše se kao zasebna sfera, koju s jedne strane karakteriše unutarnja logika i zajedničke karakteristike, i koja s druge strane kao takva, homogena, celina stoji u opreci prema svim ostalim ljudskim aktivnostima. Ovaj proces podupire konstituisanje estetike kao samostalnog područja filozofske spoznaje koji „umetničko stvaranje izdvaja iz životnog totaliteta društvenih aktivnosti i njemu se apstraktno suprotstavlja”.¹ Ovaj zahtev za izdvojenost iz živog totaliteta društvenih aktivnosti istorijski se realizovao kao uspostavljanje institucije umetnosti i njenih aparata. Rođenje modernog muzeja, jednog od tih aparata, Douglas Krimp (Douglas Crimp) razlaže na primeru Altes Museuma u Berlinu, čiju funkciju veže uz Hegelovu filozofiju umetnosti, a prema kojoj je umetnost, nakon što je ustupila mesto filozofiji kao vrhovnom načinu naše spoznaje Apolutnog, postala puki objekt filozofske kontemplacije.

Tako muzej postaje mesto na kojem je umetnost, apstrahovana od svakog konteksta stvarnog života, depolitizovana. Ukratko, muzej je specifično mesto ograđivanja (enclosure). Institucionalna kritika je ranih sedamdesetih godina izložila ekonomske, društvene i političke temelje umetničkih institucija, čineći ih neodeljivima od izloženih dela.

Setimo se radova njenog rođonačelnika, Hansa Haakea (Hans Haacke), u kojima razotkriva tamnu tvar polja umetnosti, trgovinu između muzeja i biznisa, u kojoj se trguje s jedne strane simboličkim, a s druge finansijskim kapitalom. Pritom ne smemo izgubiti iz vida da su takva umetnička kretanja u to vreme bila povezana s društvenim pokretima sedamdesetih. Tzv. drugi talas institucionalne kritike proširio je interes: više nije fokusiran na umetničke institucije, već na šire društvene odnose. Međutim, u tom je širenju, a i specifičnom društveno-političkom kontekstu, izgubio iz vida problematizaciju umetnosti kao institucije. Neželjeni, a stvarni, efekat takvog razvoja rezultirao je time da se umetnost učvrstila u svojoj funkciji ventila za radikalne impulse ili položaju simboličkog pribežišta za društvene silnice koje idu usuprot dominantnoj ideologiji.

Tradicija institucionalne kritike, kao i ovakav njen razvoj, čini mi se dobrom ulaznom tačkom za razumevanje rada Slavena Tolja, ako ga želimo oteći interpretacijama koje mu oduzimaju svaku umetničku relevantnost, smeštajući ga u krilo društvenog aktivizma. I u uvodnom tekstu kataloga izložbe *citius, altius, fortius*, koji potpisuje kustoskinja Jasmina Fućkan, tako se provuklo opažanje da „broj medijskih izveštaja o umetnikovim akcijama i aktivnostima premašuje broj stručnih tekstova napisanih o njegovom umetničkom radu”. Stoga ćemo u ovom prikazu pokušati potvrditi kako je reč o specifičnoj umetničkoj strategiji i poziciji.

Kako bismo to učinili, biće potrebno vratiti se nekoliko koraka natrag i priseliti se njegovih ranijih radova. Sve njih, bilo da su izvedeni u mediju performansa ili instalacija, karakteriše jezgrovit, siromaški jezik, pa time uslovljena i upotreba ready-madea, nađenih objekata i u krajnjoj liniji vlastitog tela kao materijala. Često je to korišćenje vlastitog tela značilo radikalno izlaganje, ne samo pogledu, već i autodestrukciji, pa i pogibiji. U performansu *Priroda i društvo*, izvedenom u zagrebačkoj Gliptoteci 2002. godine, Tolj natiče jelenske rogove i zalijeće se u zid, pri čemu povređuje kralješnicu, a iste godine je u Njujorku, nakon izvedbe performansa *Globalizacija*, u kojem naizmenično ispija votku i viski, hospitalizovan je zbog trovanja alkoholom te je, kako navodi Antun Maračić u tekstu kataloga Toljeve izložbe u Umjetničkoj galeriji Dubrovnik 2007. godine, „dva dana proveo u nesvesnom stanju”. U performansu *Volim Zagreb* iz 2008. (naslov je parafraza glasovitog performansa Toma Gotovca iz 1981. *Zagreb, volim te* u kojem go šeta Ilicom do Trga Republike), Slaven Tolj je sat vremena šetao centrom Zagreba s crnom motorističkom kacigom na glavi. Tim činom Tolj preuzima pojavnost, „glumi” ubicu novinskog izdavača Pukanica, koji je na sigurnosnim kamerama nekoliko dana ranije snimljen

s motorističkom kacigom na glavi.

Već iz šturih opisa ovih radova razvidna je Toljeva umetnička preokupacija binarnom opozicijom javno/privatno, čije rođenje smeštamo u isto razdoblje kad i konstituiranje umetnosti kao autonomne sfere, zajedno sa stupanjem kapitalizma na scenu. Najkasnije od trenutka feminističke kritike jasno je da je distinkcija javno/privatno mehanizam kojim se stanoviti pojedinci i prakse isteruju iz političkog i ekonomskog u privatnu sferu. Problematizovanje i uporno ispreplitanje javnog i privatnog osnovne su preokupacije Slavena Tolja. Ovome valja dodati i njegovo trajno bavljenje Dubrovnikom kao motivom i motivacijom, a koje se prolazeći kroz filter njegove aktivne uloge u životu i proizvodnji Grada (kao osnivača i dugogodišnjeg voditelja Art radionice Lazareti), ne može zadržati na planu fascinacije ili kritike, već postaje neodvojivo od svakodnevnog prakse, koje poput upravo spomenutih radova insistira na isprepletenosti javnog i privatnog.

Nakon tematiziranja ratnih stradanja, Tolj se ranih dvehiljaditih okreće prostornim promenama (javnog) gradskog prostora i njihovim ekonomskim razlozima, a od okupljanja inicijative *Srđ je naš!* oko konkretnog slučaja planirane izgradnje golf terena na Srđu i ograđivanja tog javnog dobra, koja se bori protiv privatizacije i komodifikacije javnih prostora i zagovara demokratizaciju procesa odlučivanja, njegov rad sve direktnije i sve borbenije proziva spregu kapitala i politike. Onako kako maločas spomenuti Hans Haake razotkriva trgovinu muzeja i biznisa, tako Tolj razotkriva trgovinu gradske uprave i biznisa, s tom razlikom što njegov teren više nije (samo) muzej, ili neka druga umetnička institucija, već čitav grad.

Izložba u Muzeju za umetnost i obrt pod nazivom *citius, altius, fortius* (brže, jače, više) intervencija je u stalnoj postavci, u okviru programa Savremeni umetnici u Stalnoj postavci MUO, pokrenutog 2009. godine izložbom Dalibora Martinisa. Organizacijski princip stalnog postava Muzeja za umetnost i obrt su stiliska razdoblja koja istoriju dele po stilskim karakteristikama (od gotike do industrijskog dizajna). Prateći i izlažući formalne aspekte eksponata, ukrasnih i svakodnevnih predmeta iz domova vladajućih elita, postavka briše sve tragove društvenih uređenja i proizvodnih odnosa. U takav postav Slaven Tolj ulazi s nekoliko jezgrovitih i direktnih intervencija u različitim medijima.

Kontura „golf-igrača – političara” se, u siromaškom gestu ocrtavanja putanje lepljivom trakom, 'razbacuje' muzejskim eksponatima, kulturnim javnim dobrom. Tapiserije, koje dominiraju od gotike do istoricizma, ograđene su trakama s natpisima PRIVATE PROPERTY. Ponovljena gesta privatizacije muzejskih eksponata na razini njihovog simboličkog sadržaja (prikaz godišnjih doba) aludira na ograđivanje javnih dobara. Golf loptice 'uljeze' nalazimo među ekspozicijama u instalaciji koja kontekstualno varira: Rokoko golf, Golf istorizam, Golf klasicizam, Golf secesija, na lusterima, svećnjacima i u posudama za cveće.

natima u instalaciji koja kontekstualno varira: Rokoko golf, Golf istorizam, Golf klasicizam, Golf secesija, na lusterima, svećnjacima i u posudama za cveće.

U odeljku *Sakralna umetnost* golf loptice zatičemo na oltarima i u rukama figura svetaca u instalaciji „Pioniri golfa”, koja s jedne strane govori o kontinuitetu eksploatacije i povezanosti vladajućih i duhovnih struktura, a s druge strane o feudalnom odnosu današnje demokratske izabrane vlasti, što je potcrtano medijskom izjavom gradonačelnika Dubrovnika Andra Vlahušića: „Ja poštujem zakon, ali bit će onako kako ja kažem”. Medijske izjave političara i poduzetnika provlače se kroz sve prostorije aplicirane na vitrine sa svakodnevnim predmetima. Inače prozirne, ovom intervencijom vitrine gube 'nevinost' i postaju filter kroz koji promatramo reprezentaciju prošlosti.

Zastavica s grbom (kruna, dva lava, dve ukrštene golf palice i natpis *citius, altius, fortius*) koja krasi radne stolove industrijalaca i globuse, kao i figura crkinje lučonoše (Venecija, druga polovica devetnaestog veka) u muzeju razotkrivaju imperijalističko lice kapitalizma i eksploatatorske korene ovakvog bogatstva oblika i materijala. Kretanje kroz prostorije u dva navrata prati i zvučna kulisa, tako u odeljku *Renesansa*, a ponovo i u odeljku *Zvona*, slušamo audio-rad *Srđ je naš!*, umetnikovo 'mantranje' slogana inicijative, a u odeljku *Klasicizam/empire* audio-instalaciju *Redodržava*, čitanje Zakona o strateškim investicijama, pravnoj podlozi savremenih ograđivanja javnih površina i izvlačenja građana iz procesa odlučivanja i korišćenja. Video, insert iz serije *Game of Thrones* (2012), u kojoj Tolja zatječemo u ulozi statista, zaklanja nam pogled na tapiseriju Našašće Mojsija iz sedamnaestog veka scenom smaknuća. Umetnik je izvođač, performer, ali u tuđem scenariju, a ipak izložen u svojoj životnoj specifičnosti: učestvovanje u kulturnoj industriji statiranjem u serijama (bilo) mu je u određenom trenutku modus preživljavanja.

Na početku smo govorili o rađanju modernog muzeja kao mestu specifičnog ograđivanja, okviru koji eutanazira svaku društvenu funkciju umetnosti, depolitizira je i pretvara u puki objekt filozofske kontemplacije. Svaka od Toljevih intervencija uz dlaku češlja stalnu postavku Muzeja za umetnost i obrt, eksponatima apstrahiranim od svakog konteksta stvarnog života vraća istorijsku specifičnost. Ali, i razotkriva muzej kao mesto proizvodnje specifičnog subjekta. Veza umetnosti i društva, njena funkcija da preslikava ideologiju vladajuće klase više je nego očigledna. Reči Maje Brinar Frenkel, supruge izraelskog investitora Aarona Frenkela, krase jedan od zidova: „Moj suprug ima karakter poduzetnika. Ljudi su to od emocija koji imaju vlastitu viziju i odmah reaguju. Kao slikar, ni jedan ne razmišlja neposredno pre o profitu koji će zaraditi kad proda sliku, prvenstveno je fasciniran.”

Ako je muzej ustanovljen kako bi iz eksponata izbrisao svaki trag živog rada, izdvajajući ih iz njihovog okruženja, ovakva muzejska inicijativa (Savremeni umetnici u stalnoj postavci MUO) ima emancipatorski potencijal da ih nanovo vrati u život, a da umetnost poveže sa svetom. U tom je svetlu guranje Toljeve izložbe u „aktivistički koš”, koje tako lepo oslikavaju izložene izjave protagonista i čuvara projekta izgradnje golf-terena na Srđu, mera devalorizacije kritičkih i intervencionističkih umetničkih praksi i njihovo uklañanje iz registra „lepih umetnosti”. Mera izrazito politička.

**Zaduživali su se svi
– država, gradovi, javna
preduzeća, toplane, Sr-
bijagas, EPS... Penali za
neiskorišćene kredite samo
Železnice Srbije budžet
su koštali 5.000.000
evra, što je dva i po puta
veći iznos od ukupne
sume koja se izdvaja za
NVO sektor u kulturi.**

1 Peter Bürger, Teorija avangarde, Antibarbarus, Zagreb, 2007, str. 56

NVO u (ovoj) krizi: Promišljanja na putu ka zajedničkom istraživanju

Ema Dauling

U julu 2013, na poziv Kulturnog centra REX iz Beograda, održali smo seriju razgovora s ciljem da se istraže problemi s kojima se trenutno susreću nevladine organizacije (NVO) u Srbiji koje deluju na poljima savremene umetnosti, nezavisne kulture i društvenog aktivizma. Načelno gledano, organizacije sa čijim smo članovima i članicama razgovarali, mogle su se prema svojoj orijentaciji u odnosu na umetnost i kulturu podeliti u dve grupe. U prvoj grupi bile su organizacije koje se bave produkcijom savremene umetnosti, a koje za cilj imaju povećanje njene javne prisutnosti i prijemčivosti. Za drugu grupu organizacija, umetničke, kulturne i estetske prakse predstavljaju jedan deo iz repertoara aktivnosti intenzivisanja u javnim debatama i učešća u društvenim promenama. Budući da je rađeno u sklopu projekta *Mašinsko odeljenje Evropa*, istraživanje se koristilo mašinskim odeljenjem kao metaforom koja evocira proizvodne snage što rade na stvaranju savremene umetnosti i kulture, odnosno metaforom koja otvara pitanja u vezi sa strukturom i stratifikacijom rada u polju kulture, kao i politike, u vezi sa odnosima između centra i periferije u Evropi, i duž njenih granica koje se menjaju.

U fokusu naših razgovora bili su problemi koje su organizacije i kolektivi označili kao one s kojima se trenutno suočavaju. Krenuli smo od pojma krize u kontekstu svetske finansijske krize, odnosno njenih posledica po region i sektor. Ukoliko krizu shvatimo kao situaciju u kojoj se budućnost trenutno odgađa sve dok se ne donesu odluke i odabere jedan od ponuđenih puteva, onda kriza predstavlja određenu vrstu raskršća i podrazumeva mogućnost promene. Posmatranje kroz prizmu krize u ovom smislu predstavljalo je način da se trenutno stanje „otkrije“ i raščlani kako bi se razmotrilo šta treba činiti da bismo uopšte mogli da se bavimo aktuelnim pitanjima. Pa ipak, u ovom regionu, kriza ne predstavlja skorašnji fenomen i u većini razgovora ubrzo bi nam skrenuli pažnju na konflikte i transformacije koji su doveli do toga da se krize nižu jedna za drugom i učinili da kriza kao način života – kao način vladanja – postane deo svakodnevice. Ovde kriza kao fenomen ima više dimenzija i ne deluje samo na nivou političkih i privrednih mera, već i na emocionalnom planu, stvarajući određenu vrstu subjektiviteta, gde kriza deluje direktno na organizam na načine koji su kontradiktorni i izazivaju anksioznost. U vreme krize, čovek, sa jedne strane, može iskusiti određenu rezignaciju, inerciju i osećanje zaglavljenosti u životnim

okolnostima; sa druge strane, kriza (a naročito ona koja nikada ne jenjava) zahteva izuzetnu istrajnost, kreativnost i delovanje pri susretu sa stalnim čorsokacima i hitnim situacijama na koje treba reagovati i rešiti ih. Ovakvo generisanje anksioznosti usled krize moglo bi biti uzrok za javljanje kritika na račun posmatranja situacije kroz prizmu krize. Neki smatraju da je, naročito na prostorima bivše Jugoslavije, kriza postala do te mere sveprisutna da je zaista teško izvući bilo kakvu korist iz posmatranja kroz prizmu krize: umesto da služi kao signal za izuzetnu situaciju i mogućnost promene, stanje „krize“ postaje normalizovano kao stalno stanje stvari. Kao posledica toga, kriza može postati

društveno, kulturno, ili neko drugo) predstavljaju šansu da se stekne autonomija u odnosu na izvesna ograničenja koja se javljaju u postojećoj NVO kulturi. Ipak, oni takođe sa sobom nose i nove disciplinujuće mehanizme koji utiču na aktivnosti organizacija (npr., potreba da se generiše prihod). Zbog toga, nameću se određena politička i organizaciona pitanja, u sprezi sa različitim logikama koje su osnov za vladine odluke o obezbeđivanju sredstava i finansija, kao i pitanje šta je to što čini resurs za rad jedne organizacije.

Drugo, koje se to nove prakse i subjektiviteti javljaju, kao i kako se prema njima odnositi?

Transformacija javne sfere donosi sa sobom i reakcije na tu transformaciju koje ukazuju na produktivnost konfrontacije između estetskih praksi kao načina bavljenja svetom i njihove uloge u transformaciji i prekonfiguraciji novih društvenih odnosa. Pitanje koje se ovde javlja ne odnosi se samo na mogućnosti i nemogućnosti savremene umetnosti i njene produkcije, već i na materijalne uslove za život i rad. Kako se privatizacija fizičkog javnog prostora ubrzava, tako su sve češći i pokušaji da se taj prostor ponovo zadobije i preoblikuje lokalnim inicijativama koje povezuju susedstva i zajednice, ne preko ekspertiza koje usmeravaju druge, već zajedničkim stvaranjem nove društvenosti tj. nove društvene svesti bazirane na aktuelnim zajedničkim iskustvima u konfrontacijama. Ovo ukazuje da postoje mogućnosti za povezivanje, ne samo sa lokalnim zajednicama već i sa ljudima koji rade u drugim oblastima, izvan polja neposrednog delovanja umetnosti i kulture.

Treće, šta je zajedničko a šta različito u iskustvima koje se javljaju u mrežama? Pitanje zajedničkog i razlike obuhvata domene javnih institucija i nezavisnih umetničkih scena, ali se postavlja i u samim organizacijama, gde dovodi do zapitanosti nad time ko se može smatrati umetnikom, kulturnim radnikom, ili aktivistom, a ko ne. Svi su, bez izuzetka, izrazili želju da im se pruži više prilika za diskusiju, kao i da se uspostave zajedničke perspektive, saradnja i podrška. Možda bi tri ovde postavljena pitanja mogla biti korisno polazište za dalje istraživanje koje će dovesti do stvaranja zajedničkih praksi? Ne samo u Srbiji ili regionu, već i izvan granica Evrope, u saradnji sa drugima koji se suočavaju sa sličnim problemima i žele da razviju zajedničke transnacionalne prakse kao put kolektivnog izlaska iz krize.

(Prevod: Milan Marković)

Ema Dauling bila je rezident u Kulturnom Centru REX u okviru projekta „Raskršća Istok–Zapad“. Živi i radi u Londonu i predaje na Katedri za sociologiju Univerziteta Midlseks. Trenutno se bavi istraživanjem svetske finansijske krize i njenih konstitutivnih sukoba i transformacija. U skorije vreme je objavljivala u naučnim časopisima *Social Justice*, *Cultural Studies – Critical Methodologies* i *Lateral*.

nešto što guši pokret i nije dovoljno snažno polazište za analizu da bi omogućilo mapiranje karakteristika određene situacije. Ovo ukazuje na činjenicu da posmatranje kroz prizmu krize može zapravo da destimulise delovanje, onda kada se o krizi raspravlja kao o apstraktnom pojmu umesto da se nešto preduzme u vezi s konkretnim okolnostima. Pa ipak, mnogi su primetili da su posledice svetske finansijske krize danas sve očiglednije u Srbiji, naglasivši kako mere štednje uzimaju sve veći danak, zajedno sa privatizacijom javnog prostora i transformacijom javnih ustanova. Prema razgovorima koje smo vodili, veliki broj sporova koji se javlja potiče od tri centralna pitanja.

Kao prvo, koje su to promene koje se dešavaju na polju finansija, fondova i resursa u NVO sektoru i na koji način ove promene utiču na organizacije? Sposobnost da se obezbede budžeti za projekte očigledno predstavlja odlučujući olakšavajući ili ograničavajući faktor za nevladine organizacije. U pristupu fondovima, bilo nacionalnim ili međunarodnim, organizacije se potencijalno susreću sa hirovitim izmenama prioriteta finansiranja. Pored toga, manjim organizacijama može biti teško da se nadmeću sa organizacijama koje su veće i u većoj meri etablirane. Promene u sistemu finansiranja očigledne su na nacionalnom nivou, ali se ovo takođe odnosi i na međunarodne fondove. Za neke, novi oblici preduzetništva (bilo da je ono

Mere štednje u kulturi - umetnost preživljavanja

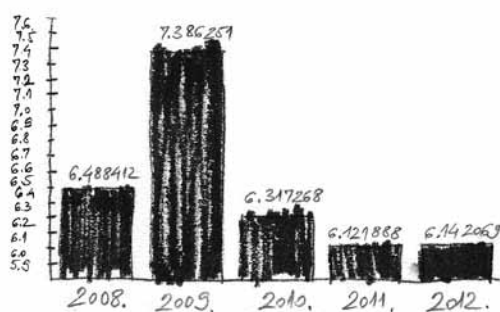
Marko Miletić

Iako je budžet za kulturu u Srbiji za 2014. godinu nominalno povećan, teško je pomisliti da će to dovesti do značajnijeg povećanja kulturne produkcije, niti do poboljšanja položaja radnika u kulturi. Rast nezaposlenosti, veće oporezivanje zarada, zabrana zapošljavanja u javnom sektoru, pad realne vrednosti plata i penzija, donošenje zakona koji narušavaju prava radnika i svi drugi „reformski“ potezi, pogoršavaju ionako loše stanje u kulturnoj sferi. Ukoliko većina svakodnevno balansira da ne bi upala u totalno siromaštvo, teško je očekivati da će biti spremna da izdvoji sredstva za kulturne sadržaje: ne samo da stanovništvo ne može da izdvoji novac, već nema ni vremena, niti volje, da se posveti kulturnim sadržajima. Kulturna produkcija u svome delovanju ne može biti odvojeni deo društva, a u Srbiji je to realnost na koju treba da odgovori i sa kojom mora da radi.

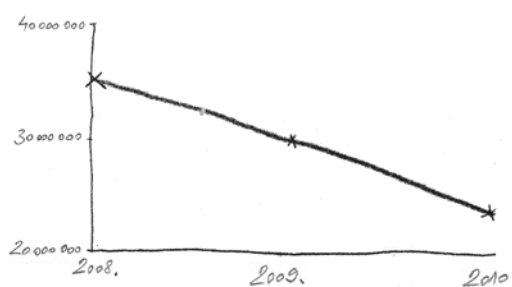
Sami radnici u kulturi dugo su se samoobmanjivali floskulom da „za kulturu nikada nema dovoljno novca“, što je u godinama ekonomske krize doprinelo gotovo neometanom prihvatanju mera koje su vodile padu kulturne proizvodnje. Ovoj samoobmani treba dodati i paralelni početak ekonomske krize u Srbiji i donošenje Zakona o kulturi. Malo ko je 2009. godine mogao jasno videti dalji razvoj događaja, ali smo sada suočeni sa drastičnim padom kulturne proizvodnje i pogoršanjem radnog i materijalnog položaja radnika u kulturi: zakon je svojim odredbama doprineo uspostavljanju tržišnih principa u kulturnom sektoru, što je pratilo i smanjivanje javnih budžetskih sredstava sa *krizom* kao izgovorom. Kao i u svim drugim oblastima, mere donošene tokom ekonomske krize ugrozile su javni, a ojačale privatni interes. U kulturnoj proizvodnji to je značilo dalje urušavanje institucija i nezavisne scene kao zastupnika javnog interesa, i jačanje kreativnih industrija kao nosilaca privatnog interesa u kulturi.

Bezalternativnost

Iznos budžetskih sredstava Republike Srbije za kulturu u poslednjih je šest godina nominalno stagnirao, ali usled inflacije i generalne tendencije rasta cena njegova vrednost se realno smanjivala. Pad je naročito izražen u periodu 2010–2012, a njegova najniža vrednost bila je 2011. godine. Osim smanjivanja budžeta, druga okolnost koja negativno utiče na kulturnu produkciju jeste i neredovnost njegove raspodele. Ni Ministarstvo kulture ni lokalne instance vlasti zadužene za kulturu ne poštuju rokove za raspisivanje konkursa za raspodelu budžeta. Nakon toga dolazi do kašnjenja s donošenjem odluka i isplatom sredstava, što onemogućava ozbiljnije planiranje u kulturnoj produkciji.

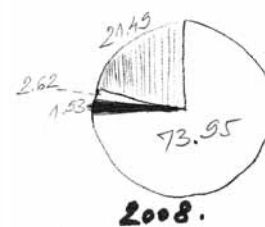
Slika 1 – Kretanje republičkog budžeta za kulturu, 2008–2012.

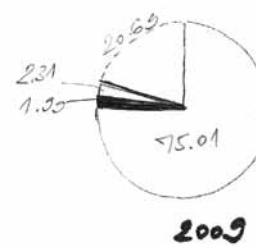
Slika 2 – Kretanje budžeta za kulturu grada Beograda, 2008–2010.

Ujedno, u raspodeli budžeta za kulturu primeatan je trend povećanja dela koji odlazi institucijama kulture i javnim preduzećima koja se bave kulturom, dok se sredstva za nezavisnu scenu smanjuju. Ipak, ovo ne znači i povećanje stvarnih sadržaja u javnom sektoru. Godine krize su javnom sektoru donele i pritisak u vidu porasta broja zaposlenih. Deo ovih radnih mesta svakako je nastao radi zadovoljenja članova raznih partija, ali deo dolazi i sa nezavisne scene gde su uslovi rada sve teži. Za institucije kulture ovo je značilo nužno veće izdatke za troškove rada (plate, izdvajanja za poreze itd.), što je za posledicu imalo smanjivanje sredstava za produkciju. Tako smo došli u situaciju da većina ustanova kulture funkcioniše na granici održivosti, dok naučnih istraživanja u kulturi i javnih programa ima sve manje, iako je to razlog njihovog postojanja.

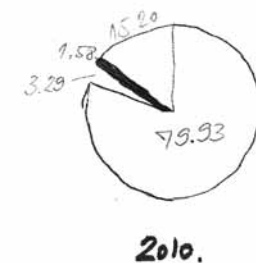
Ipak, teško je zamisliti da će najnovije odluke iz paketa „mera štednje“, kao što je ona o zabrani zapošljavanja u javnom sektoru, doprineti poboljšanju ove situacije. Neosporno je da postoje veliki problemi u funkcionisanju institucija kulture, kao i u celom javnom sektoru, a isto tako je jasno da postoji veliki broj zaposlenih na potpuno izlišnim radnim mestima. Međutim, restrukturiranje i demokratizacija upravljanja institucijama će se mnogo teže sprovesti ukoliko one ostanu zaključane u trenutnom stanju.

73,95 gradske ustanove kulture
21,49 gradska javna preduzeća
2,62 ustanove kulture drugih nivoa vlasti
1,93 um. asocijacije, udruženja, galerije, ansambli

75,01 gradske ustanove kulture
20,69 gradska javna preduzeća
2,31 ustanove kulture drugih nivoa vlasti
1,99 um. asocijacije, udruženja, galerije, ansambli

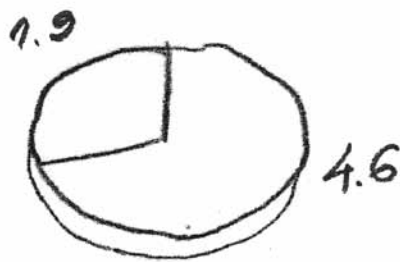
79,93 gradske ustanove kulture
15,20 gradska javna preduzeća
3,29 ustanove kulture drugih nivoa vlasti
1,58 um. asocijacije, udruženja, galerije, ansambli

Tokom svake godine posmatranog perioda, najviše sredstava izdvojeno je za gradske ustanove kulture, zatim za projekte umetničkih asocijacija, udruženja, pojedinaca i na kraju za ustanove kulture drugih nivoa vlasti i javna preduzeća

Slika 3 – Struktura isplaćenih sredstava iz budžeta za kulturu grada Beograda za programe prema nivoima, 2008–2009.

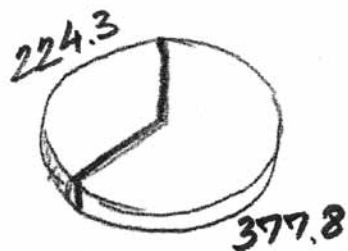
Primetno veći deo javnih sredstava izdvaja se za kulturno nasleđe u odnosu na sredstva za savremeno stvaralaštvo. Ovo nikako nije karakteristično samo za Srbiju i u potpunosti se uklapa u opšti evropski trend retradicionalizacije, čime se dodatno pojačava osećaj bezalternativnosti, odnosno osnažuje vladajući sistem sa svim svojim manama. Ulaganje u kulturno nasleđe vlastima omogućava održavanje postojeće kulturne matrice, koja ne dovodi u pitanje ekonomski sistem, društvenu nejednakost, privredni kolaps, pa ni same probleme u kulturnoj produkciji. Sa druge strane, veća ulaganja u savremeno stvaralaštvo sa sobom bi nosila i mogućnost da se unutar kulturne i umetničke proizvodnje generišu alternativne politike, koje svakako ne bi radile na očuvanju postojećeg sistema.

4,6 Ustanove u oblasti zaštite i očuvanja kulturnog nasleđa
1,9 Ustanove u oblasti kulturnog stvaralaštva

Slika 4 – Raspodela republičkog budžeta za kulturu prema ustanovama korisnicima, 2014.

337,8 Programi – zaštita i očuvanje kulturne baštine
224,3 Programi – savremeno stvaralaštvo i kulturne industrije

Slika 5 – Raspodela republičkog budžeta za kulturu prema programima, 2014.

Probleme sa lokalnim javnim finansiranjem prati i prestanak zainteresovanosti stranih vlada i fondacija da ulažu u kulturnu proizvodnju u Srbiji kojoj su tokom devedesetih i početkom dvehiljaditih značajno doprineli. U ovoj situaciji nezavisna scena, ali i institucije, prinuđeni su da sredstva za svoj rad sve više traže apliciranjem za projekte na evropskom i regionalnom nivou. Iako ta sredstva predstavljaju značajan doprinos stvaralaštvu, kompleksnost i obimnost uslova koje je potrebno ispuniti da bi se do njih došlo birokratizuju rad u kulturi. Pojavljuje se niz poteškoća s kojima se nije lako izboriti, što posebno važi za organizacije manjeg kapaciteta. Tako se ispostavlja da je sama veličina grantova, odnosno količina administracije potrebne za njihovo održavanje, prevelika za veliki broj organizacija. Jedna od poteškoća jeste uslov da je za realizaciju granta kod većine fondacija potrebno obezbediti određeni deo ukupnog budžeta projekta kod lokalnih fondova. Imajući u vidu situaciju sa lokalnim finansiranjem, jasno je da ova obaveza zadaje mnogo muka. Još jedan problem je i to što se samo mali deo sredstava iz regionalnih i +EU grantova može iskoristiti za pokrivanje troškova rada. Kako bi se ti troškovi pokrili, a ujedno ispunili uslovi postavljeni od donatora, potrebno je dosta dopunskog truda, vremena i znanja.

Svemu ovome treba dodati aktuelnu situaciju u kojoj se nalaze oni radnici u kulturi koji imaju status „samostalnog umetnika“. Nejasnoće u Zakonu o kulturi oko sticanja ovog statusa i beneficija koje on donosi omogućile su lokalnim upravama da ne izmiruju svoje obaveze prema umetnicima. Veliki broj umetnika sada ne može da reguliše pravo na zdravstveno osiguranje ili odlazak u penziju, dok ih istovremeno država tereti za nastale dugove prema poreskoj upravi, iako oni nisu ti koji trebaju da snose te troškove.

Biti kreativan

Ekonomsku kriza i mere štednje u kulturi svoje ideološko opravdanje našle su u isticanju koncepta kreativnosti. Ti koncepti,¹ koji se posled-

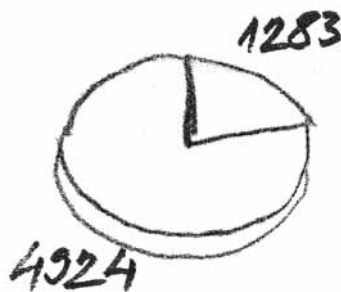
1 Koncepti koji se afirmišu kao *kreativni rad, kreativni gradovi, kreativne industrije, kreativna klasa,*

njih godina agresivno promovisu u različitim lokalnim, nacionalnim i međunarodnim strategijama, ističu pojam *kreativnosti* kao najbitniji faktor kulturne proizvodnje. U svojim konsekvencama oni dodatno „prekarizuju“ – stavljaju u opšte i trajno stanje nesigurnosti – poziciju radnika u kulturi i opravdavaju njihovu sve veću eksploataciju. Po tim premisama, umetničku produkciju pokreće *nesputana kreativnost nadarenih individua* koje su, navodno, uvek spremne da se angažuju radi stvaranja *novog i zanimljivog estetskog doživljaja*.

Kada ovaj zahtev za kreativnošću postavimo u kontekst smanjenih javnih budžeta za kulturu i nedostatka prostora za produkciju, dobijamo situaciju u kojoj 76,1% mladih umetnika nema dovoljno sredstava da nabavi materijal za rad, ali koji istovremeno proizvode veliki broj radova i nastupa za festivale na kojima se promovisu kreativne industrije. Pri tome njima najčešće nisu plaćeni ni produkciono troškovi ni njihov rad. Dodatno, 66,2% mladih neetabliranih umetnika izdržavaju roditelji, 54,9% bavi se i drugim zanimanjem kako bi popunili budžet,² dok je u septembru 2013. godine prosečna zarada u sektoru umetnosti bila 38.140 din,³ odnosno ispod republičkog proseka mesečne zarade. Ovo je realnost za većinu „kreativnih radnika“, a kako bi se ta situaciju promenila potrebno je *kreativnost* vratiti u merljive učinke njihovog rada, znanja i uloženi resursa.

Umetnost preživljavanja

Fleksibilizacija rada kojoj su radnici u kulturi izloženi forsiranjem kratkoročnih ugovora o radu (ukoliko ugovora uopšte ima) nisu novina u sektoru kulture. U ovakvom načinu rada rizik i odgovornost za proizvodni proces prebacuje se sa onoga koji nudi posao na samog radnika. Od umetnika ili radnika u kulturi očekuje se da sâm obezbedi posao, sredstva za rad, kao i da sâm organizuje proizvodni proces. Obaveze koje postoje prema poreskim organima, pitanja zdravstvenog i penzionog osiguranja, često moraju da rešavaju sami radnici, što oduzima dodatno vreme i energiju.

1283 Ukupan broj stalno zaposlenih
4924 Ukupan broj angažovanih po ugovoru

Slika 6 – Broj zaposlenih u gradskim ustanovama kulture i oblik ugovora (podaci se odnose na 2010. godinu)

Najavljene izmene u radnom zakonodavstvu ovu bi anomaliju u radnim odnosima učinile pravilom za radnike u mnogim drugim oblastima. Trebalo bi, međutim, da radnici u kulturi obrate pažnju i na postojeći Zakon o kulturi u kojem su još 2009. godine privilegovani fleksibilni radni odnosi. Iako nedostaju određeni

kreativna Evropa...

2 Statistički podaci preuzeti iz istraživanja „Poboljšanje statusa mladih neafirmisanih umetnika“ koje je sprovedla Mirna Gavrilov 2010. godine, u izdanju Zavoda za proučavanje kulturnog razvitka.

3 Republički zavod za statistiku.

zakonski podakti da bi ga učinili delotvornim, ovaj zakon predviđa da se radni odnos u ustanovama kulture zasniva na period od tri godine. Ako uzmemo u obzir najavljeno produženje perioda za probni rad, jasno je da veliki broj mladih ljudi nikada neće biti stalno zaposlen. Oni koji budu imali sreću da potpišu taj ugovor o radu na tri godine, tek nakon dvadeset godina tako stečenog staža za muškarce, odnosno 17,5 za žene, mogu se nadati zasnivanju radnog odnosa na neodređeno vreme!

Sam princip projektnog finansiranja stvara dodatnu nesigurnost u radnom i materijalnom položaju radnika u kulturi. Ako je ovo nekad bio princip po kojem se radilo pre svega na nezavisnoj sceni, donošenjem Zakona o kulturi on je postao pravilo i za institucije. Onima koji su angažovani na određenim projektima radni odnos je najčešće nerešen, a čak i dok rade na nekom projektu umetnici i radnici u kulturi istovremeno su na tržištu rada. Konstantno zaposlivi, ali nikada zaposleni. Postoji stalni pritisak da se unapred moraju obezbediti sledeći angažmani, kako bi se osigurali materijalni uslovi za život. Rezultat je potpuni gubitak bilo kakvog jasnog ritma života, ne znate kada vam je i koliko dugo radno vreme, a čak i kada imate dovoljno novca odmor je veoma teško planirati.

Sve teža situacija u sektoru kulture dovela je i do učestalijih protesta radnika u kulturi. Kako bi se stvari rešavale nabolje, treba pre svega imati u vidu da bez razvoja privrede nisu moguća ni značajnija javna ulaganja u kulturu. Iz ovog razloga radnici u kulturi morali bi više da obrate pažnju na dešavanja u društvu. Treba podržati borbu radnika protiv privatizacije i uništavanja proizvodnje i sagledati realne mogućnosti promovisanih „reformi“. Treba prepoznati da u ovom sektoru možda i nisu mogući ili potrebni čvrsti radni odnosi, ali to ne znači da treba odbaciti borbu za regulativu koja će obezbediti socijalnu i materijalnu zaštitu radnicima u kulturi.

Korišćeni podaci:

- Zakon o budžetu Republike Srbije (2008–2013).
- <http://budzet.info/>
- „Kulturne politike gradova Srbije. Kulturni resursi grada Beograda“, Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, Beograd 2012.

Ukupan budžet za kulturu u 2014. godini približno je isti kao i visina isplata zarada mimo zakona koje je utvrdila Državna revizorska institucija kod proveranih budžetskih korisnika.

Nacionalne institucije kulture u Srbiji bile su nekada građanske inicijative

Marijana Cvetković

Ovaj tekst nastao je kao reakcija na nesklad koji postoji u javnim politikama u Srbiji između javnog i civilnog sektora, kao i na (ne)razumevanje uloge i značaja građanskih inicijativa za demokratski razvoj društva i za stvaranje države odgovorne prema svojim građanima.

U oblasti kulture, koja je u fokusu ovog teksta, uočava se dugogodišnje ignorisanje i sistematsko zanemarivanje velikog dela umetničke i kulturne scene u Srbiji oličene u nezavisnim organizacijama koje pripadaju civilnom sektoru u kulturi. U poslednje vreme ova pozicija dodatno je naglašena izjavama predstavnika Ministarstva kulture i informisanja Srbije kojima se pomenute organizacije stavljaju u podređen položaj u odnosu na javni sektor u kulturi. Ovakav stav posebno zabrinjava budući da dolazi od najviših predstavnika kulturnog establišmenta koji bi trebalo da poznaju i poštuju barem Ustav i Zakon o kulturi. U tim se dokumentima država obavezuje da podstiče umetničko i kulturno stvaralaštvo (Ustav), te priznaje sve činioce u kulturi (javne, civilne i privatne) izjednačavajući njihov položaj. To su subjekti čiji se rad može smatrati doprinosom opštem interesu u kulturi; kao takve, država ih podstiče i kofinansira iz javnog budžeta (Zakon o kulturi).

Negativan stav prema civilnom sektoru nasleđen je iz 90-tih godina prošlog veka i još uvek je teško te predrasude ukloniti iz javnog govora. Zato je potrebno češće u javnosti govoriti o prirodi i poreklu civilnih inicijativa i ukazati na njihovu neodvojivost od samih građana i njihovog prava da se udružuju, zajednički rade i zagovaraju teme koje ih se direktno tiču, a bez pretenzija na ostvarivanje profita od te delatnosti. Značaj građanskih inicijativa postaje sve veći kada državni aparat, kao što je to slučaj u Srbiji, prolazi kroz veliku krizu i ima problem da se izbori sa svojim unutrašnjim slabostima – korupcijom, partokratijom, inertnošću, naglašenom hijerarhijom, zatvorennošću, tromošću...

Dobar primer upravo je oblast savremene umetničke produkcije. Već više od jedne decenije nezavisne organizacije i inicijative umetnika, kulturnih radnika različitih profila, teoretičara i producenata stvorile su uzbuđljivu i inovativnu umetničku scenu u raznim oblastima – od vizuelnih umetnosti, novih medija, savremenih

izvođačkih umetnosti (pozorišta, plesa, performansa...), filma, muzike, teorije umetnosti do festivala, bijenalnih i drugih izložbi, istraživačkih projekata, konferencija, obrazovnih platformi. Svojim profesionalnim radom (a ne amaterskim angažmanom) one su prelazile granice disciplina i polja, eksperimentišući u tim

ne, provocirati i nove institucionalne prakse, partnerstva sa najznačajnijim evropskim i svetskim umetničkim i kulturnim organizacijama, mrežama, sa univerzitetskim i obrazovnim centrima, ali i uspešnost u apliciranju na složenim i zahtevnim evropskim programima podrške kulturi i civilnom društvu.

Uziđivanje Povelje, Umetnički Paviljon Cvijeta Zuzorić, 1927.

Umetnički paviljon Cvijeta Zuzorić, avio snimak 1968.

saradnjama i pozicionirajući kulturu i umetnost u oblastima u kojima pokazuju svoju snagu i kapacitete za obrazovanje, socijalnu integraciju, interkulturalni dijalog, zagovaranje, politički razvoj zajednica, demokratizaciju i još mnogo toga. Shvatanje kulture kao dela društvenog polja koje nije odvojeno od ukupnog ekonomskog i društveno-političkog preobražaja društva rezultira činjenicom da poslednjih nekoliko godina sve najvrednije i najinovativnije u savremenoj umetnosti u Srbiji dolazi upravo iz nezavisnog sektora kome pripadaju i pojedinci – umetnici, autori, istraživači, kulturni radnici koji nisu vezani za javni sektor neograničenim ugovorima, mada sa njima često sarađuju. Kvalitet i relevantnost delovanja ovog dela kulturnog sektora potvrđuju se međunarodnim značajem mnogih organizacija i pojedinaca koji u njima rade, zatim nove umetničke i organizacijske prakse koje će, u dinamičnom procesu razme-

Ovde je veoma važno ne upasti u zamke elitiističkog pristupa kulturi i ne posmatrati samo najveće projekte, one u prestonici i drugim većim gradovima, najvidljivije događaje koje promovisu *mainstream* mediji. Inicijative i organizacije o kojima govorimo vrlo često nastaju i rade u malim mestima, u selima i gradovima u kojima su jedini koji lokalnoj zajednici pružaju priliku da se sretne sa savremenom umetnošću. Njihova uloga i njihov značaj zato su višestruko veći pošto javni sektor, i kada formalno postoji (lokalna pozorišta, biblioteke, muzej, kulturni centri...), promovise, sve više, tradicionalne i patrijarhalne kulturne modele koji ne mogu biti od koristi mladoj publici i njihovoj budućoj ulozi aktera i pokretača društvenih procesa.

Kako bismo pomogli javnosti da razume ulogu nezavisnih kulturnih organizacija u sistemu kulture i širem društvenom kontekstu Srbije,

Firmi Ane Bekute iz budžeta Gornjeg Milanovca uplaćeno je više od 9.000 evra za koncert povodom Dana opštine, taman onoliko koliki je bio bruto iznos otkupljene instalacije Mrđana Baića „Yugomuzej“ u poslednjem gradskom otkupu po konkursu za davnu 2007. godinu.

pokazaćemo primere nekoliko nacionalnih institucija kulture. Odabrani slučajevi, danas u temeljima sistema institucionalne kulture u Srbiji, nastali su od sličnih inicijativa pojedinaca ili grupa posvećenih umetnika, kulturnih radnika, prosvetitelja i profesionalaca koji su ulagali sve svoje znanje u kulturni razvitak ove sredine.

Počnimo od jednog krupnog primerka, Narodnog pozorišta u Beogradu. Danas je to glomazna institucija kojoj se pripisuje nacionalni značaj i koja se definiše kao model koncepcije i organizacije nacionalnog teatra. U zvaničnoj istoriji institucije kaže se da od 1842. godine postoje pokušaji da se u Beogradu osnuje profesionalno pozorište, sve do 1868. godine kada je osnovano Narodno pozorište. Ali, ono nije imalo svoju zgradu. Prva predstava održana je u kafani „Kod engleske kraljice“ koja je godinu dana bila dom Narodnog pozorišta. Inicijative za izgradnju namenske zgrade podnosili su

građani, građanske inicijative poput Odbora „Ljubitelji narodne prosvete“ i Pozorišnog odbora koji su pokrenuli prikupljanje dobrovoljnih priloga.¹ To su bili počeci organizovanog pozorišnog života južno od Save i Dunava. Sa druge strane ovih reka, u Vojvodini, najveća pozorišna institucija razvijala se na sličan način. „Gostovanje pozorišne družine Jovana Kneževića 1860. podstaklo je Jovana Đorđevića da napiše više članaka u 'Srbskom dnevniku' o nužnosti osnivanja Srpskog narodnog pozorišta. Pripreme oko osnivanja vršili su Svetozar Miletić, Stefan Branovački, Jovan Đorđević i Jovan Jovanović, potonji Zmaj.“ Obrazovani i učeni ljudi uložili su svoj rad, iskustvo i uticaj da podrže inicijative koje su postojale i da, putem institucija sistema, tim inicijativama daju zamah za dalji razvoj specifične oblasti i kulture uopšte. A to je izgledalo ovako:

„Kako Pozorište nije bilo državna ustanova, Srpska čitaonica je ustanovila Društvo za Srpsko narodno pozorište koje će voditi brigu i finansirati Pozorište. Osnivačka skupština Društva bila je 29. i 30. maja 1862. i na njoj je donet i prvi Ustav Društva. Međutim na odobrenje za osnivanje i rad Društva čekalo se do 18. jula 1865. kada je car Franc Jozef potpisao. Član Društva, pored tadašnjih uglednih ljudi, mogao je da postane svaki pojedinac koji uplati 50 forinti i svako pravno lice koje uplati 100 forinti. Društvo je imalo svoj Upravni odbor na čelu sa načelnikom i dva odseka: Pozorišni, koji je vodio brigu o glumačkoj družini, repertoaru i drugim stručnim pitanjima, i Ekonomski, koji je obezbeđivao materijalna sredstva za rad Pozo-

1 Sa sajta Narodnog pozorišta <http://www.narodnopoziroiste.rs/index.php?id=194>, pristupljeno 15. decembra 2013.

rišta. Skupštinu Društva činili su svi članovi pojedinci i predstavnici članova pravnih lica, a sastajali su se jednom godišnje. Mesni pozorišni odbori bili su po celoj Vojvodini i imali zadatak da organizuju rad Pozorišta u svojim mestima prilikom gostovanja. Prvi upravnik bio je Jovan Đorđević, koji je na toj funkciji ostao do 1867. kada se odazvao pozivu kneza Mihaila i sa polovinom glumaca otišao u Beograd i osnovao Narodno pozorište.“²

Kao primer ovakvog razvoja institucija može poslužiti i Beogradska filharmonija. U zvaničnoj istoriji institucije na njenoj Internet stranici stoji da su mnogi muzičari između dva rata pokušavali da „obogate i unaprede umetnički život prestonice, ugledajući se na velike evropske metropole. Tako je orkestar, sastavljen od muzičara Opere Narodnog pozorišta, nastavnika beogradskih muzičkih škola i nekolicine amatera, 13. juna 1923. godine održao svoj prvi koncert pod zvaničnim imenom Beogradska filharmonija. Njen osnivač, umetnički direktor i šef-dirigent bio je Stevan Hristić (1885–1958), jedan od najznačajnijih srpskih kompozitora i dirigenata. Uprkos lošim uslovima rada i brojnim problemima, Filharmonija je tokom ovog, tzv. Hristićevog perioda (1923–1936), ustanovila sistem pretplatničkih koncerata, sa gostovanjima domaćih i stranih umetnika...“³ Zvanično, institucija je osnovana 1951. kao Simfonijski orkestar Narodne Republike Srbije, a od naredne godine dobila je današnji naziv – Beogradska filharmonija.

Matica srpska, nastala u vreme buđenja i jačanja nacionalne svesti Srba u Vojvodini, delu Austrougarske monarhije, pojavila se 1826. godine u Pešti kao samoorganizovana inicijativa uglednih Srba (a od 1864. godine preseljena je u Novi Sad). Ona je bila „simbol građanskog društva, visoke kulture, prosvetiteljstva i dobročinstva“, kako se kaže u njenoj zvaničnoj istoriji. U ondašnjem društvenom i političkom kontekstu, trebalo je da Matica predstavlja sponu srpske zajednice u Mađarskoj sa evropskim tokovima u kulturi, prosveti i nauci.

Sve pomenute inicijative i institucije nastale su do Drugog svetskog rata ili neposredno nakon njega (Beogradska filharmonija). Socijalistička država je tokom pedesetak godina osnovala ogroman broj novih institucija ne samo u prestonici već u svim gradovima i mestima, od pozorišta, muzeja, biblioteka, do domova kulture. Ova država imala je svoju jasnu kulturnu politiku koja je omogućavala da sistem javnih institucija prati dešavanja u savremenoj kulturi i umetnosti. Tako su nastali Muzej savremene umetnosti kao jedan od prvih muzeja u Istočnoj Evropi posvećenih savremenoj vizuelnoj umetnosti, Jugoslovenska kinoteka, Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, festival Bitef kao najavangardniji pozorišni događaj u ovom

2 Sa sajta SNP www.snp.org.rs, tekst Milene Leskovic, pristupljeno 10. decembra 2013.

3 Sa sajta www.bgrf.rs, pristupljeno 10. decembra 2013.

delu sveta, zavodi za zaštitu spomenika kulture, arhivi... Sve su to bili državni projekti koji su izvedeni saradnjom vrhunskih profesionalaca u raznim oblastima i državnog aparata. Pored toga, ova politika omogućila je decentralizaciju kulture i dostupnost savremene umetnosti velikom broju građana (preko mreža domova kulture, bioskopskih sala, biblioteka...).

Danas, sve te funkcije obavljaju udruženja građana koja svojim programima donose nove umetničke i društvene prakse, nove tehnologije i nove jezike. Ove organizacije značajni su resurs za razvoj kulture u Srbiji, jer se bave oblastima umetnosti, temama i metodima koji još nisu prodrli u sistem javnih institucija. Zbog toga one moraju biti drugačije tretirane od onih koji sprovode javne politike: ne kao „nužno zlo“ koje se mora pomalo udeliti, već kao partner i izvor ogromnog specijalističkog znanja i profesionalnog iskustva proverenog u međunarodnim okvirima.

Suprotno zakonu, RTS godinama unazad nije uplaćivala u budžet naknadu za razvoj domaće kinematografije i na taj način je zadržala skoro 5.000.000 evra. Budžetom je za kinematografiju i audiovizuelno stvaralaštvo predviđeno oko 500.000 hiljada evra što je deset puta manje od duga RTS-a.

Finansiranje kulture u Srbiji

Hristina Mikić

Mr Hristina Mikić, Visoka škola modernog biznisa / Grupa za kreativnu ekonomiju

Modernizacija finansiranja kulturnog sektora u Srbiji ključna je oblast javnih politika, iako se čini suštinski ignorisanom temom, skoro čitavu deceniju. Sem javnih razgovora na ovu temu realizovanih poslednjih godina, izostala su konkretna rešenja države u ovoj oblasti. Opšta je konstatacija da se izdvaja malo javnih sredstava za kulturu, da ona nije prioritarna oblast na političkoj agendi i da sve ovo dovodi do devastacije kulturnog sektora. Dajući kontekst ovoj temi, a u poređenju sa državama iz okruženja (sličnog ekonomskog, društveno političkog i kulturnog razvoja), Srbija se prema obimu sredstava koja izdvaja za kulturu nalazi na drugom mestu, posle Hrvatske (320 miliona evra), a premašuje višestruko budžet za kulturu Makedonije (57,9 miliona evra), BiH (oko 22,5 miliona evra), Albanije (9,9 miliona evra)¹ i Crne Gore (21,5 miliona evra).

U poslednjih 10 godina za kulturu i javno informisanje prosečno se izdvajalo oko 181 milion evra godišnje na svim nivoima vlasti (prosečno oko 1,5% ukupnih javnih rashoda). Javni rashodi za kulturu i informisanje kretali su se u rasponu od 18-25 evra godišnje *per capita*, dok su privatni iznosili oko 75 evra godišnje. U raspodeli javnih rashoda, 85% činili su tekući rashodi javnog, privatnog i civilnog sektora, oko 15% investicije. Od ukupnih sredstava, oko 70% se alokira na kulturne programe, a 30% na javno informisanje.²

1 Samo centralni nivo.

2 Prosečni udeli. Povlačenje države iz sfere medija, a naročito samostalno finansiranje RTS, uticalo je na odnos preraspodele kultura vs. mediji.

Glavne karakteristike tekućeg modela finansiranja kulture u Srbiji (na svim nivoima vlasti) jesu njegova nefokusiranost, diskontinuitet i nefunkcionalnost. On se primarno oslanja na kvantitet, a ne kvalitet;³ pokazuje veliku neravnotežu u tretiranju kulturnih aktera sa aspekta vlasništva (javni vs. privatni/civilni); karakteriše ga politički voluntarizam i subjektivna interpretacija formalnih kriterijuma finansiranja, kao i nedostatak jasnih i kontinuiranih oblika ugovornog finansiranja na različitim nivoima vlasti (javna partnerstva) i sa korporativnim sektorom (privatno-javna partnerstva).⁴ Usled ovoga, finansiranje kulture je do te mere diverzifikovano, nestabilno i bez relevantnih kriterijuma, da ponekad predstavlja glavnu pretnju razvoju izvrsnosti na kulturnoj sceni. Državne dotacije čine u proseku oko 90% ukupnih prihoda koje ostvaruju državne institucije kulture (oko 100

miliona evra), dok je u privatnom/civilnom sektoru udeo državnih subvencija između 20-30% ukupnih prihoda (oko 20 miliona evra).⁵

Sem budžeta u 2007. i 2008, koji su u određenoj meri programirani kao razvojni,⁶ nijedan budžet za kulturu nije imao razvojnu funkciju. Jer da jeste, to bi značilo da je u određenoj meri razvijeno kvalitetno i funkcionalno tržište u kulturi, da je stvorena efikasna kulturna infrastruktura, povećana efikasnost intelektualnog kapitala u kulturnom sektoru ili stvoren donekle ekonomski održiv sistem u kulturi. Budžetiranje rashoda za kulturu, međutim, decenijski se zasniva na praćenju troškova, a ne i rezultata i ishoda za koje se oni vezuju. Neke od glavnih ekonomskih manjkavosti tekućeg modela finansiranja kulture koje treba otkloniti jesu:⁷

5 Udeo civilnog sektora je veoma nizak. Istraživanja NKSS pokazuju da je u slučaju članica ove mreže, udeo državnih subvencija bio na nivou oko 25% njihovih ukupnih prihoda, od čega udeo dotacija Ministarstva kulture 12%, a lokalnih samouprava 13,3% (Cvetičanin, 2013). U apsolutnim veličinama, npr. ovo je činilo oko 30.000 evra u 2013. godini od ukupno 310.000 evra, koliko je Ministarstvo kulture dodelio civilnom sektoru. Poređenja radi, samo republičke institucije kulture finansirane su u istoj godini sa oko 35 miliona evra, te je ratio finansiranja javnog i civilnog sektora samo na osnovu ovog poređenja oko 0,8%.

6 U ovom periodu kapitalni rashodi iznosili su oko 16-25% ukupnih javnih sredstava za kulturu.

7 Detaljnije videti: Državna revizorska institucija (2012). Izveštaj o reviziji godišnjeg finansijskog izveštaja Ministarstva kulture, informisanja i informacionog društva za 2011.

Ipak, formalno povlačenje države iz lokalnih medija nije zaustavilo i njihovo finansiranje, jer se preko različitih ugovornih odnosa i drugim oblicima saradnje i dalje preusmeravaju javna sredstva u medijsku sferu.

3 Ova karakteristika se najbolje vidi po veličini pojedinačnih grantova za vaninstitucionalne aktere (500-2.800 evra), kao i po broju pretežno podržanih mikroprojekata vaninstitucionalnih aktera.

4 Ugovorno sufinansiranje postojalo je na nivou Republike i Grada Beograda u pogledu najznačajnijih manifestacija u oblasti kulture, kao i protokoli o finansiranju nekih od najznačajnijih manifestacija širom Srbije, a koje prevazilaze lokalni i regionalni značaj. U poslednje vreme, međutim, upitna je realizacija ovih modela kofinansiranja.

	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.
Ukupni javni rashodi za kulturu*	148.0	185.8	174.8	186.7	199.3	213.4	194.8	178.8	170.0	164.7
Udeo rashoda za kulturu u ukupnim javnim rashodima (%)*	3.01	3.58	3.12	2.7	2.44	2.35	2.07	1.78	1.57	1.39
Ministarstvo kulture i informisanja	47.8	85.31	70.55	78.2	60.34	81.0	72.6	58.6	55.4	54.2
Ministarstvo ekonomije i finansija**	Np.	Np.	Np.	4.3	13.6	4.5	3.3	2.0	0.771	1.2
Ministarstvo vera i Min. dijaspora	Na.	Na.	Na.	Na.	20.6	12.7	1.0	0.99	0.1	0.1
AP Vojvodina	7.2	7.5	11.3	9.2	6.7	10.3	12.9	16.5	16.8	14.2
Lokalni javni rashodi za kulturu	93.0	93.0	93.0	95.0	98.0	105.0	105.0	100.6	96.9	94.8

Tabela 1: Struktura javnih rashoda za kulturu i informisanje, 2003-2012. (u 000 000 evra)

Revidirani i prilagođeni podaci: Mikić, H. (2011); Mikić, H. (2013)

Napomena: uključeni tekući i kapitalni rashodi za kulturu i javno informisanje, kao i sredstva Nacionalnog investicionog plana.

Nisu uključeni rashodi za umetničko obrazovanje.* svi nivoi vlasti ** finansiranje projekata kulturnog turizma i kulturnih manifestacija.

1. Nejasna interpretacija kriterijuma u pogledu izbora projekata. – Većina formalnih kriterijuma i merila o izboru projekata ne vrednuje se, niti postoji metodologija i ponderi za njihovu dodelu, te se ne može izvršiti provera izabranih projekata; formalni kriterijumi izbora projekata podržavaju osrednjost, a ne programsku izvrsnost i inovativnost; podrška određenim projektima često je upitna (npr. podrška nekim naučnoistraživačkim projektima u kulturi koji niti imaju naučnu komponentu, niti ih realizuju relevantne organizacije s odgovarajućim naučnim kadrom); pretvaranje državnih projekata u privatne preko različitih organizacija u svojstvu „tehničkih“ implementatora; dodeljivanje sredstava projektima kod kojih postoji direktan ili indirektan sukob interesa po političkoj, profesionalnoj ili rodbinskoj liniji funkcionera, rukovodilaca i zaposlenih u državnim organima, itd.
2. Nedostatak pragova finansiranja, kao i pokrivanje troškova bez normiranja njihove visine. – Nije redak slučaj da su cene nabavke pojedinih resursa – tehničke opreme, materijala, usluge štampanja, dizajn, kancelarijske opreme, itd. – i do deset puta više, ili niže, u zavisnosti od toga ko je naručilac – privatni ili javni sektor; pragovi finansiranja uglavnom ne postoje,⁸ pa su tako česte situacije da se nivoi finansiranja određuju subjektivnom procenom.
3. Postojanje dualnog tržišta rada sa nejednakom cenom kreativnog i administrativnog rada u privatnom i javnom sektoru u odnosu na kvalitet. – Prosečni autorski honorari razlikuju se u zavisnosti od visine raspoloživog budžeta i realizatora projekta; pa tako, na primer, kreativci angažovani na javnim projektima ostvaruju tri do pet puta više naknade nego kada istu vrstu posla realizuju u vaninstitucionalnom sektoru.
4. Netransparentna raspodela sredstava i nenamensko trošenje sredstava. – Preko transparentnih procedura raspodeli se oko 35% ukupnog budžeta za kulturu;⁹ od 524 korisnika budžetskih sredstava u kulturi, samo sedam institucija objavljuje izveštaje o svom finansijskom poslovanju; upitni su načini odlučivanja i trošenja sredstava za pojedine programe (poput „Srbija u Srbiji“, „Srbija u svetu“, „Inkubator kreativnih industrija“, „Milanski edikt“, „Beograd 2020“, „Novi Sad 2020“ kao i svih ostalih programa u kojima se izvrgava transparentnost trošenja sredstava po principu „organizacionih odbora“ i njihovih ingerencija kao finansijskih računopolagača, itd.).
5. Nepostojanje kontrole trošenja sredstava i evaluacije projekata. – U 2011. godini za više od 95% projekata koje je finansiralo Ministarstvo kulture nije sprovedena ni-

8 Sem u slučaju filmskih projekata gde iznose 30% i galerijskih programa od Sekretarijata za kulturu Grada Beograda.

9 Npr. u 2011. godini Ministarstvo kulture je oko 56% sredstava za projekte i programe raspodelilo bez konkursa (Državna revizorska institucija, 2012); skorašnji primer konkursa Sekretarijata za kulturu Grada Novog Sada pokazuje slične rezultate u pogledu upitnih projekata i organizacija (Dražić, S. 2013); na lokalnom nivou, samo nekoliko opština sprovodi konkurs za projekte, ali se i tu mogu dovesti u pitanje kriterijumi izbora projekata.

kakva evaluacija, niti kontrola namenskog trošenja; programom rasporeda i korišćenja sredstava za programe i projekte u kulturi na svim nivoima vlasti nedostaju ciljevi, indikatori i pokazatelji uspešnosti, niti se sprovodi kvantitativna i kvalitativna ocena sprovedenih aktivnosti. Ovome treba dodati i disfunkcionalne kontrolne mehanizme trošenja javnih sredstava, kao što su nejednaki tretman opravdanih troškova u privatnom i javnom sektoru (npr. zabrana finansiranja transportnih i poštanskih troškova, kancelarijskog materijala koji često predstavlja produkcione troškove i sl. u slučaju vaninstitucionalnih projekata).

6. Poreska politika koja oslikava „put bez jasnog cilja“, zasnovan na prevelikom poreskom opterećenju kreativnog rada i poreskim olakšicama koje su predviđene za usko definisan sektor kulture. Tako izvan njihovog opsega ostaje čitav niz umetničkih formi (multimedija, audiovizuelna produkcija, dizajn, stari i retki zanati), određenih aktera (npr. udruženja građana, profesionalna udruženja, galerije, festivali, itd.) ili nedostaju nefinansijske mere podrške za veća ulaganja korporativnog sektora. To potvrđuje i podatak da korporativni sektor godišnje investira u kulturu oko 2 miliona evra¹⁰ od hipotetički maksimalnog fiskalnog kapaciteta u intervalu od 125 do 550 miliona evra.

U narednim godinama ne mogu se očekivati značajnija povećanja budžeta za kulturu, ali se otklanjanjem postojećih nedostataka i kvalitetnijom raspodelom mogu očekivati bolji rezultati i efekti preraspodele. Tu prvenstveno pažnju treba posvetiti standardima finansiranja javnih institucija kulture koji bi mogli stimulirati racionalno ponašanje, ekonomičnost, inovativnost programa i orijentisanost ka razvoju publike, kao i otklanjanju diskriminatorskog tretmana privatnog sektora kao producenta kulturnih programa. Uporedo sa ovim, neophodno je raditi na diverzifikaciji ekonomskih instrumenata kulturne politike. Direktno finansiranje kao primarni ekonomski instrument regulacije kulturnog razvoja, pokazao se disfunkcionalnim u većini zemalja nezavisno od njihovog društveno-ekonomskog uređenja.¹¹ Potrebno je napustiti tradicionalno vođenje sektorskih politika, pošto uvođenje kulturnog sektora u razvojne tokove iziskuje stvaranje koherentnog sistema koji će uravnotežiti privatne i javne inicijative i koji će omogućiti intersektorsku saradnju i povezivanje na relaciji kultura–obrazovanje–ekonomija–turizam–regionalni i lokalni razvoj. Takođe je važno i širenje afirmativnog pristupa kulturi koji bi išao u pravcu promene percepcije kulture kao elitističke tvorevine, ka viđenju kulture kao ekonomskog i simboličkog kapitala u najširem smislu te reči.

10 Procena se odnosi na sto najuspešnijih preduzeća po ostvarenoj dobiti u 2012, kao i bankarski sektor.

11 O ovome videti više: Mikić, H. (2012)

Literatura:

Cvetičanin, P. (2013) Ima li mesta za nezavisnu kulturnu scenu, <http://www.seecult.org/files/IMA-LI-MESTA-ZA-NEZAVISNU-KULTURU-P-Cveticanin.pdf>

Dražić, S. (2013) Novi Sad – evropska prestonica kulture, Peščanik 30.12. 2013. <http://pescanik.net/2013/12/novi-sad-evropska-prestonica-kulture/>

Državna revizorska institucija (2012) *Izveštaj o reviziji godišnjeg finansijskog izveštaja Ministarstva kulture, informisanja i informacionog društva za 2011.*

Mikić, H. (2011) Kulturna politika i savremeni izazovi finansiranja kulture: međunarodna iskustva i Srbija, *Kultura br. 130:75-103.*

Mikić, H. (2012) Kultura i ekonomija: tržište u kulturi i njegovi savremeni trendovi, *Čitalište br. 21: 2-9.*

Mikić, H. (2013) *Kulturne industrije i raznolikost kulturnih izraza u Srbiji*, Beograd: SFBC – Grupa za kreativnu ekonomiju

Ministarstvo unutrašnjih poslova protivzakonito je potrošilo blizu 55.000.000 evra za poboljšanje socijalnog položaja svojih zaposlenika, dok je u isto vreme država pokušavala prinudno da naplati kamate na dugovanja za doprinose od 1.860 samostalnih umetnika za koja je odgovoran Grad Beograd.

Poreske i druge mere podrške sektoru kulture

Vesna Ćorić Erić

Vesna Ćorić Erić sa Instituta za uporedno pravo u Beogradu piše za Manek o klasičnim merama poreske politike u sektoru kulture i izvesnim inovativnim, tzv. hibridnim vidovima finansijske podrške, koji mogu da posluže kao primeri dobre prakse pri daljem usavršavanju nacionalnih mera finansiranja kulture. Pored ostalog, predlaže unapređenje klasičnih mera poreske politike, koje se svode na umanjena ili poreska oslobođenja po ugledu na najbolje uporedne prakse. U tom kontekstu, analiza se ograničava na poreske olakšice kojima se pruža podrška kulturnom sektoru, a odnose se na porez na dodatu vrednost, kao i na poreze na dobit pravnih lica, na dohodak građana i na imovinu. Takođe, ukazuje na modele dobre prakse inovativnih mera finansijske podrške kulturi koje bi trebalo uneti u srpsko zakonodavstvo.

Većina država je na globalnu ekonomsku krizu reagovala bilo zaustavljanjem daljeg rasta budžetskih izdvajanja za kulturu, bilo njihovim značajnim umanjnjem (pored ostalog, Italija, Grčka, Španija, Velika Britanija i Hrvatska). Italija i Grčka su pretrpele najoštrija umanjnja budžeta za kulturu za 2011. godinu (iznosi budžeta bili su prepolovljeni u odnosu na 2010). Izuzetak predstavljaju samo Francuska i Nemačka, koje su, uprkos krizi, uspele da ostvare blagi porast budžetskih izdvajanja za kulturu za 2011. (oko 3% u odnosu na 2010).

Olakšice koje se odnose na porez na dodatu vrednost

Budući da se naplatom poreza na dodatu vrednost (PDV) ostvaruju veći prihodi u odnosu na druge mere poreske politike, oslobođenja i umanjnja stope tog poreza povlače značajne implikacije. Naime, poreske olakšice koje se predviđaju u vezi sa PDV-om predstavljaju ključni mehanizam kojim nosioci poreske politike mogu da utiču na unapređenje i funkcionisanje kako kulturnog sektora tako i drugih sektora podvrgnutih privilegovanom poreskom tretmanu. U Francuskoj je, na primer, približno 70% prihoda od ukupno ostvarenih poreskih olakšica u kulturnom sektoru realizovano po osnovu umanjnja stope PDV-a.

Iako je na nivou Evropske unije usvojena zajednička regulativa u pogledu PDV-a, kad je o tome reč unifikacija još nije dovršena, te su stoga poreska rešenja u pogledu PDV-a i dalje neujednačena. Postoje značajne razlike kako u visini stope PDV-a u državama članicama EU (standardna stopa varira između 15% i 25%) tako i u predviđenim poreskim olakšicama propisanim za sektor kulture. Dok pojedina zakonodavstva predviđaju mogućnost oslobođenja od poreza u vezi sa izvesnim artiklima kulturnog sadržaja (npr. Velika Britanija), najveći broj propisuje jedino umanjnje stope PDV-a. Na drugoj strani, u nekim zemljama EU (npr. Bugarska i Španija) propisana je samo jedinstvena stopa PDV-a, ne predviđajući, dakle, niti oslobođenje, a ni umanjnje stope PDV-a za kulturna dobra i usluge.

Srbija spada u red država koje, pored opšte standardne stope PDV-a od 20%, predviđaju i posebnu stopu PDV-a od 10%, koja se primenjuje kod oporezivanja prometa knjiga i usluga koje se naplaćuju preko ulaznica za bioskopske i pozorišne predstave, sajmove, cirkuse, zabavne parkove, koncerte, izložbe, sportske događaje, muzeje i galerije, botaničke bašte i zoološke vrtove – ako promet ovih usluga nije oslobođen PDV-a. S druge strane, nacionalnim zakonodavstvom predviđeno je da se PDV ne plaća na promet usluga iz oblasti kulture i sa njima neposredno povezanog prometa dobara i usluga, od lica čija delatnost nije usmerena ka ostvarivanju dobiti, a koja su registrovana za tu delatnost.

Iako izložena nacionalna rešenja izgledaju povoljno u odnosu na pojedine evropske države koje predviđaju da se standardna stopa PDV-a primenjuje na sve kulturne sadržaje, tj. na promet svih roba i usluga iz oblasti kulture, neophodno je nekoliko napomena.

Najpre, slično Grčkoj koja je reagovala na krizu uvećanjem prethodno snižene stope, u Srbiji je došlo do povećanja posebne stope koja sada iznosi 10%, a do izmena Zakona o PDV-u je iznosila 8%. Na taj način, svakako je umanjena olakšica za kulturni sektor.

Zatim, dok je u srpskom zakonodavstvu od PDV-a oslobođen jedino promet dobara ili usluga neprofitnog karaktera, primeri dobre prakse potvrđuju da pojedine države predviđa-

ju oslobođenja od plaćanja PDV-a i u pogledu prometa dobara i usluga koje su profitnog karaktera, odnosno namenjeni za komercijalnu upotrebu. Tako se, na primer, u cilju podrške filmskoj industriji, koja svakako predstavlja profitnu granu, ukrajinskim zakonodavstvom predviđa privremena mera (petogodišnja) oslobođenja filmskih producenata od plaćanja PDV-a, kada su u pitanju filmovi namenjeni za komercijalnu upotrebu.

Dalje, italijansko zakonodavstvo predviđa jedinu specifičnu meru podsticanja reinvestiranja u filmsku industriju. Naime, propisano je da se profiti koji potiču iz filmske produkcije i distribucije izuzimaju od poreza ukoliko se dalje reinvestiraju u produkciju ili distribuciju odgovarajućih italijanskih filmova.

Olakšice koje se odnose na porez na dohodak građana

Zakon o porezu na dohodak građana Republike Srbije predviđa određene olakšice koje su od značaja za podršku sektoru kulture. Tako se, pre svega, priznaju fizičkim licima odbici prilikom obračunavanja poreza na prihode od autorskih prava i prava srodnih autorskim pravima u visini od 34% do 50% od bruto prihoda građana i to bez obaveze podnošenja dokaza.

S druge strane, međutim, aktuelni Zakon o porezu na dohodak građana ukinuo je mogućnost predviđenu prethodnim zakonom, a koja se svodila na umanjnje oporezivog prihoda za iznos dobroćinog davanja, koje uključuje i ulaganje u predmete od kulturnog, istorijskog i naučnog značaja, ukoliko ne premašuju iznos od 15% ukupnog oporezivog prihoda. Dakle, srpsko pravo ne predviđa poreske olakšice za fizička lica čije su donacije usmerene ka kulturnom sektoru, već jedino u pogledu dobroćinog davanja koja čine pravna lica propisuje olakšice koje se odnose na porez na dobit preduzeća.

Bilo bi uputno unaprediti nacionalnu regulativu u tom pogledu po ugledu na primere dobre prakse u uporednom pravu. U tom kontekstu su, pored ostalog, značajna rešenja iz američkog, hrvatskog, makedonskog i španskog pravnog sistema. Interesantno je da SAD prednjače u pogledu efikasnog podsticanja fizičkih lica na dobroćina davanja. Zahvaljujući sistemu poreskih olakšica, ukupno 75% privatnih donacija sektoru kulture u SAD potiče od fizičkih, a ne od pravnih lica.

Rešenja koja sadrže poreski sistemi Hrvatske, Makedonije i Španije, mogu da budu od značaja za dalje unapređenje nacionalne poreske politike, budući da sva ona, za razliku od srpskih propisa, predviđaju privilegovani poreski tretman kako za donacije pravnih lica tako i za donacije fizičkih lica kulturnom sektoru.

Na primer, Zakon o porezu na dohodak Republike Hrvatske predviđa da se oporezivi prihod fizičkog lica umanjuje za iznos dobroćinih davanja izvršenih, pored ostalog, u kulturne svrhe, ukoliko iznos donacija ne premašuje 2% od ukupnog prihoda za koji je dato lice podnelo godišnju poresku prijavu u prethodnoj godini. Zakonom je, takođe, predviđena i mogućnost umanjenja oporezivog prihoda i za iznos donacije koja premašuje pomenuti iznos, ukoliko je izvršena na osnovu odluke koju je donelo Ministarstvo kulture. Slično tome, aktuelni makedonski Zakon o porezu na dohodak građana predviđa da se oporezivi prihod kako fizičkog tako i pravnog lica može umanjiti za iznos donacija izvršenih u korist ustanova kulture do iznosa od 3% od ukupnog prihoda.

Špansko pravo sadrži veoma specifičnu pogodnost, kako za fizička lica tako i za pravna lica, kojom se stimuliše pribavljanje španske kulturne baštine koja se nalazi u inostranstvu. U tom cilju, predviđen je odbitak od 15% od oporezivog prihoda fizičkog ili pravnog lica, pod uslovom da se u Španiju prenesu predmeti koji predstavljaju špansku kulturnu baštinu, nakon njihovog sticanja u inostranstvu. Da bi odbitak bio odobren, potrebno je da dati predmet ostane u Španiji minimum četiri godine. Uvođenjem ovakve originalne olakšice mogli bi se obogatiti poreski sistemi brojnih država, čija se baština nalazi van državnih granica.

Olakšice koje se odnose na porez na dobit pravnih lica

Već je napomenuto da se domaćim aktima kojima se uređuje porez na dobit pravnih lica na potpuniji način pruža podrška kulturnom sektoru u odnosu na zakonodavstvo kojim se uređuje porez na dohodak građana. Tako se izdaci za ulaganja u oblasti kulture, uključujući i kinematografsku delatnost, priznaju pravnim licima kao rashod u iznosu najviše do 5% od ukupnog prihoda. Ovakvo je rešenje svakako pozitivna novina, budući da je sve do 2010. godine bilo moguće priznati odbitak najviše do visine od 1,5% od ukupnog prihoda. Takođe, domaćim propisima predviđa se da se nedobitna organizacija oslobađa plaćanje poreza na dobit, ukoliko ispunjava propisana uslove, pored ostalog, da u okviru poreskog perioda ostvareni višak prihoda nad rashodima nije veći od 400.000 dinara.

I pored izloženih pogodnosti, čini se, međutim, da ima prostora za dalje unapređenje sistema poreskih olakšica kod poreza na dobit pravnih lica, kojima bi se dodatno stimulisala pravna lica na pružanje podrške kulturi.

Italijansko pravo, na primer, predviđa potpune odbitke po osnovu učinjenih privatnih donacija, dakle, bez obzira na iznos donacije, ukoliko su one namenjene za neku od kulturnih organizacija sa liste koju je sastavilo ministarstvo nadležno za zaštitu kulturne baštine.

Francuskim zakonodavstvom predviđa se veoma specifična poreska mera kojom se štiti savremena umetnost. Privredna društva, koja kupuju originalna dela od umetnika koji su živi, mogu u roku od 20 godina odbiti od svojih oporezivih prihoda iznos jednak njihovoj kupovnoj ceni. Da bi se ova povlastica mogla koristiti, zahteva se da dato privredno društvo javno izloži dati rad.

Olakšice koje se odnose na porez na imovinu

U Srbiji je Zakonom o porezu na imovinu regulisan porez na nepokretnosti koje se nalaze na njenoj teritoriji, porez na nasleđe i poklon, kao i porez na prenos apsolutnih prava. Zakon sadrži pri tom značajne poreske olakšice.

U pogledu poreza na imovinu na nepokretnostima predviđeno je poresko oslobođenje koje je od posebnog značaja za kulturni sektor. Naime, porez na imovinu ne plaća se na nepokretnosti koje su od nadležnog organa proglašene kulturnim ili istorijskim spomenicima. Istim zakonom predviđeno je i oslobođenje od poreza na nasleđe i poklon. Porez na nasleđe i poklon ne plaćaju fondacija i udruženje u pogledu nasleđene ili na poklon primljene imovine, koja služi isključivo za ostvarivanje opštekorisnog cilja radi kojeg je fondacija osnovana. Dakle, data pogodnost je od značaja za kulturni sektor, budući da se pod opštekorisne ciljeve mogu podvesti i oni koji su kulturne sadržine.

Osnovni nedostatak tog zakona ogleda se u tome što njime nisu predviđene poreske olakšice u pogledu prenosa apsolutnih prava, a kojima bi se stimulisalo pružanje podrške sektoru kulture. Reč je o odsustvu poreskih olakšica u pogledu prenosa uz naknadu prava svojine na nepokretnostima koje imaju kulturni značaj, kao i kod prenosa uz naknadu prava intelektualne svojine.

U cilju unapređivanja postojećeg okvira, kao inspiracija bi mogla da posluže rešenja iz uporednog prava, pre svega španskog, ukrajinskog i britanskog. Tako su, na primer, u cilju očuvanja španske kulturne baštine u okviru državnih granica, predviđene poreske olakšice za prenos kulturnih dobara bilo državnom sektoru bilo neprofitnim organizacijama. U istom cilju predviđene su i poreske olakšice za nasleđivanje kulturnih dobara. Ukrajinsko zakonodavstvo predviđa da se producenti domaćih filmova oslobađaju plaćanja dažbina za zemlju, koje nastaju u vezi sa snimanjem filmova.

Britansko pravo u tom pogledu sadrži specifičan model, kojim se stimuliše prelazak u javnu svojinu umetničkog dela ili drugog predmeta od posebnog nacionalnog, naučnog, istorijskog ili arhitektonskog značaja. Reč je o mogućnosti tzv. *preuzimanja umesto*, kojom se omogućava poreskim obveznicima da izmire bilo deo duga po osnovu dospelog poreza na nasleđivanje, poreza na prenos kapitala ili poreza na imovinu, bilo obavezom u celosti – ustupanjem umetničkog dela ili drugog predmeta u javnu svojinu Upravi unutrašnjih prihoda. O efikasnosti tog programa svedoči podatak da je 2006–2007. Velika Britanija prikupila umetnička dela i predmete iz ostavštine u približnom iznosu od 25,3 miliona funti.

Atraktivnost ove šeme objašnjava se pogodnostima za poreske obveznike koji se opredele za njenu primenu, podvrgavajući se predviđenom režimu. Naime, korisnicima šeme se ustupanjem datog dobra odobrava odbitak od poreza u iznosu od pune tržišne vrednosti datog dobra. U proseku se ostvaruje za 17% veća vrednost primenom šeme *preuzimanja umesto* nego što bi se ostvarila prodajom dobra na slobodnom tržištu po identičnoj tržišnoj ceni. Do toga dolazi pre svega zato što se primenom šeme *preuzimanja umesto* pruža posebna pogodnost njenim korisnicima tako što se izbegava plaćanje dodatnih troškova imanentnih prodaji na slobodnom tržištu. Pored toga, korisnicima šeme odobrava se trajno umanjeње iznosa datog poreza za 25%.

Inovativne mere podrške kulturnom sektoru

Osim klasičnih mera poreske politike, u uporednom zakonodavstvu prisutni su i izvesni specifični i inovativni modeli finansiranja kulture. Najznačajniji od njih je mehanizam finansiranja kulturnog sektora prihodima ostvarenim od igara na sreću. Osim njega, interesantan je i vid inovativnih i hibridnih mera finansijske podrške kulturnom sektoru koji predviđa špansko pravo, a svodi se na obaveznu uplatu doprinosa za finansiranje održavanja i unapređivanja kulturnog nasleđa u visini od 1% od troškova izgradnje objekata. Dati model finansiranja kulture bilo bi uputno uneti u nacionalno zakonodavstvo u Srbiji.

Finansiranje kulture prihodima od igara na sreću

Finansiranje kulture prihodima državne lutrije poznaju mnoga evropska zakonodavstva. Reč je o značajnoj inovativnoj meri finansijske podrške kulturi. Iako Zakon o igrama na sreću Republike Srbije reguliše raspodelu prihoda od igara na sreću, propustio je da predvidi finansiranje kulture iz tih prihoda.

Jedno od naprednijih rešenja u tom pogledu jeste ono u Nemačkoj, gde savezni akt o državnoj lutriji prepušta federalnim jedinicama da detaljno regulišu raspodelu prihoda od igara na sreću. Zakonodavstvom Donje Saksionije tako je propisano da se iz tih prihoda najčešće finansiraju programi u oblasti kulture, umetnosti, zaštite životne sredine i razvojni projekti. U Švajcarskoj je saveznim zakonom o lutriji prepušteno kantonima da dele prihode od državne lutrije. Interesantno je da se u švajcarskom kantonu Argau iz tih prihoda na projekte za kulturu u širem smislu izdvaja 3/4 prihoda, dok su socijalna zaštita i druge oblasti od opšteg interesa u drugom planu.

Napredno rešenje, takođe, sadrži Zakon o igrama na sreću Republike Srpske koji predviđa da se za finansiranje organizacija koje se, pored ostalog, bave kulturom, izdvaja najmanje 50% od ostvarene dobiti Lutrije. Slično rešenje sadrži Zakon o igrama na sreću Republike Hrvatske, koji predviđa da se za finansiranje programa organizacija, za namene koje uključuju i kulturu, izdvaja 50% ostvarenih prihoda od igara na

sreću. Slično tome, režimi Velike Britanije, Poljske, Finske i Danske takođe su varijabilni, pošto predviđaju da se za kulturu izdvajaju sume u određenom procentu od ukupno ostvarenih prihoda.

Italijanski pravni poredak razlikuje se od navedenih modela, i predviđa originalno i napredno rešenje. Specifičnost italijanskog modela ogleda se u fiksnim iznosima koji se na godišnjem nivou izdvajaju iz Nacionalne lutrije za zaštitu kulturnog nasleđa. Na taj način obezbeđuje se znatno veća sigurnost u pogledu obezbeđivanja unapred određene visine prihoda koja se usmerava na zaštitu kulturnog nasleđa.

Poznato je da je među predstavnicima kulturnog sektora u Velikoj Britaniji izazivala negativne reakcije odluka o finansiranju Olimpijskih igara 2012. iz sredstava Nacionalne lutrije, jer je neminovno dovela do umanjenja lutrijskih sredstava izdvojenih za kulturu. Da su u tom periodu u Velikoj Britaniji izdvajanja za kulturu bila utvrđena u fiksnim iznosima, na način predviđen italijanskim pravom, ne bi došlo do umanjenja iznosa koji se usmeravaju ka kulturi. Stoga bi, *sui generis* rešenje italijanskog zakonodavca, koji normira fiksne godišnje iznose namenjene izdvajanju za propisane kulturne svrhe, trebalo uzeti u obzir prilikom reformisanja domaće regulative koja se odnosi na finansiranje prihoda ostvarenim od igara na sreću.

Izložena uporedna analiza brojnih kreativnih mera podrške sektoru kulture potvrđuje da je na nacionalnom planu još dosta toga moguće preduzeti na putu izgradnje i unapređenja mehanizama indirektnog finansiranja kulture.

Poreske mere svakako trenutno predstavljaju ključni izvor finansiranja kulture, imajući u vidu umanjena budžetska izdvajanja za kulturu do kojih je dovela ekonomska kriza. No, značaj mera poreske politike kao indirektnog izvora finansiranja kulture ogleda se i u tome što one neposredno utiču na direktne izvore finansiranja kulture i to kako na javno tako i na privatno finansiranje. Na jednoj strani, razmere privatnog finansiranja kulture, koje se ostvaruju putem dobroćinih davanja u velikoj su meri uslovljene postojećim sistemom poreskih olakšica u datom društvu. Takođe, na drugoj strani, obim direktnog javnog finansiranja kulturnog sektora, odnosno budžetskog izdvajanja za kulturu, zavisi od sredstava prikupljenih merama poreske politike. Stoga je daljem usavršavanju mera poreske politike potrebno pristupiti veoma pažljivo.

Ukoliko Evropski sud za ljudska prava u Strazburu u martu potvrdi prvostepenu presudu po tužbi veterana rata 1999, Srbija će nepoznavanje prava sopstvenih sudija platiti 300.000.000 evra, što je iznos od četiri ovogodišnja budžeta za kulturu.

Finansijska održivost civilnog sektora u kulturi u Srbiji ili o pubertetskom statusu našeg društva

Dr Predrag Cvetičanin
Centar za empirijske studije kulture jugoistočne Evrope

Potemkin je tada po opustelim stepama južne Rusije sagradio pored puta lažna sela (kulise), sa lažnim seljacima (manekenima), lažnim pastirima i lažnim stadima (koja su premeštana po potrebi). Time je obmanuo carica Katarinu II, koja je, prolazeći tuda 1787. na svom putu za Krim, videla lažnu sliku brze i uspešne obnove...

realizovan 2010. godine uz finansijsku podršku Evropske kulturne fondacije; nalazima projekta „Linija 481“ Centra za razvoj neprofitnog sektora; kao i analizi rezulta-

Dok se u većini savremenih društava plodna saradnja i prožimanje javnog, privatnog i civilnog sektora u kulturi smatra aksiomom dobre kulturne politike, oni koji kod nas vode kulturnu politiku, čitav privatni sektor u kulturi paušalno odbacuju kao „estrada“, a civilni sektor u kulturi ignorišu, ili tačnije rečeno, tolerišu njegovu postojanje, dok god ove organizacije i umetničke grupe finansira neko drugi.

U ovom tekstu daćemo kratak pregled ulaganja državnih organa u Srbiji u civilni sektor u kulturi; pokazati kako su ta sredstva raspoređena unutar „civilnog sektora“ viđenog u skladu sa klasifikacijom udruženja građana trenutno važećom u našoj zemlji; i zastupati tezu da je odnos države prema civilnom sektoru u Srbiji najbolje posmatrati kao izgradnju fasade (kulisa, koja bi sada verovatno trebalo da prevare one koji prate napredak Srbije u procesima evropskih integracija), te da, kao deo te politike, praksa Ministarstva kulture i informisanja da na konkursima za projekte svakome „da ponešto“ (a prilično „sumnjivim“ organizacijama najviše), ne samo što ne obezbeđuje održivost civilnog sektora u kulturi, nego najčešće onemogućava one koji su podneli predloge projekata da te projekte i realizuju. Na kraju su dati predlozi kako bi trebalo (i kako je moguće) ovakvu situaciju promeniti.

Tekst je baziran na analizi rezultata konkursa za projekte Ministarstva kulture i informisanja iz 2012. i 2013. godine; rezultatima istraživačkog projekta „Vaninstitucionalni akteri kulturne politike u Srbiji, Crnoj Gori i Makedoniji“ koji je

realizovan 2010. godine uz finansijsku podršku Evropske kulturne fondacije; nalazima projekta „Linija 481“ Centra za razvoj neprofitnog sektora; kao i analizi rezultata internih anketa među članicama Asocijacije Nezavisna kulturna scena Srbije (NKSS) 2012. i 2013. godine.

Prema podacima koji su bili dostupni u medijima, ukupan budžet Ministarstva kulture, informisanja i informacionog društva Srbije u 2012. godini bio je 6.042.349.000 dinara (oko 52.090.000 EUR), a budžet Ministarstva kulture i informisanja u 2013. godini, nakon rebalansa, 6.343.792.000 dinara (ili oko 57.150.000 EUR). U okviru dva glavna konkursa koje Ministarstvo kulture raspisuje godišnje – konkursa za finansiranje ili sufinansiranje projekata iz oblasti savremenog stvaralaštva i konkursa za finansiranje ili sufinansiranje projekata iz oblasti kulturnog nasleđa – dodeljeno je ukupno 469.300.879 dinara¹ (oko 4.046.000 EUR – 2012), odnosno 380.765.609 dinara (oko 3.430.000 EUR – 2013. godine). U oba slučaja, ukupna sredstva izdvojena u okviru ovih konkursa, koji predstavljaju osnovni izvor finansiranja organizacija civilnog društva od Republike Srbije, činila su manje od 10% ukupnih sredstava kojima je raspolagalo Ministarstvo kulture.

¹ Podaci ne uključuju rezultate konkursa za Izvorno narodno i amatersko stvaralaštvo, Kulturne delatnosti dece i za decu i mlade i Kulturne delatnosti Srba u inostranstvu iz 2012. godine, koji nisu bili dostupni na veb stranici Ministarstva kulture i informisanja (pristupano u periodu 21. januar – 7. februar 2014).

Grafikon 1a – 2012. godina

Grafikon 1b – 2013 godina

Grafikoni 1 – Udeo sredstava za konkurse za finansiranje i sufinansiranje projekata iz oblasti savremenog stvaralaštva i kulturnog nasleđa u ukupnom budžetu Ministarstva kulture Republike Srbije 2012. i 2013. godine

Na konkursu za projekte u oblasti savremenog kulturnog stvaralaštva u 2012. dodeljeno je ukupno 186.086.129 dinara ili oko 1.600.000 EUR. Od toga je za 288 projekata organizacija civilnog društva (po trenutno važećoj klasifikaciji) izdvojeno 69.258.129 dinara ili oko 597.000 EUR. U istoj godini je, u oblasti kulturnog nasleđa, za projekte odobreno ukupno 283.214.750 dinara ili oko 2.441.000 EUR, a finansirano je 68 projekata organizacija civilnog društva sa 22.315.000 dinara (oko 192.000 EUR).

U 2013. godini na konkursima za projekte iz oblasti savremenog kulturnog stvaralaštva dodeljeno je 176.768.000 dinara (oko 1.592.000 EUR) i 203.997.609 dinara za projekte zaštite, očuvanja i prezentacije kulturne baštine (oko 1.838.000 EUR). U domenu savremenog kulturnog stvaralaštva finansijska sredstva je dobio 271 projekat organizacija civilnog društva, u ukupnom iznosu od 54.154.000 dinara (oko 488.000 EUR), dok je podržano 50 projekata organizacija civilnog društva na konkursu u oblasti kulturnog nasleđa, ukupne vrednosti 16.567.000 dinara (oko 149.000 EUR). Ovi podaci, izraženi procentualno, mogu se videti na grafikonu 2.

Grafikon 2 – Učešće projekata organizacija civilnog sektora na konkursima za finansiranje i sufinansiranje projekata iz oblasti savremenog stvaralaštva i kulturnog nasleđa 2012. i 2013. godine

Ako se za trenutak vratimo ukupnom budžetu Ministarstva kulture u 2012. i 2013.

godini, možemo videti da sredstva izdvojena za projekte organizacija civilnog društva čine oko 1% ukupnog godišnjeg budžeta Ministarstva kulture (projekti organizacija civilnog društva iz oblasti savremenog stvaralaštva 1,15%, a oni u domenu kulturnog nasleđa 0,36% ukupnog budžeta za 2012. godinu; odnosno, u 2013. godini, projekti civilnog sektora u oblasti savremenog stvaralaštva 0,85% i oni iz oblasti kulturne baštine 0,26%).

Da bismo videli da ovaj 1% nije jedini problem civilnog sektora u kulturi Srbije i kako su sredstva namenjena akterima civilnog društva u Srbiji još mnogo manja od toga, potrebno je odgovoriti na pitanje šta to povezuje Odred izviđača „Zavičaj“ iz Vranja, Centar za estetiku i stil „Lady“ iz Beograda, Merhamet Sandžaka iz Novog Pazara, Franjevački samostan iz Subotice, Udruženje vojvođanskih učitelja iz Novog Sada, Biblioteku Srpske patrijaršije iz Beograda, KUD Obilić iz Krnjeva, Udruženje lončara „Zlakusa“ i, na primer, „Dah teatar“ iz Beograda, Nezavisni filmski centar „Filmart“ iz Požege, „Kuda.org“ iz Novog Sada i „Generator“ iz Vranja. Tačan odgovor je da su za Ministarstvo kulture i informisanja sve ovo predstavnici civilnog sektora u kulturi Srbije. A odgovor na pitanje zašto bi iko tvrdio nešto tako besmisleno, zna svaki trgovac sklon prevarama – da bi se dobilo „na masi“. Tako da u izveštajima koji se upućuju domaćoj i međunarodnoj javnosti i pred onima koji zaista deluju u civilnom sektoru u kulturi Srbije, „kulise“ izgledaju uverljivije.

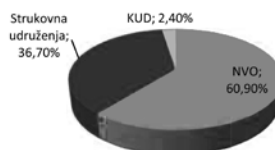
Na konkursima Ministarstva kulture koje smo analizirali, kao projekti organizacija civilnog društva tretirani su projekti pet različitih grupa aktera: nevladinih organizacija,² strukovnih udruženja, kulturno-umetničkih društava,³ verskih organizacija i zadužbina. Udeo sredstava koji je svaka

² Pri tom smo odrede izviđača i udruženja lončara i učitelja i slične, priključili nevladinim organizacijama u kulturi, jer je izvesno da tek ne spadaju u ove druge navedene podgrupe.

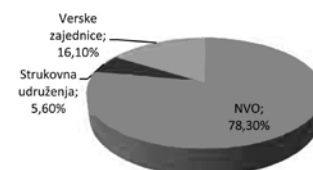
³ O različitim položaju i funkciji koju imaju nevladine organizacije, strukovna udruženja i kulturno-umetnička društva u polju kulturne produkcije u Srbiji, nema prostora da se u ovom tekstu govori, ali je to detaljno analizirano u tekstu „Field of Cultural Production in Serbia“, prezentovanom na konferenciji Istraživačke mreže za sociologiju umetnosti Evropske sociološke asocijacije u Beču, 2012. godine.

od ovih grupacija dobila na konkursima 2012. i 2013. godine može se videti na grafikonima 3.

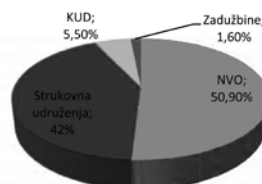
3a – Konkurs za savremeno stvaralaštvo 2012.

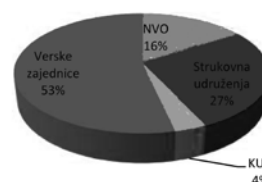
3b – Konkurs za kulturno nasleđe 2012

3c – Konkurs za savremeno stvaralaštvo 2013.

3d – Konkurs za kulturno nasleđe 2013.

Naravno, ovo je samo mali deo zakulisnih praksi, povezanih sa isplata preko budžetske linije 481, u okviru koje bi trebalo da se finansiraju delatnosti udruženja građana. Prema istraživanju Centra za razvoj neprofitnog sektora „Linija 481“, Srbija je u poslednje četiri godine iz budžeta izdvojila skoro 400.000.000 evra za razvoj „civilnog društva“. Na veb stranici CRNPS navodi se da „detaljniji pogled na dobitnike ovih budžetskih sredstava otkriva da najveći deo novca u okviru budžetske linije 481, koja se u budžetu zove 'dotacije za NVO' odlazi na finansiranje sportskih udruženja, verskih zajednica i političkih stranaka, dok za 'ostale NVO' – kako ih budžet naziva – ostaju tek mrvice“. ⁴ Istraživanje je takođe pokazalo da je daleko najveći korisnik budžetske linije 481, Srpska pravoslavna crkva koja je (kao udruženje građana) u periodu od 2008. do 2011. godine samo od različitih ministarstava Vlade Republike Srbije dobila 618.970.514,36 dinara. ⁵

Ako se vratimo na finansiranje civilnog sektora u kulturi Srbije, onda pažljivim čitanjem rezultata konkursa možemo pratiti dalje smanjivanje sredstava koja se dodeljuju stvarnim akterima civilnog društva, jer se i među udruženjima građana (u užem smislu) pojavljuje mnogo neobičnih svatova. Tako je, na primer, na konkursu za kinematografiju i audiovizuelno stvaralaštvo ubedljivo najveću donaciju (2.000.000 dinara) dobilo „udruženje građana Cinema City“, za koje se zna da predstavlja deo EXIT „korporacije“. ⁶ Trebalo bi videti i kakvim je to projektom (pod nazivom „Mladi talenti i očuvanje kulturne baštine“) već pomenuti Centar za estetiku i stil „Lady“ zaslužio 390.000 dinara na konkursu za projekte iz oblasti kulturne baštine 2012. godine. ⁷ Nije nemoguće da je udruženje građana zanimljivog imena „Konkretno – centar za proučavanje i prezentaciju kulturnog nasleđa“ izuzetno uspešno realizovalo projekat „Priče iz zanatske radionice“, za koji je na konkursu za projekte zaštite kulturne baštine 2012. godine dobilo 790.000 dinara. Ali Google pretraživač nije uspeo da nađe baš nikav trag ovom udruženju ili njihovom projektu. Takođe, nije baš jasno, zašto je očigledno „državni“ projekat „Žitije Hajduk Veljka Petrovića – muzičko-scenski spektakl povodom 200 godina pogibije Hajduk Veljka“, u kome je učestvovao veliki broj kulturnih institucija iz Timočke krajine i gostovali poznati glumci iz Beograda, baš moralo da organizuje Udruženje građana za negovanje tradicije „Krajinski krug“ i da za to na konkursu za savremeno scensko stvaralaštvo 2013. dobije donaciju od 1.700.000 dinara. Lista ovakvih primera je poduža, ali je prostor za ovaj tekst ograničen.

⁴ <http://www.crnps.org.rs/linija-481?lang=en>, pristupljeno 4. 3. 2014. godine

⁵ <http://www.crnps.org.rs/pretraga-baze?search=yes&group1=tacno&dobitnik=SPC+-+SRPSKA+PRAVOSLAVNA+CRKVA#pretraga>, pristupljeno 4. 3. 2014. godine

⁶ Subvencije i dotacije nisu jedini neposredni ekonomski instrumenti kulturne politike – štaviše, u savremenom neoliberalnom svetu neposredne investicije države u profitabilne kulturne programe privatnog sektora predstavljaju dominantnu formu državnog uključivanja u sferu kulture. Ukoliko EXIT i Sabor trubača u Guči zaista imaju 300.000, odnosno 500.000 posetilaca godišnje (kako se često može naći u sredstvima informisanja), onda bi bilo savršeno legitimno da država pomogne njihovo održavanje investicijama i da, po okončanju festivala, traži svoj deo profita.

⁷ Na veb stranici ovog udruženja stoji da je Centar za estetiku i stil „Lady“ osnovan sa ciljem edukacije tradicionalnih i savremenih vrednosti i veština devojaka uzrasta srednje škole, u najosetljivijem periodu njihovog odrastanja. Na sveobuhvatan i kreativan način program ovakve škole pruža podršku devojkama da provere sebe, prepoznaju i ojačaju kvalitete koje imaju, umanje nesigurnost i spremno dočekaju ono šta ih čeka u društvenom i poslovnom okruženju. <http://www.ladyschool.org/index.php/o-nama/o-nama>, pristupljeno 4. 3. 2014. godine

O koliko malim sredstvima za rad organizacija civilnog društva u Srbiji se zaista radi, možda se ipak najbolje može videti kada se izračuna prosečna vrednost donacija koje su na ovim konkursima dodeljene akterima civilnog društva. Na konkursu za finansiranje projekata iz oblasti savremenog stvaralaštva 2012. godine podržano je 288 projekata organizacija civilnog društva, prosečne vrednosti od 240.480 dinara (ili oko 2.100 EUR). U domenu kulturnog nasleđa prosečna sredstva dodeljena organizacijama civilnog društva za realizaciju projekata bila su nešto veća i iznosila su 328.161 dinar (oko 2.800 EUR). U 2013. godini organizacijama civilnog društva je za realizaciju projekata u oblasti savremenog stvaralaštva prosečno dodeljivano 199.830 dinara (oko 1.800 EUR); dok su u oblasti kulturnog nasleđa prosečni grantovi malo uvećani (331.340 dinara ili 2.985 EUR), ali je zato te godine ukupan obim sredstava dodeljen civilnom društvu, a posebno nevladinim organizacijama, više nego šestostruko smanjen (u 2012. godini nevladine organizacije su dobile oko 151.000 EUR za realizaciju projekata u oblasti kulturnog nasleđa, dok je taj fond u 2013. godini smanjen na 24.000 EUR).

Pri tom se ova politika Ministarstva kulture – politika velikog broja jako malih projekata, dodeljivanja svakome „po nešto“ (i „dobijanja na masi“) – ne odnosi samo na organizacije civilnog društva. Na konkursima za finansiranje projekata u oblasti savremenog stvaralaštva i kulturnog nasleđa u 2012. i 2013. godine dodeljeno je ukupno 726 donacija za projekte u iznosu od 100.000 dinara i manjih (donacija manjih od 900 EUR). A od toga su za realizaciju 229 projekata dodeljena sredstva u iznosu od 50.000 dinara i još manja od toga (donacije manje od 450 EUR).⁸ Postavlja se pitanje kakav se to jednokratni projekat (pozorišna predstava, festival, izložba, obrazovni program...) može realizovati ovakvim sredstvima.⁹ A naročito kakav bi to godišnji program aktivnosti jedne organizacije mogao biti realizovan uz ovakvu podršku.

Beznačajnost sredstava koja trenutno dobijaju od Ministarstva kulture zabeležena je i u rezultatima internih anketa koja su sprovedene među članicama Asocijacije Nezavisna kulturna scena Srbije. Anketu su popunile 54 članice Asocijacije NKSS 2012. godine i 34 članice 2013. godine. U odgovoru na pitanje koliko je procentualno učešće različitih donatora u njihovom godišnjem budžetu (u anketi iz 2013. godine), organizacije su navele da su njihovi najznačajniji fonderi i dalje međunarodne donatorske organizacije; da sve značajnije mesto dobijaju sredstva koja organizacije same obezbeđuju pružanjem usluga;¹⁰ da su lokalne samouprave (posebno u slučaju Beograda) značajniji donatori od Ministarstva kulture; te da povremeno dobijaju donacije od privatnih kompanija, dok sa kompanijama u državnom vlasništvu gotovo nikakva saradnja ne postoji. Trebalo bi još primetiti da je udeo vlastitih sredstava u finansiranju rada organizacija civilnog sektora, procentualno veći od objedinjenog ulaganja Ministarstva kulture i lokalnih samouprava. Dobijeni rezultati mogu se videti na grafikonu 4.

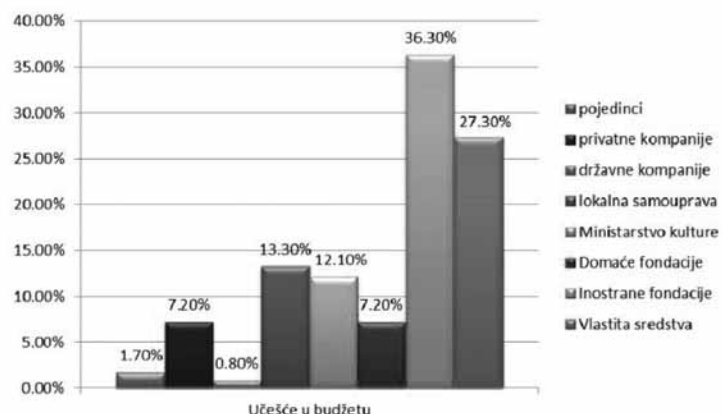
Rezultati analize odgovora na pitanje o finansijskim sredstvima koja su dobili od inostranih donatora, republičkih organa i lokalnih samouprava prikazani su na grafikonu 5. Sredstva dobijena od onih koji vode kulturnu politiku u Srbiji i dalje su (uprkos povlačenju donatora iz regiona) skoro četiri puta manja od sredstava dobijenih od međunarodnih organizacija.

8 Na konkursima za savremeno stvaralaštvo finansirano je 2012. godine 157 projekata sredstvima od 100.000 dinara i manjim, a od toga 39 projekata sa 50.000 dinara ili još manjim sredstvima; odnosno, 2013. godine 307 projekata donacijama od 100.000 dinara i manjim, od čega 113 projekata sa 50.000 dinara i još manjim grantovima. Što se tiče konkursa za finansiranje projekata u oblasti kulturnog nasleđa, 2012. godine podržana su 142 projekta donacijama od 100.000 dinara i manjim, a 52 projekta sa grantovima od 50.000 dinara i manjim. Dok je 2013. godine dodeljeno je 120 donacija od 100.000 dinara i manjih, od čega je podržano 25 projekata sredstvima od 50.000 dinara i manjim.

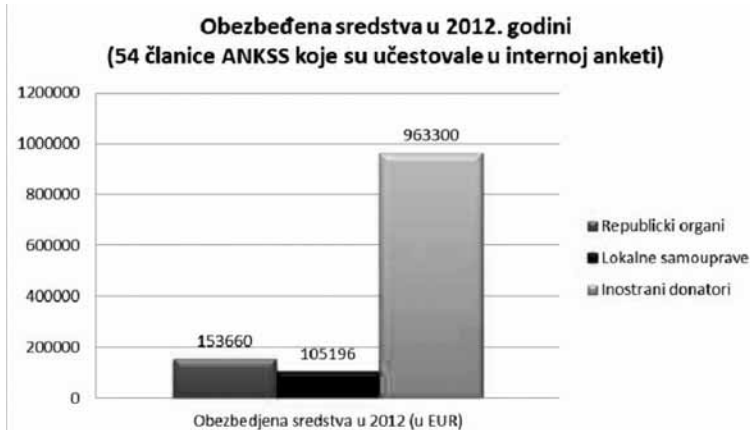
9 Poseban problem predstavlja to što su planirani budžeti za ove projekte uglavnom mnogo veći, te se organizacije nakon što dobiju „povoljnu“ vest da će im projekat biti podržan višestruko manjim sredstvima od onih koju su tražili, najčešće nalaze pred trilemom, da li da realizuju projekat u smanjenom obimu; da ga finansiraju sredstvima iz drugih izvora ili da odustanu od njegove realizacije. Nemamo podatke za organizacije civilnog društva (iako je i za njihove projekte to redovna praksa), ali su srećom u izveštaju o rezultatima konkursa u oblasti zaštite, očuvanja i prezentacije muzejskog nasleđa iz 2013. godine ostali očuvani i izvorni iznosi koje su organizacije tražile za realizaciju svojih projekata. Tako da, npr, možemo videti da je Spomen zbirci Pavle Beljanski za projekat konzervacije i restauracije pisane građe dokumentarnog fonda spomen zbirke, umesto traženih 2.459.500 dinara dodeljeno 150.000 dinara; da je Filozofskom fakultetu u Beogradu, za projekat permanentnog usavršavanja zaposlenih u institucijama zaštite, umesto 1.600.000 dinara odobreno 100.000 dinara, te da je Narodni muzej Zrenjanin za digitalizaciju zbirke Narodnog muzeja planirao 410.000 dinara, a na konkursu dobio 50.000 dinara.

10 Među anketiranim organizacijama najviše je onih koji drže časove crtanja, slikanja i vajarstva, kao i pozorišne radionice. Česti izvor vlastitih prihoda jesu i prodajne izložbe, dok jedan broj organizacija pruža usluge u oblasti istraživanja i marketinga, a neke od njih sredstva obezbeđuju kustoskim uslugama (uglavnom u inostranstvu).

Grafikon 4 – Procentualno učešće donatora u budžetima organizacija ANKSS 2013. godine

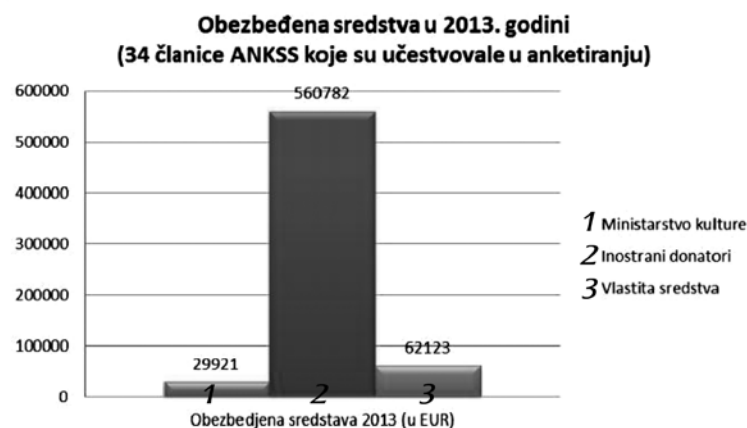

Grafikon 5 – Izvori finansijskih sredstava članica ANKSS u 2012. godini

Iz odgovora na slično pitanje, u internoj anketi iz 2013. godine, koje je uključivalo i vlastita sredstva, može se videti da su ona dva puta veća od sredstava dobijenih od Ministarstva kulture, dok su donacije međunarodnih fondacija 18 puta veće od onoga što su anketirane organizacije dobile od Ministarstva kulture.

Grafikon 6 – Izvori finansijskih sredstava članica NKSS u 2013. godini

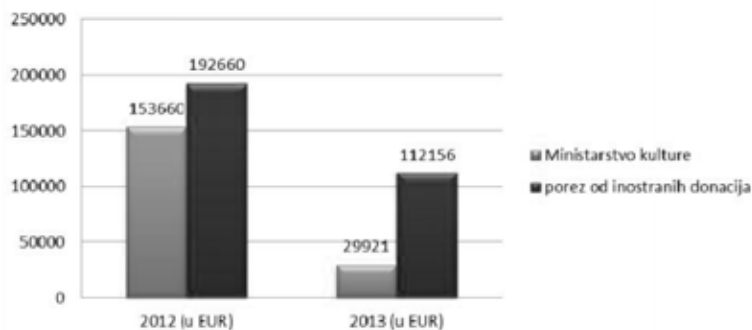

Čak smo, uz pretpostavku da su u realizaciji projekata koje su finansirali međunarodnih donatori članice Asocijacije NKSS plaćale porez od samo 20% (a porezi su, u stvari, mnogo viši) došli do podatka da je iznos plaćen za (ovako obračunat) porez u 2012. godini veći za 39.000 EUR od sredstava dobijenih od državnih organa Republike Srbije, a da je u 2013. godini veći za čak 82.235 EUR. Odnosno, da je Republika Srbije ostala „dužna“ ovim organizacijama ne samo kao građanima ove zemlje nego i kao neposrednim poreskim platišama.¹¹

U svetlu prezentiranih podataka, čak ni univerzalni izgovor onih koji rukovode kulturnom politikom u Srbiji („Nema para!“) ne važi. U kulturi Srbije nema novca ne samo zato što se za nju izdvaja mizernih 0,62% nacionalnog budžeta nego i zbog toga što se od tih sredstava 80% troši na plate i materijalne troškove zaposlenih u zastareloj i glomaznom sistemu kulturnih ustanova, pretrpanom partijskim ljudima (uz manjak stvarno potrebnih stručnjaka). To svi znaju, ali se nijedan ministar kulture ne usuđuje da u ta „partijska stovarišta“ dirne. A pošto je postojeće stanje očigledno neodrživo, što pre transformacija sistema kulturnih ustanova bude počela, to će ona biti manje bolna i za ukupnu kulturu u Srbiji lekovitija.

11 Iako se radi o ograničenom uzorku, gotovo je izvesno da bi se ovaj trend nastavio i proširenjem obima uzorka, posebno što neke od najvećih organizacija ANKSS nisu učestvovalе u anketiranju.

Odnos poreza od inostranih donacija i sredstava dobijenih od državnih organa RS (za 54 anketirane organizacije 2012. i 34 anketirane organizacije 2013.)

Grafikon 7 – Odnos poreza plaćenih od inostranih donacija i sredstava dobijenih od državnih organa Republike Srbije

U uslovima kada su tokom devedesetih i u prvoj deceniji dvadesetog veka bi opstanak i razvoj civilnog sektora u kulturi na ovim prostorima brinuli Fond za otvoreno društvo (OSI), Švajcarski program za kulturu na Zapadnom Balkanu (SCP), Evropska kulturna fondacija (ECF), Kulturkontakt i drugi, bilo je mesta i „za lažne seljake (manekene), lažne pastire i lažna stada“, sa početka ovog teksta. Kao i mogućnosti da Ministarstvo kulture i drugi državni organi u Srbiji smešnim donacijama fingiraju da finansiraju civilni sektor. Ali se taj period završio. Regionalni donatori, koji brinu o dobrobiti civilnog sektora na prostoru bivše Jugoslavije, 2014. godine više ne postoje. Sada bi, napokon (jer bi to trebalo da bude znak njihovog ozdravljenja), to trebalo da postane vlastita briga samih ovih društava. A trenutnih 1% od 0,62% u Srbiji nije dovoljno ni za one Potemkinove kulise.

Dugoročne mere za poboljšanje položaja civilnog sektora u kulturi, morale bi najpre da uključe preformulaciju i diverzifikaciju budžetske linije 481.¹² Vreme ozbiljnijeg pristupa razvoju civilnog sektora od države u Srbiji, trebalo bi da otpočne jasnim razdvajanjem finansiranja nevladinih organizacija, političkih stranaka, sportskih udruženja i verskih zajednica.¹³ Dugoročno bi takođe trebalo da Kancelarija za saradnju sa civilnim društvom Vlade Republike Srbije, poput Ureda za udruge Vlade Republike Hrvatske, postane ne samo moderator odnosa između donosilaca odluka i organizacija civilnog društva nego i jedan od glavnih donatora civilnog sektora.¹⁴ I, na kraju, u dugoročne mere trebalo bi ubrojiti i for-

12 Do sada je bilo više inicijativa da se suzi prostor za manipulacije i izvrši podela u više potkategorija postojeće budžetske linije 481, među kojima je najznačajnija ona iz aprila 2010, koju su pokrenuli Centar za razvoj neprofitnog sektora i Transparentnost Srbija, a potpisalo je 188 nevladinih organizacija.

13 Zaista je sramota da se jedna od najmoćnijih i najbogatijih institucija u društvu u Srbiji, Srpska pravoslavna crkva, kao i političke partije i sportski klubovi (od kojih su mnogi u privatnim rukama), uopšte finansiraju kao „udruženja građana“. Ali za početak će biti dovoljno da bude jasno ko od ovih „aktera civilnog društva“ koliko sredstava dobija iz budžeta institucija Republike Srbije i preko njih.

14 U Republici Hrvatskoj se rad organizacija civilnog društva u kulturi finansira iz fondova tri institucije osnovane od države: Ministarstva kulture Republike Hrvatske; Zaklade „Kultura nova“ i Ureda za udruge Vlade Republike Hrvatske. Ured za udruge Vlade Republike Hrvatske obezbeđuje sredstva za delovanje iz četiri izvora: državnog budžeta, prihoda od igara na sreću, IPA programa EU pretprikladne pomoći i programa Evropske unije i u 2013. godini je raspolagao budžetom od 77.297.081 kune (ili oko 10.049.000 EUR). Najveći deo budžeta Ureda za udruge potiče od prihoda od igara na sreću (55,6%). Ova sredstva u iznosu od 42.935.919 kuna (oko 5.582.000 EUR) su 2013. godine preko Nacionalne zaklade za razvoj civilnog društva dodeljena organizacijama civilnog sektora za razvoj zajednice (87,2% ovih sredstava ili 4.867.000 EUR – uglavnom za institucionalne grantove, odnosno podršku za svakodnevni rad ovih organizacija i razvoj njihovih kapaciteta). Preostalih 12,8% sredstava što je 2013. godine iznosilo oko 714.000 EUR, iskorišćeno je za sufinansiranje EU projekata organizacija civilnog društva. Pored toga, delovanje civilnog sektora u kulturi finansira se iz fondova Zaklade „Kultura nova“ koju je Republika Hrvatska osnovala posebnim zakonom usvojenim 15. jula 2011. godine. Kako stoji na njihovoj veb stranici „zaklada nije konkurentski niti zamjenski izvor financiranja u kulturi onim postojećim na nacionalnoj razini ili subnacionalnim razinama (...) već je 'Kultura nova' komplementarna i nadopunjujuća mjera u sustavu financiranja kulture koja će doprinijeti stabilizaciji i razvoju organizacija civilnog društva na području suvremene kulture i umjetnosti“. U 2014. godini, fondacija „Kultura nova“ obezbedila je podršku u iznosu od 5.619.799 kuna (oko 730.500 EUR) za 95 projekata/programa organizacija civilnog društva u kulturi koji će biti realizirani ove godine. [Dobro je podsetiti se podatka sa početka ovog teksta, da su u 2013. godini ukupna sredstva namenjena organizacijama civilnog društva na konkursu Ministarstva kulture Republike Srbije bila oko 637.000 EUR]. Treba pomenuti i to da Zaklada „Kultura nova“ predstavlja inovativnu formu samoregulacije civilnog sektora u kulturi, jer Upravni odbor ove fondacije čine predstavnici civilnog sektora imenovani od Vlade Hrvatske na predlog ministra kulture (sa mandatom od četiri godine). I na sve ovo bi trebalo dodati redovne konkurse i podršku

miranje regionalnog Fonda za Jugoistočnu Evropu, čiji bi glavni donatori bile države regiona, a koji bi (poput sličnih regionalnih fondova) finansijski podržavao regionalnu saradnju u oblasti kulture, o kojoj se mnogo govori, ali je retko srećemo u praksi.¹⁵

A kratkoročne mere koje bi mogle da dovedu do poboljšanja finansijske održivosti civilnog sektora u kulturi u Srbiji trebalo bi da uključuju povećanje budžeta za konkurse za finansiranje projekata u oblasti savremenog stvaralaštva i kulturnog nasleđa¹⁶; drugačiji sastav i rad komisija koje dodeljuju sredstva za realizaciju projekata na konkursima Ministarstva kulture¹⁷; ustanovljenje posebnog fonda za *matching grants* za organizacije koje su obezbedile donacije od međunarodnih organizacija (posebno Evropske unije)¹⁸; raspisivanje konkursa za institucionalnu podršku organizacijama civilnog društva u skladu sa članom 77 Zakona o kulturi¹⁹ i objedinjavanje u zajednički front organizacija koje su klasifikovane kao civilni sektor u kulturi (nevladinih organizacija, strukovnih udruženja, fondacija, zadužbina)²⁰ radi unapređenja položaja u kome se nalaze.

Verovatno je da će većina ovih predloga za poboljšanje stanja u civilnom sektoru u kulturi tokom procesa evropskih integracija Srbije postati realnost. Samo što to po svojoj prilici neće biti rezultat vlastitog uvida u značaj pluralističnog i snažnog civilnog društva ili rezultat borbe dobro organizovanog civilnog sektora, nego će, po drugim slučajevima sudeći, najverovatnije biti rezultat „naredbe“ sa „viših instanci“. U toj nesposobnosti da samo uvidi i uradi ono što je njemu od koristi, ogleda se večiti pubertetski karakter društva u Srbiji.

koju razvoju civilnog sektora u kulturi pruža Ministarstvo kulture Hrvatske. [Da ne bi bilo nesporazuma, za svaku se od ovih značajnih formi podrške civilni sektor u Hrvatskoj, dobro organizovan, borben i umrežen sa drugim značajnim vaninstitucionalnim akterima u hrvatskom društvu – izborio].

15 Za razliku od onih koji samo govore, organizacije civilnog društva u kulturi iz regiona formirale su jula 2012. godine „Kooperativu – regionalnu platformu za kulturu“ i otpočele sa aktivnostima koje su tokom 2013. godine finansirale neke od lokalnih kancelarija Fonda za otvoreno društvo u regionu i već pomenuta zaklada „Kultura nova“ iz Hrvatske.

16 To je već donekle urađeno u budžetu Ministarstva kulture i informisanja za 2014. godinu, u kome je konkurse za finansiranje ili sufinansiranje projekata u oblasti kulturnog nasleđa, savremenog stvaralaštva, javnog informisanja i u oblasti međunarodne saradnje planirano 1.360.000.000 dinara (oko 12.000.000 EUR), od čega 635.000.000 dinara za savremeno stvaralaštvo (oko 5.500.000 EUR), a 231.000.000 dinara za međunarodnu saradnju (oko 2.000.000 EUR).

17 Iskustva sa prethodnih konkursa Ministarstva kulture ukazuju da bi bilo važno da se kao pravilo ustanovi da se u svakoj od komisija koje odlučuju o finansiranju i sufinansiranju projekata iz oblasti savremenog stvaralaštva nađe bar po jedan predstavnik civilnog sektora u kulturi (koji se ne nalazi u sukobu interesa) i bar po jedan stručnjak koji poznaje umetničke prakse druge polovine XX veka i početka XXI veka (neo-avangardi, postmoderne umetnosti i popularne kulture). Prethodnih godina se dešavalo da ugledni članovi komisija budu zgroženi predlozima projekata koji su uključivali inovativne umetničke prakse i koji se nisu baš uklapali u njihove koncepcije umetnosti. Potrebno je takođe da se prekine sa besmislenom praksom odobravanja projekata sa višestruko manjim iznosima od onih traženih u predlozima projekata, za koje je onda izvesno da ne mogu da budu realizovani u prijavljenoj formi (vidi fusnotu 8).

18 Ovim fondom bi, po ugledu na iskustva Ureda za udruge Vlade Hrvatske, mogla da rukovodi Kancelarija za saradnju sa civilnim društvom Vlade Srbije i da se iz tih sredstava obezbeđuju *matching grants* – dopunska sredstva za projekte podržane na konkursima za IPA projekte pretprikladne pomoći EU, za projekte u okviru programa „Kreativna Evropa“ i na drugim međunarodnim konkursima.

19 Član 77 Zakona o kulturi Republike Srbije predviđa mogućnost za dodeljivanje institucionalnih grantova organizacijama civilnog društva u kulturi, odnosno sufinansiranje tekućih rashoda i izdataka subjekata u kulturi koji se ne finansiraju redovno iz budžeta Republike Srbije, autonomne pokrajine ili jedinice lokalne samouprave, do iznosa od 45% od ukupnih tekućih rashoda i izdataka („ako svojim programima trajnije zadovoljavaju kulturne potrebe građana na odgovarajućem području“). Ovo bi mogao biti posebno značajan mehanizam u obezbeđivanju opstanka civilnog sektora u kulturi Srbije (ukoliko se to želi).

20 Nvladine organizacija koje deluju u oblasti kulture, strukovna udruženja umetnika, fondacije i zadužbine – klasifikovani zajedno kao predstavnici civilnog sektora u kulturi Srbije – ne samo što imaju različite položaje i funkcije u polju kulturne produkcije u Srbiji nego i ne prepoznaju jedni druge kao saveznike u borbi za poboljšanje vlastitog položaja. S obzirom na to da je verovatno da će godinama biti zajedno u istom „čabru“, bilo bi poželjno da stvore osnove za objedinjeno delovanje tamo gde su im interesi zajednički. A sa istim ciljem bi civilni sektor u kulturi trebalo da uspostavi bliže kontakte sa predstavnicima civilnog sektora u Srbiji koji deluju u drugim društvenim oblastima, jer malo je verovatno da će se promeniti položaj nekog segmenta civilnog sektora, a da se on ne promeni u celini.

REZON JEDNOG SINA | TEKST | BORIS STANIĆ | CRTEŽ

TOK MOG ŽIVOTA SE NAGLO PROMENIO
PRAVAC... ZAPOSlio SAM SE!

MISLIO SAM DA ĆU DOVEKA
ŽIVETI KAO PARAZIT, AKO NE DO
KRAJA SVOG, ONDA BAR DO KRAJA
VEKA MOJih RODITELJA.

VEĆ SAM ZAMISLIO OCA KAKO
DO U DUBOKU STAROST,
S HODALICOM, OPLAZI
PUT KANCELARIJE.

MUČILA BI ME, SVAKAKO, GRIŽNJA
SAVESTI, ALI AKO JE TO JEDINA
CENA LAGODNOG ŽIVOTA,
BIO BIH SPREMAN DA JE PLATIM!

Kustosiranje – osveženje na kulturno-umetničkoj sceni

U prijatnom razgovoru, Andrej Bereta i Srđan Tunić, kustosi–istoričari umetnosti, otkrili su mi kako napreduje projekat Kustosiranje na početku treće godine svoga postojanja.

Čime se bavi projekat Kustosiranje i ko je ciljna grupa kojoj je projekat namenjen?

Srđan Tunić: Projekat *Kustosiranje* (*About and around curating* na engleskom) započeli smo iz dva razloga: kao revolt i kritiku na zadati kontekst u kojem profesionalci iz sveta umetnosti i kulture rade i žive u Srbiji, a s druge strane, kao konstruktivnu akciju, moguću putanju koju možemo da preduzmemo sada i ovde. Naš fokus je savremena kustoska praksa – tehnologija izložbenog procesa, a sam projekat „živi“ kroz edukaciju, na principima celoživotnog i iskustvenog učenja. Projekat je ponajviše usmeren na studente i mlade profesionalce koji se prepoznaju u kustoskom pozivu, poput istoričara umetnosti i umetnika, ali i drugih humanističkih profesija, ljudi iz sveta umetnosti i kulture, novinara, profesora, menadžera i preduzetnika u kulturi.

Da li je takav vid projekta održiv u Srbiji?

Andrej Bereta: Pitanje održivosti je svakodnevni izazov za mnoge projekte, inicijative, nezavisna udruženja. Naš projekat *Kustosiranje* nije izuzetak po tom pitanju. Održivost je nekada traženje rešenja kako ispuniti planirani redosled aktivnosti u zadatom vremenskom roku, ali može i da znači puki opstanak, ukoliko podrška kasni, ili čak potpuno izostane. Mi, sasvim iskreno, možemo da kažemo da u najvećoj meri zavisimo od nas samih, kako god to bilo shvaćeno.

Od kada postoji projekat i kako je napredovao?

Srđan Tunić: Projekat je započet krajem 2011, na „vlastiti pogon“ preko našeg Udruženja građana ARTIKAL, javnim debatnim programom, predavanjima i javnim vođenjima. S vremenom, saradivali smo sa brojnim institucijama iz Srbije (civilnim i državnim, najviše iz Beograda), organizovali skoro trideset javnih susreta, četiri izložbena projekta, organizovali eksperimentalni akademski kurs posvećen kustoskoj praksi na Univerzitetu u Beogradu, bili direktori vizuelnog/umetničkog programa za Mikser festival 2013, predstavili projekat u zemlji i inostranstvu, učili i „rasli“.

Fotografija: Branka Nedimović

Da li postoji želja za promenama u institucijama kulture i kakav je njihov odnos sa civilnim sektorom?

Andrej Bereta: Želja za stvarnim promenama u srpskoj kulturi u javnom sektoru izgleda da

ne postoji. Pre će biti da je reč o skrivenom, ali aktivnom otporu. Sama činjenica da su valjda svi vodeći ljudi u institucijama kulture na tim pozicijama zato što su politički podobni, zvanično ili ne, i da niko ne pamti zadnjih decenija nikakav javni konkurs za bilo koje takvo radno mesto ili za neki umetnički savet je nezaobilazna činjenica, koju nipošto ne treba prećutkivati, jer smo svi na gubitku zbog toga. U proteklih desetak godina, koje je Srbija žedno priželjkivala, kao vreme promena, ovde je, umesto profesionalizacije i unapređenja poslovnog ambijenta, ustanovljena apsolutna partokratija.

teresovanosti za unapređenje samog polja, upravo ljudi koji su profesionalno povezani s kulturom. Kao u bilo kojem drugom poslu, koji nameravate da ozbiljno radite. Na bazi vaših rezultata, trebalo bi da ste ocenjeni, odnosno nagrađeni. Dakle, odgovornost, transparentnost i jasna pravila igre. U stvari, baš ono čega nikako kod nas nema. Još nismo, čini nam se, dosegli elementarnu organsku solidarnost, kao društvo. Nezavisni segment srpske kulturne scene ima, ipak, razvijeniju svest o tome. Postoje sasvim pragmatični razlozi da ljudi saraduju.

Postoje izvesni pomoci poslednje dve godine na relaciji intersektorske saradnje. Manje kao rezultat pozitivno izgrađene volje za saradnjom, više kao nužnost javnih institucija kulture da popune programske aktivnosti, jer za sopstvene nemaju sredstva, a nisu ni naviknute da ih nezavisno potraže. Treba, smatramo, veoma pažljivo obratiti pažnju na prirodu i profesionalnost partnerske saradnje sa institucijama javnog sektora, kako se ne bi ponavljala loša poslovna iskustva koja su mnogi imali, pa i mi sa KCB, na 53. Oktobarskom salonu, kada nas je dotična institucija obmanula i oštetila, o čemu smo obavestili javnost. Kriterijumi su ono na čemu treba insistirati – formirati ih ako ne postoje.

Postoji li u okviru projekta Kustosiranje regionalna i međunarodna saradnja?

Srđan Tunić: Uspostavili smo saradnju u regionu (zemljama bivše Jugoslavije), mahom sa kustoskim inicijativama i umetničkim udruženjima koje se bave savremenom umetnošću. Da spomenemo samo neke od njih: Kustoska platforma i Kontejner iz Hrvatske, Tač.ka iz BiH, Svijet umetnosti iz Ljubljane. Takođe, zahvaljujući početnoj podršci kancelarije Tačke kulturnog kontakta u Beogradu, uspešli smo da se povežemo i sa organizacijama iz Evrope, i uspostavimo kontakte koje još negujemo i dalje razvijamo. Imamo takođe u planu da nastavimo sa akademskom saradnjom sa univerzitetima.

Da li polje kulture u Srbiji ima svetlu budućnost?

Andrej Bereta: To, u najvećoj meri, zavisi od samih aktera i njihovog razumevanja konteksta u kojem stvaraju. Ne verujemo u očekivanja, bliskija nam je narodna izreka – *u se i u svoje kljuse*. U srpskoj kulturi skoro svi prizivaju novac – koji im *prpada*, koji *priželjkuju*, koji im *nedostaje*, koji im je *oduzet*... i nikom nije dovoljno. To ponekad ume da izgleda kao Kalimerova percepcija nepravedne stvarnosti. Uostalom, kada je to bilo dovoljno novca za umetnost i kulturu u Srbiji?! Uvereni smo da je ovakvo stanje, pre svega, rezultat lošeg rada ili nezain-

Da li ste zadovoljni uspehom projekta Kustosiranje do sada?

Srđan Tunić: Najveći kritičari projekta jesmo mi sami, i ne bismo rekli da nismo zadovoljni, nego da uvek postoji još nešto što treba pokušati, uvek ima prostora za unapređivanje. Promene su neizbežne, prilagođavanje projekta datim mogućnostima, partnerima, budžetu, borbom za očuvanje profesionalnog standarda koji često izostaje i ogorčuje, argumentima i konstruktivnim pristupom... Uočljiv profesionalni rast, zainteresovanost naših kolega i koleginica, mnogo elektronske pošte koja nam stigne kada objavimo Javni poziv za učestvovanje u projektu, otvaranje novih mogućnosti, sve su to rezultati koje nas uveravaju da guramo dalje.

Planovi za budućnost tima Kustosiranje?

Andrej Bereta: *Kustosiranje* je nekako stalno orijentisano na skoriju budućnost kustoske prakse. Imamo nekoliko konkretnih i raznorodnih planova vezanih uz regionalna povezivanja, ali i šire. Zainteresovani smo, i dalje, i za akademsku sferu, i u tom smislu imamo neke međunarodne pozive. Ipak, ubedljivo najuzbudljivija aktivnost za nas i dalje je proces nastanka jednog izložbenog projekta, koji realizujemo s ljudima koji nam se prijave na javne pozive, a koje odaberemo za timski rad. Ove godine smo rešili da se fokusiramo i na polje koje je mnogima sinonim dosade i jednoličnosti, a nama deluje istraživački izazovno, na pola puta između postdiplomca koji besano pretražuje po arhivama retku građu, CSI i Indijane Džonsa. Bavićemo se arhivistikom, stvaranjem baze podataka za zbirku za jednu instituciju kulture u Beogradu. Doživljavamo proces saznavanja kao permanentan, tokom celog života, koji delite i razmenjujete sa drugima, raduje nas činjenica ako jedan mikroskopski segment znanja neko može da otkrije u našim istraživanjima i u radu sa nama, i da ga primeni u sopstvenoj praksi.

Piše: Vaska Nikolić

<http://gallery-shots.blogspot.com/>

SNIMCI GALERIJA! NEZVANIČNA HRONIKA BEOGRADSKJE GALERIJSKE SCENE

Kada sam živeo u Njujorku, odlazak u galerije mi je bio životni stil. Ništa drugo nije imalo mesto ispred toga. Ima nešto nadrealno u tom sklopu sistema galerija koje su otvorene za javnost, ali koje posluju isključivo za potrebe finansijske elite koja se u javnom domenu nadmeće za posedovanje primeraka savremene umetnosti, to jest, javnim predstavljanjem i promovisanjem umetnosti traže validnost i afirmaciju tržišne vrednosti eksponata.

Tih godina u vodiču za galerije nalazilo se verovatno nekoliko stotina galerija različitih profila, od kojih sam ja obilazio samo pedesetak u zonama Soho, 57th Street, i East Village. Došavši u Beograd u poslednjim godinama socijalističkog društveno-političkog uređenja zatekao sam galerijsku scenu koja je bila nezamislivo mala (u poređenju s njujorškom), uglavnom subvencionisana i na gradskom budžetu, ali je umetnička produkcija bila raznovrsna i uporna. Nastavio sam da pratim izložbe u galerijama ali nisam pravio zapis tih dešavanja. Nekoliko godina kasnije... zahvaljujući digitalnom zapisu i obradi, i imperativu deljenja sa ostalima preko Interneta, započeo sam rad na hronici galerijske scene. U periodu pre početka rada na gallery-shots pratio sam sajtove koji su publikovali snimke galerija, uglavnom velikih galerijskih centara. To su snimci visokog kvaliteta i rezolucije koji su davali utisak posebne discipline i razumevanja. Za gallery-shots sam se odlučio da kvalitet snimka bude iznad onog koji se vidi u blogovima sličnog tipa ali ispod kvaliteta koje galerije rade za svoju arhivu, kao snimci na contemporaryartdaily.com. Vrsta snimka koji prikazuje prostor i radove u izložbenom prostoru postao je meni osnovni pristup u pravljenju hronike galerijske scene. Prvi snimci u svakom prilogu-hronici jesu širokogaoni pogledi pa onda slede snimci pojedinačnih radova i zanimljivi detalji radova.

S obzirom na mali broj galerija u Beogradu i moju otvorenost prema raznovrsnim oblicima umetničkog rada, nisam započeo hroniku galerijske scene sa željom da 'dobro' prikažem i 'loše' zaobiđem, to jest, hteo sam da izbegnem ulogu arbitra, jer sam i ja umetnik koji oseća posledice odluka arbitra. Neselektivan pristup u gallery-shots vrsta je afirmacije svih vidova umetničkog rada. Gallery-shots je pre svega arhiv izložbi koje sam ja video. Publikujem da bi bilo dostupno onima koji nisu videli izložbe ili žele da vide ponovo i da nešto drugo dožive gledajući preko ekrana. Ranije svakako nije bilo moguće publikovati ili podeliti sa drugima ovaj 'žanr' zapisa, jer je zahtevalo štampanje knjige ili emitovanje TV programa. Danas je difuzija zapisa ličnog i javnog doživljavanja dostupna svima preko digitalnih sredstava, do te mere da je prenos iskustava na potpuno drugoj ravni u odnosu na period od pre desetak godina. Zanimljiv je efekat kumulativnog delovanja svih izložbi koje su u gallery-shots, a taj broj je prešao 500. Gledajući raznovrsnost i upornost umetničke produkcije zabeležene u gallery-shots, može se pomisliti da je galerijski sistem na čvrstoj infrastrukturi, ali istina je daleko od toga.

Milan Kralj, umetnik

SUPERVIZUELNA

Supervizuelna je elektronski magazin nastao početkom 2013. godine u Beogradu s ciljem da omogući prostor za pisanje, razmišljanja i razgovore o savremenoj umetnosti. Stvaranje platforme koja bi okupila različite pozicije (umetnika/-ca, kustosa/-kinja, kritičara/-ki o umetnosti, institucija i nezavisnih aktera) u okviru širokog polja savremene umetničke prakse razvilo se iz potrebe za iniciranjem dinamičnog dijaloga o aktuelnim pitanjima, temama i idejama savremene vizuelne umetnosti, kao i promovisanjem umetnosti na komunikativniji način u skladu sa savremenim trenutkom. Iako je primarno okrenut praćenju dešavanja u Srbiji i Beogradu, magazin deluje bez geografskih određenja, nudeći prostor za postavljanje pitanja i otvaranje razgovora o umetnosti današnjice.

Magazin funkcioniše kao elektronska platforma koja svakodnevno publikuje nove sadržaje preko šest rubrika: RAZGOVORI, MONITOR, BLOG, SNEAK PEEK, REGISTRATOR i CRTEŽ NEDELJE. Rubrika *Razgovori* obuhvata intervjue sa stvaraocima iz domena savremene umetnosti, *Monitor* u kratkoj pisanoj formi uz obiman vizuelni materijal prenosi aktuelne događaje iz sveta umetnosti, dok je *Blog* otvoren za autorske tekstove koji analiziraju, problematizuju i kritički obrađuju teme i fenomene iz polja savremene umetnosti i kulture. *Sneak peek* beleži radnu atmosferu ili pripreme umetničkih projekata, izložbi i ostalih događaja sličnog tipa, *Registrator* sakuplja ranije publikovane (i neretko zaboravljene) tekstove o umetnosti, a *Crtež nedelje* jednom nedeljno prikazuje umetnički rad u ovom mediju.

Osnivači *Supervizuelne* i članovi redakcije su: istoričarka umetnost Ana Bogdanović, vizuelni umetnik Žolt Kovač, grafička dizajnerka Isidora M. Nikolić, vizuelni umetnik Ivan Petrović, vizuelni umetnik Saša Tkačenko i vizuelni umetnik Ivan Šuletić. Od juna 2013, kada magazin zvanično počinje sa radom u veb formatu, za *Supervizuelnu* je pisao veliki broj saradnika i saradnica iz zemlje i inostranstva: vizuelna umetnica Aleksandrija Ajduković (Beograd), sociološkinja Saša Savanović (Beograd), istoričarka umetnosti Svetlana Montua (Pariz), istoričarka umetnosti i kustoskinja Una Popović (MSU, Beograd), istoričarka umetnosti i kustoskinja Maida Gruden (DKSG, Beograd), vizuelni umetnik Aleksandar Jestrović Jamesdin (Berlin), istoričarka umetnosti i kustoskinja Aleksandra Lazar (London), književnik Ivan Tokin (Beograd), nezavisna kustoskinja i kritičarka dr Maja Čirić, istoričarka umetnosti i kustoskinja Milica Stojanov, fotograf Luka Knežević Strika (Belgrade Raw, Beograd), menadžerka u kulturi Lola Joksimović (Tačka kulturnog kontakta, Beograd), vizuelna umetnica Mihaela Vujnović (Pariz), vizuelni umetnik Mihailo Vasiljević, filozof i kustos Stevan Vuković (Beograd). Ovim putem im još jednom najlepše zahvaljujemo!

Magazin *Supervizuelna* za sada funkcioniše bez ikakve finansijske podrške – njegova dinamika razvija se iz posvećenosti i rada redakcije i saradnika koji ne podrazumeva nikakvu materijalnu dobit. U skladu sa neprofitabilnim karakterom, 27. decembra 2013. *Supervizuelna* je organizovala humanitarnu novogodišnju lutriju od koje je sav prihod doniran u dobrotvorne svrhe.

Naši planovi za 2014. obuhvataju intenzivniji rad na sadržaju magazina, širenje mreže saradnika na internacionalnom nivou, nekoliko akcija sa ciljem promocije savremene umetnosti u javnom prostoru i saradnju sa drugim organizacijama iz domena savremene umetnosti i kulture.

WWW.SUPERVIZUELNA.COM

SUPERVIZUELNA
MAGAZIN ZA SAVREMENU UMETNOST

RAZGOVORI MONITOR BLOG SNEAK PEEK REGISTRATOR CRTEŽ NEDELJE I O NAMA

RAZGOVORI / Branislav Nikolić / Sekundarna arhitektura
Ispostalo se da je Branislav Nikolić bio jedan od aktivnijih umetnika tokom sve godine. Njegov interesovanje za savremenu arhitekturu The Screen for Nature izvedeno u Oulu, kas...

RAZGOVORI / Nikola Džafro
Nikola Džafro je sa svojim savremenim slikom obradio nove umetničke prakse – slik, zatim, razgovorima i tome što se desilo sa Art Museum, jašu su usliži iz prethodnog.

RAZGOVORI / Difference / B. Petrović, J. Čosić, K. Pantolić
U umetničkom prostoru UTO redovno je održana izložba Difference autoru Bjugom Petrović, Jovana Čosića i Ksenije Pantolić. Izložba se sastojala od ideja rada na knjizi.

RAZGOVORI / Dragan Petrović
Čudnim otvorenim okolišima, ali i malim umetničkim mestima Engleske, fotografija od Dragana Petrovića se odlikuje kao galerijsko-izložbeni uzlet jednog umetnika.

RAZGOVORI / Tema ogledala – Mangelos
U zajednici pariskoj galeriji Franck Elbaz otkriveno je prvo retrospektivno izložbo posvećeno Demetriju Mangelosu iz Beograda i Francuske, izložbu pod nazivom Tema ogledala.

RAZGOVORI / Eksperimentalna autorska aukcija 10din / Danieil Glid
U oktobru se je stigao mail od Danieila Glida da je postavio svoj rad na aukcijskoj prodaji na jednom domaćem sajtu. Ona koja kasnije stigao je još jedan mail u kome je pisalo...

RAZGOVORI / Stelark
Prostorna arhitektura tela kao umetnički rad – razgovor odelu Stevan Vuković – iznenađuje sa umetničkim konceptima koji predstavljaju Stelark, vedni je maja 2012 prikazom.

RAZGOVORI / Darko Stokov i Ivan Jovanović / Inex Film
Ivan Jovanović i Darko Stokov su zajedno sa organizacijom Inex Film...

RAZGOVORI / Red Mind/ejd / 54. Oktobarski salon
Ovogodišnji, 54. Oktobarski salon pod nazivom 54. na pripremi je u više nego li kustoski je odlikovan Žolt Kovač koji je kao Dželjka Dugandić Žuvenović, Katja...

MEĐU
RAZGOVORI
MONITOR
BLOG
SNEAK PEEK
REGISTRATOR
CRTEŽ NEDELJE
I
O NAMA

RAZGOVORI / POSTORI
MONITOR / Zoran Popović / Bistrinana
Bistrinana
CRTEŽ NEDELJE / Kosta Bunuševac
RAZGOVORI / Branislav Nikolić / Sekundarna arhitektura
MONITOR / Palaca a Tala
CRTEŽ NEDELJE / Dejan Kaludjerović
RAZGOVORI / Nikola Džafro
SNEAK PEEK / Hana Milev
CRTEŽ NEDELJE / Ivana Milev

ISSN 2334-8038_supervizuelna [online]
Copyright 2013 SUPERVIZUELNA

SUPERVIZUELNA
MAGAZIN ZA SAVREMENU UMETNOST

RAZGOVORI MONITOR BLOG SNEAK PEEK REGISTRATOR CRTEŽ NEDELJE I O NAMA

CRTEŽ NEDELJE / Kosta Bunuševac
Kosta Bunuševac, "100 PRIJATELJA", akril na papiru, 34 x 41 cm.

CRTEŽ NEDELJE / Dejan Kaludjerović
Rich 2012, indigo, akril, grafi i bojice na papiru, 50 x 50 cm Privatna kolekcija, Amsterdam.

CRTEŽ NEDELJE / Ivana Milev
Palaca, slika, 150x100cm.

CRTEŽ NEDELJE / Aleksandar Jevtić
Aleksandar Jevtić, Video sam malog duba glade Kundumana telarka na papiru (akril, vjgim, tuš, akril, papir), namizna slika, dveine boje, 44, 55x85 cm.

CRTEŽ NEDELJE / Vendel Vastag
Demotran, 2012, kreva na koži, 155 x 130

CRTEŽ NEDELJE / Gabriel Glid
Japanki, 100 x 70 cm, kombinovana tehnika, 2000 godina Dika za slupjuna.

CRTEŽ NEDELJE / Milan Nesic
Bez naziva 2013, tempna, akril, tuš na papiru, 25 x 35

CRTEŽ NEDELJE / Ivana Nković
Wanted to say 2013, odeli malikom na stranicama 142 i 143 knjige Doga Maar i Picasso - odoor prigledimo (Jhno Dalisovni, uzamci, Guterje Kuvicovani, Zagreb).

CRTEŽ NEDELJE / Vuk Vučković
Spajdan - Pajnik, 100 x 200 cm, akril, akril, tuš na platu.

MEĐU
RAZGOVORI
MONITOR
BLOG
SNEAK PEEK
REGISTRATOR
CRTEŽ NEDELJE
I
O NAMA

RAZGOVORI / POSTORI
MONITOR / Zoran Popović / Bistrinana
Bistrinana
CRTEŽ NEDELJE / Kosta Bunuševac
RAZGOVORI / Branislav Nikolić / Sekundarna arhitektura
MONITOR / Palaca a Tala
CRTEŽ NEDELJE / Dejan Kaludjerović
RAZGOVORI / Nikola Džafro
SNEAK PEEK / Hana Milev
CRTEŽ NEDELJE / Ivana Milev

ISSN 2334-8038_supervizuelna [online]
Copyright 2013 SUPERVIZUELNA

Odozgo na dole: diskusija o radu Gorana Micevskog; diskusija o izložbi *Peti park – borba za svakodnevicu*; diskusija o radu Bik Van der Pol; diskusija o akcijama *Bioskopi – Povratak otpisanih*. Diskusiju o radu Bik Van der Pol je fotografisao Ivan Petrović, ostale Boba Mirjana Stojadinović.

Produkcija savremene vizuelne umetnosti u Beogradu veoma je raznovrsna i bogata. Ko je njena publika: ko je sagledava i na koji način? Da li radovi savremene vizuelne umetnosti nude „hranu za misli“ i kome? Kojim se temama bave ti radovi i na koji način? Da li umetnički rad može nešto da promeni u svakodnevnom životu? Koje su dinamike međudnosa: umetnik – umetnički rad – publika – javnost?

Srž projekta *Umetnik kao publika*, koji je osmislila i koji realizuje Boba Mirjana Stojadinović, obuhvata komunikaciju između umetničkog rada i publike: publika je pozvana da diskutuje o odabranim radovima, bez učešća umetnika. Umetnik – u ovom slučaju publika publici – preuzima pasivnu ulogu u diskusijama. Učesnici u diskusijama su kako profesionalci tako i ljubitelji umetnosti ili ljudi koje interesuje neka specifična tema kojom se bavi rad o kome se diskutuje. Ljudski kapital utkan u diskusije je neprocenljiv.

U okviru projekta od 2010. do 2013. godine produkovana je trideset jedna diskusija u saradnji sa umetnicima iz Srbije, Austrije i Holandije, različitih generacija, senzibiliteta i poetika. Početkom 2014. godine objavljena je knjiga koja predstavlja sve diskusije uz petnaest priređenih transkripata.

Smisao diskusija nije da umetnik objasni ili odbrani svoj rad, već da se stvori aktivna komunikacija između umetničkog rada i publike, od prvih utisaka i mogućih implikacija rada, do sticanja uvida i sagledavanja svakodnevnog konteksta aktuelnih umetničkih praksi.

Neka od obuhvatnijih pitanja koja projekat postavlja jesu:

Koja je pozicija umetnika u Beogradu/Srbiji/na Balkanu? Na koji način umetnik ulazi u fokus javnog i/ili stručnog interesovanja i ostaje u njemu? Koji su kriterijumi i reference za vrednovanje umetničkih radova? Kako i gde se konstituiše umetnički rad?

Ko dolazi na diskusije? Koja je pozicija publike vizuelne umetnosti? Ko, šta radi i za koga – kakav je kvalitet relacija među onima koji proizvode umetnost i onih koji je primaju/sagledavaju?

Koje su teme o kojima se razgovara na osnovu radova? Šta je to što rad prouzrokuje? Kako umetnički radovi podstiču intelektualnu razmenu i razmenu iskustava? Kako razumeti ono što drugi rade; kako razumeti i vrednovati ono što sam radiš? Kako komunicirati preko umetnosti? Na koji način se eksternalizuje sopstveni kulturološki identitet?

Svaki učesnik daje svoje viđenje i direktno doprinosi formiranju stava i mišljenja o radu, koliko god ono u trenutku bilo krhko i nesigurno. *Umetnik kao publika* je način da se presretnu, uhvate i podstaknu neke od tih misli. Diskusije su pokušaj da se dosegne sagovornik, da se „dopliva“ do *druge obale*, da se dobaci misao, gest, i posegne za smislom u zajedništvu – napor artikulacije sopstvene pozicije u društvu i artikulacije društva preko umetničkih radova.

[HTTP://RAZGOVORI.WORDPRESS.COM](http://RAZGOVORI.WORDPRESS.COM)

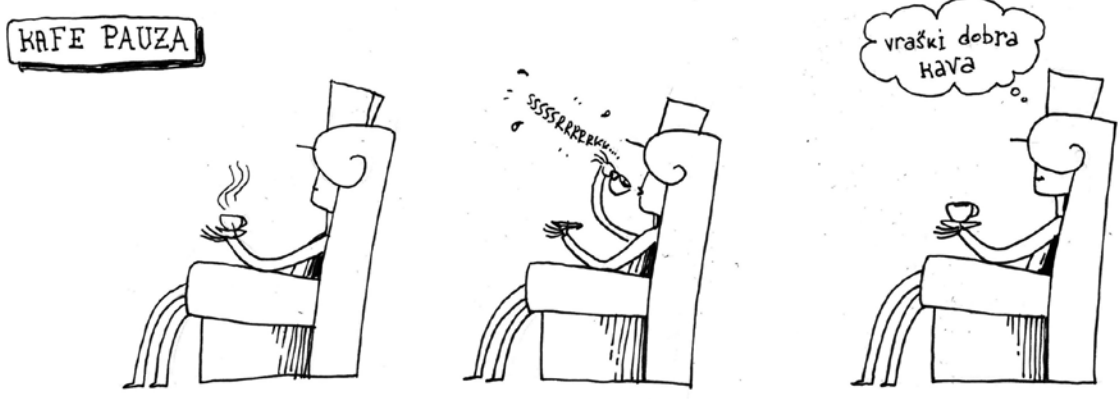
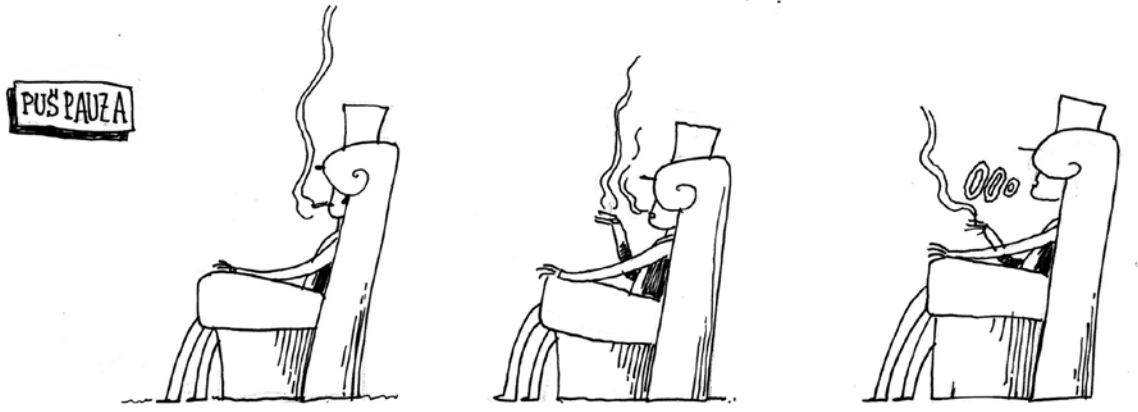
Forum: publika o radovima vizuelne umetnosti
UMETNIK KAO PUBLIKA

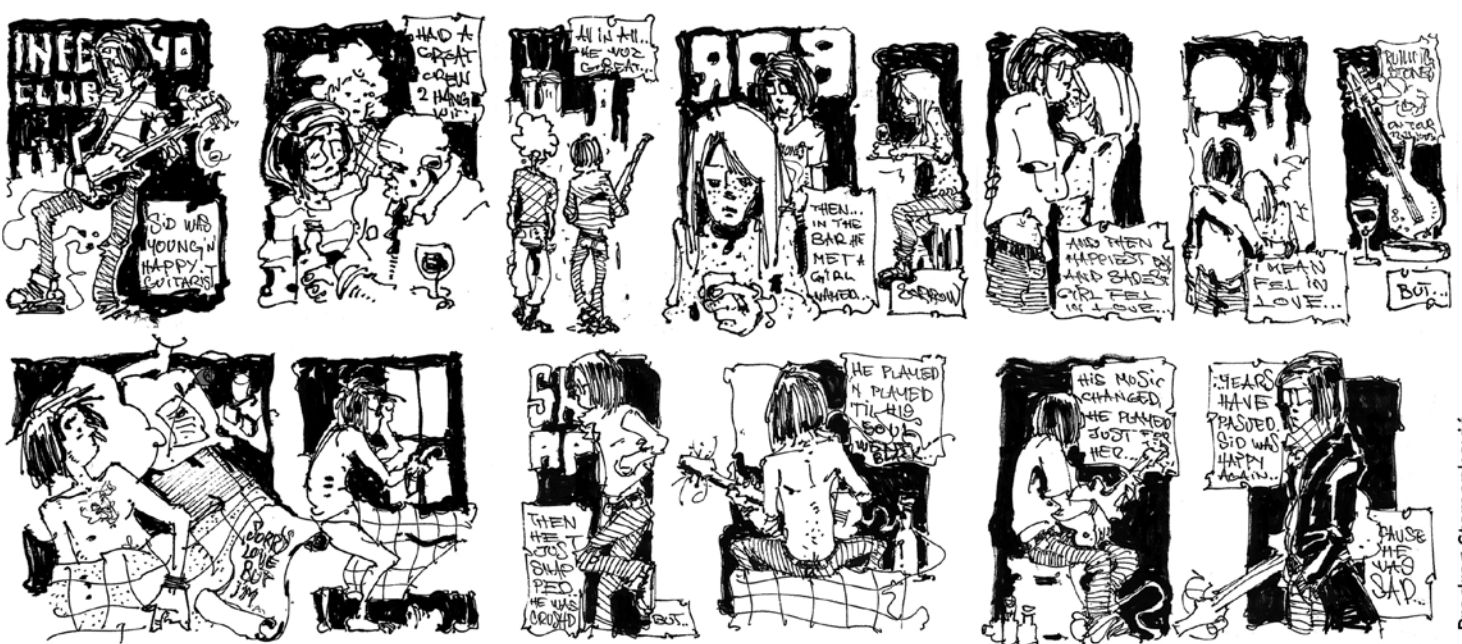

Ranko Jordanov

Dušan Cvetković

Predrag Stamenković

Čaj... Odličan // Niš
 Umetnička grupa ČAJ... Odličan pod ovim nazivom postoji od 2001. godine. Bavimo se stripom, ilustracijom, filmom low-fi produkcijom, animacijom, organizovanjem kulturnih dešavanja, konkursa, edukativnih radionica i sličnim aktivnostima u sferi alternativnog pristupa ovim vrstama umetnosti. Grupnu su osnovali: Vladimir Pavlović, animator, Dušan Cvetković, strip autor, Toni Radev, strip autor i Predrag Stamenković, Imamo i veliki broj saradnika.

Uoči nadolazećeg talasa nacionalizma i populističke retorike liberalnog kapitalizma koja je prodrila i u najmanje pore društva, kulturna scena u Makedoniji našla se u stanju sve izraženije podvojenosti. Javne ustanove postale su službeni alati političkih elita u ulozi afirmatora autokratskih pozicija vlasti, dok su se nezavisni centri kulture – zbog nedostatka finansija ili slabe strukturiranosti, povukli ili sasvim nestali. Aproprijacija javnog prostora preko izgradnje šoping molova i crkava/džamija s jedne strane, kao i gušenje javnih medija i uvođenje cenzure, usvajanje novog zakona o kleveti i grubo gaženje osnovnih ljudskih prava, doveli su do toga da se društveni prostor za kulturno delovanje sveo na jedan uzan prolaz. To je samo usložilo momentum javnog izražavanja i zalaganja za decentralizaciju u kulturi. Upravo u tom tesnom međuprostoru pre godinu i po dana počela je da deluje inicijativa zasnovana na jednom nomadskom/gerilskom, vaninstitucionalnom načinu izlaganja u polujavnim prostorima, praznim kancelarijama, prodavnicama u procesu izdavanja, u stanovima i u prolupanim magacinima.

Inicijativa je nazvana *Kooperacija*, a njen osnovni plan je proširenje platforme dijaloga i komunikacije u kontekstu savremene umetničke prakse i teorije. Ali ono što je ova neformalna asocijacija umetnika, među kojima su Gjorgje Jovanovik, OPA, Filip Jovanovski, Igor Toševski, Vladimir Jančevski, Oliver Musovik i drugi, upravo htela da pokaže, pored svojih radova, jeste i to da su alternativni metodi delovanja u ovakvim teškim uslovima ipak mogući, te da se moć stvaranja novih vrednosti nalazi upravo u autonomnim i nezavisnim inicijativama, nasuprot devalviranim programima državnih institucija. Radovi se uglavnom bave institucionalnom kritikom, društvenim angažmanom i preispitivanjem postojećih vrednosti u sklopu jednog novog makedonskog društva, utopljenog u groznicu nove identifikacije, nasuprot opšte dezorijentisanosti.

Odstupanje od tradicionalnih formata izlaganja je istovremeno omogućilo i drugačije čitanje urbanog miljea, a time i opciju za makar i simbolično re-osvajanje javnog prostora. Ovo se pokazalo kao iznenađujuće uspešna strategija za formiranje saradnje cele mreže domaćih autora i građana koji su u ovoj inicijativi videli mogućnost da svoje argumente izlože direktno i kreativno, zaobilazeći spori i krajnje birokratizovani sistem institucija. Da bi se zadržala autonomnost i principijelnost u radu, ono što je predstavljalo bazu sporazuma jeste bio uslov da se *Kooperacija* neće oslanjati na nacionalne ustanove i kulturne institucije, već će proizvoditi radove i postavljati izložbe isključivo kao samofinansirana autohtona asocijacija autora. Čak su i nevladine organizacije bile isključene sa liste potencijalnih saradnika. Prva izložba otvorena je 18. aprila 2013. u maloj studentskoj praonici (jedva 20 kvadratnih metara) u kojoj su još radile mašine za veš. Izložba je tako dobila naziv „800 revolucija u minutu“ (prema priručniku za veš mašine), a izlagalo je šestoro umetnika. Sledeće izložbe su bile: „EPP“ (posvećena pop kulturi i kiču), „Strategije sećanja“ (u stanu likovnog kritičara Ne-

Makedonija:

KOOPERACIJA

bojše Vilića), „Lične politike“ (učestvovalo oko 20 umetnika) itd.

U međuvremenu, *Kooperacija* je počela da organizuje i javne debate (umetnost i politika), prezentacije (likovna scena u Poljskoj, projekti sa azilantima u Švajcarskoj), a realizovala je i nekoliko kolaborativnih akcija u obliku participativnih instalacija. Jedna od njih je, na primer, bila inicirana pozivom Asocijacije nezavisne kulturne scene *Jadro*, prilikom obeležavanja njenog jednogodišnjeg postojanja. Organizator je ponudio novac za produkcijske troškove izložbe, ali su umetnici zaključili da je novac u stvari ključni problem, ne samo u strukturi ovakvih zajednica, već i cele likovne scene. Zbog toga je odlučeno da se tim novcem kupi 500 kilograma brašna, da se ono spakuje u autentično pakovanje i razdeli publici kao „mito“ (ovo se dešavalo uoči lokalnih izbora, na kojima je običaj da političke partije vrubuju narod svakakvim poklonima, najčešće brašnom, uljem, ajvarom i sl.). Svaka etiketa je sadržala serijski broj (pečat) i oznaku: 1 kg brašna (tip 400). Tokom tri dana, *Kooperacija* je uspeła da razdeli više od 400 kilograma brašna. Ostatak je doniran humanitarnoj organizaciji SOS Detsko selo, centru za negu dece bez roditelja. Rad je nazvan *Kapital*.

Poslednja izložba u 2013. godini, nazvana *Reidentifikacija* (6-14 decembar 2013), imala je zadatak da preispita pitanje identiteta, s tim što su se učesnici (više od 30 autora) dobrovoljno odrekli svojih imena i naziva svojih radova, pretvarajući na taj način izložbu u eklektičnu instalaciju kao odraz celokupne zamršene političke situacije u Makedoniji.

Izložbe *Kooperacije* uglavnom su bile samokustoske: umetnici predlažu temu sledeće izložbe, dok u postavljanju učestvuju uglavnom svi autori. Zbog toga su donekle bili i kritikovani od nekolicine domaćih likovnih kritičara. Ipak, simulacija demokratskog metoda unutar dinamičnog modela organizacije stvorio je potrebu za teorijskim diskursom, koji je počeo da se razvija preko sajta ove inicijative (www.kooperacija.info) i u fanzinu/samizdatu *Kritika*, čiji je glavni urednik dr Nebojša Vilić.

Drugi problem je bio taj što je *Kooperacija* htela da se udalji od dominantnog diskursa umetnika u Makedoniji, čiji rad uglavnom još uvek prebiva u području disciplinarnog, formalističkog modernističkog slikarstva, vajarstva itd. Ideja je bila da se pokaže kako su granice daleko fleksibilnije i da se ne radi toliko o elitističkoj odbrani autonomnih estetskih vrednosti, već o kritičkom preispitivanju samog likovnog jezika, njegove pluralnosti, kao i motiva opredeljenja umetnika i njihove odgovornosti u društvu u kojem deluju.

Nasuprot tome što su neki *Kooperaciju* protumačili kao veoma kompaktnu grupu umetnika, jedan od bazičnih postulata njenog rada jeste prihvatanje različitosti, ali samo preko intenzivne komunikacije, jer samo javna rasprava može dovesti do kvalitetnih pitanja i odgovora. Takođe, nasuprot mogućim optužbama da ovakav model demokratičnosti i horizontalnosti vodi ka relativizmu i sranjivanju svih etabliranih vrednosti, za učesnike *Kooperacije* je veoma jasno da je nemoguće postići opštu saglasnost o svemu, i nesporno je da je upravo različitost i uslov same političnosti.

Igor Toševski

Objekti nekadašnjih klubova vojske, poznatiji kao **DOMOVI VOJSKE**, postoje u gotovo svim gradovima u Srbiji. Nekada su se u njima nalazile biblioteke, čitaonice, sportski tereni, kuglane, bašte; održavale brojne kulturne manifestacije, najbolje igranke u gradu, turniri u različitim sportovima... kulturne manifestacije, najbolje igranke u gradu, turniri u različitim sportovima... Danas su napušteni i oronuli, blede i neugledni podsetnici na neka veselija vremena.

Nekada sastajališta svih generacija danas su „**višak imovine**“ i nepokretnost koju treba „otuditi“ jer „nije neophodna za funkcionisanje Vojske“. A kako se planovi za „otudjenje“ ne ostvaruju, uglavnom zbog previsokih cena, ove zgrade nastavljaju da propadaju zajedno sa društvenim i kulturnim životom gradova.

Nasuprot tome nalaze se **brojne inicijative i organizacije koje nemaju prostor za rad**, umetnici bez uslova za stvaranje i prezentovanje svog rada, građani – prvenstveno mladi – kojima za okupljanje i provođenje slobodnog vremena ne ostaje ništa do komercijalnih ugostiteljskih objekata. Svima njima je prostor neophodan i dobro znaju šta bi, samo kada bi imali gde.

Moguće rešenje za navedene probleme se samo nameće i ne zahteva velika ulaganja već promišljenost i dobru volju. Ustupanje ovih neiskorišćenih prostora onima kojima su potrebni, a ne mogu da ih priušte po tržišnim uslovima nije samo pitanje socijalne politike, već pitanje razvoja celokupnog društva. Na ovaj način, objekti ne bi propadali, organizacije i inicijative bi mogle da ih koriste (bar dok se ne pojavi kupac ili grad ne odluči šta bi sa njima), a građani bi dobili novi društveni i kulturni centar - **mesto za stvaranje, druženje i razmenu ideja**.

Jedno je sigurno, ovakvo korišćenje donosi daleko veću korist nego napušteni objekti koje nagrizava zub nebrige i vremena. Nijedan grad nije toliko bogat da bi mogao da zanemaruje toliku količinu neupotrebljenih resursa, pogotovo u vremenu kada je jako velika potreba za njima. Uviđanje da u našim rukama držimo sudbinu društvenog i kulturnog života naših gradova treba da nam bude podstrek da tu priliku što bolje iskoristimo.

ASOCIJACIJA MLADIH iz Kruševca je grupa mladih entuzijasta zainteresovanih za kulturu i umetnost. Još 2010. imala je inicijativu za formiranje centra mladih kada je pokrenuta i javna kampanja za ustupanje jednog od napuštenih i neiskorišćenih prostora u vlasništvu grada, ali tadašnje vlasti nisu imale sluha za ovu ideju. Septembra 2013, pružila se nova prilika i Asocijacija je uspela da uz pomoć Grada Kruševca privremeno otključa Dom vojske. Pokazalo se da mladi kruševački autori ne spavaju i da itekako imaju šta da prikažu, a da sa druge strane postoji brojna publika koja je zainteresovana za ove programe. Ipak, „otključavanje“ se završilo zaključavanjem. Kruševljani se nadaju da je katanac, jednom skinut, trajno oslabljen i da će se saradnja Gradske uprave i nadležnih institucija i inicijativa koje delaju u korist svih građana nastaviti.

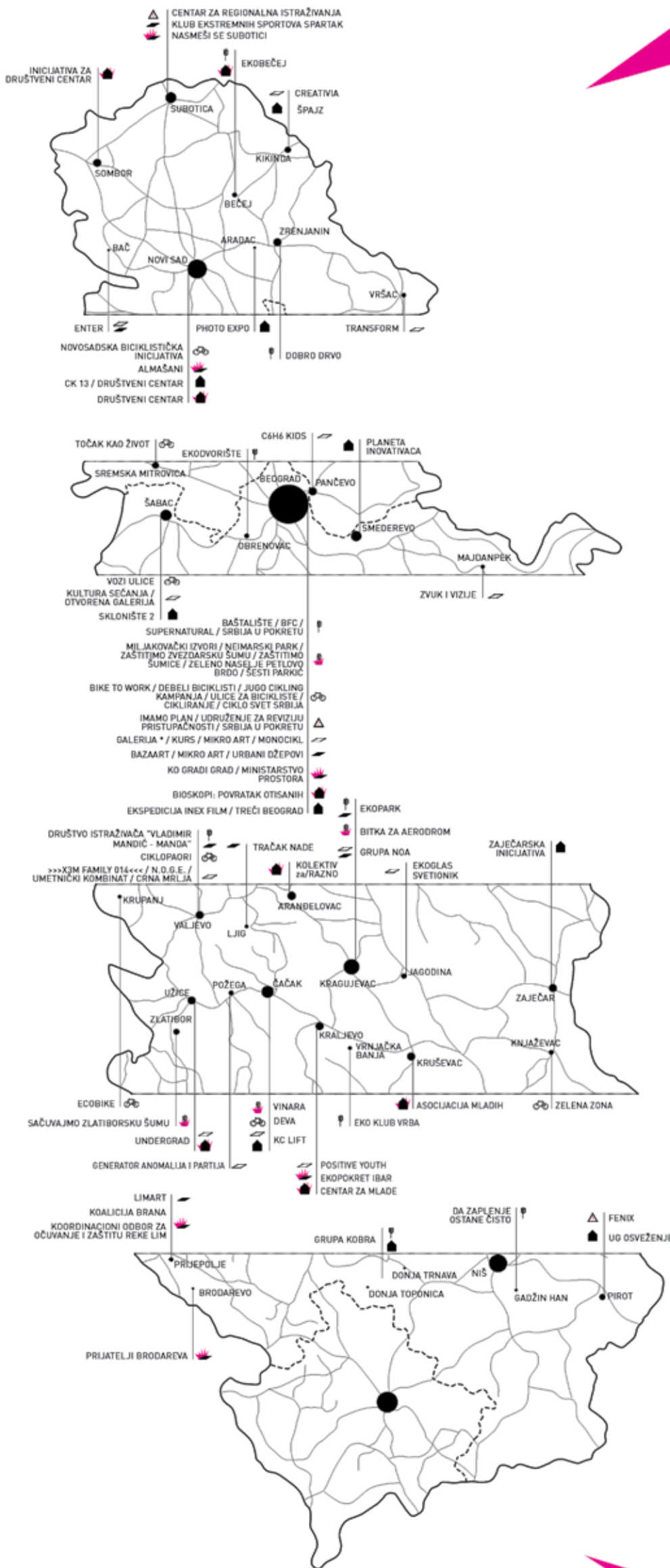
INICIJATIVA ZA DOM UMETNOSTI trenutno broji oko 40 članova iz polja slikarstva, arhitekture, fotografije, kostimografije, grafičkog dizajna, muzike, filma, plesa i literature. Ohrabreni razvojem događaja i pokretanjem obnove zgrade bivšeg Oficirskog doma (Dom JNA) u Valjevu, kao i zvaničnim najavama da je zgrada namenjena sadržajima iz domena kulture, valjevska umetnička omladina okupila se i pokrenula INICIJATIVU da se u ovom prostoru formira **DOM UMETNOSTI**.

MLADI KNJAŽEVČANI su pokrenuli inicijativu da posle dvadesetak godina ponovo dobiju Dom omladine, prostor koji bi generisao veliki broj kulturnih i drugih sadržaja koje osmišljavaju i realizuju mladi. Idealan prostor za ove potrebe bio bi upravo bivši Dom vojske, koji je od 2004. godine potpuno izvan funkcije i napušten. Ovaj prostor bi tako još jednom postao gradski centar kulture koji će odgovoriti na nedostatak kulturnih sadržaja i potrebu za prostorom koji je otvoren za inicijative svih građana, prvenstveno mladih. Inicijativu čine udruženja građana **Centar za kreativni razvoj – Knjaževac** i **COB Zelena zona**, neformalne grupe **Omladinski kulturni centar** i **Centar za kulturu i umetnost - K 019**.

Asocijacija mladih . office@asocijacijamladih.org . www.ajdefest.com | Dom umetnosti . Valjevska kulturna mreza-VAKUM . ana_staniscic10@yahoo.com . fb: Dom umetnosti | Centar za kreativni razvoj . ckr_knjazevac@yahoo.com . fb: Centar za Kreativni Razvoj - Knjaževac . COB Zelena zona . zelenazona@gmail.com . fb: Centar za održivu budućnost Zelena Zona Knjaževac . Omladinski kulturni centar . okceknjazevac@gmail.com . fb: Okce Knjaževac . Centar za kulturu i umetnost K019 . fb: Cku K Nulajedandevet

MAPA AKCIJE NASTALA JE ISTRAŽIVANJEM PROSTORNIH BORBI I NAPORA U VELIKOM BROJU GRADOVA U SRBIJI. ISTICANJEM OVIH INICIJATIVA I POBUNA DOBILI SMO NOVU KARTU SRBIJE NA KOJOJ SU VIDLJIVE RAZLIČITE VRSTE POSTOJEĆIH DELOVANJA U DOMENU PROSTORNOG RAZVOJA GRADA, OD ONIH ČIJA SE BORBA OGLEDA KROZ ODREĐENE VIDOVE PROTESTA I PETICIJA, DO ONIH USMERENIH NA STVARANJE NOVIH, NEZAVISNIH PROSTORA U GRADU, OSLOBOĐENIH LOGIKE TRŽIŠTA.

KAKO SU OVI OBLICI DELOVANJA POJEDINACA I ORGANIZACIJA POSTALI SVE UČESTALIJI, BILO JE NEOPHODNO NAPRAVITI MAPU POMOĆU KOJE ĆE SE RAZLIČITE INICIJATIVE UPOZNAVATI, MEĐUSOBNO KOMUNICIRATI, ŠIRITI INFORMACIJE I PODRŽAVATI SE, RAZMENJUJUĆI ISKUSTVA, TAKTIKE I STRATEGIJE I NA TAJ NAČIN FORMIRATI JEDINSTVENU MAPU – **MAPU AKCIJE!**

INICIJATIVE GRAĐANA ZA SADA PREDSTAVLJAJU RAZDVOJENE I KRATKOTRAJNE TAKTIKE MENJANJA USLOVA ŽIVOTA U GRADU, ALI CILJ MAPE JE UPRAVO DA SE NJIHOVIM STUKTUIRANJEM I BELEŽENJEM RAZVIJU STRATEGIJE KOJE BI UTICALE NE SAMO NA USLOVE ŽIVOTA U GRADU VEĆ I NA ODOSE MOĆI U DRUŠTVU.

MINISTARSTVO PROSTORA

VESTI

Aktivnosti
članica
NKSS 2013.

Izvor: seecult.org

Nove predstave Plavog pozorišta

Plavo pozorište premijerno je izvelo tokom 2013. godine predstave *Ema* i *Ostrvo cveća*, obe u režiji Nenada Čolića. Predstava *Ema*, premijerno izvedena u aprilu, inspirisana je pripovetkom Fjodora Mihailoviča Dostojevskog *Krotka*, u kojoj se pitanje čovekove slobode otkriva kroz tragičnu sudbinu žene koja je izvršila samoubistvo bacivši se sa prozora i držeći ikonu u rukama. U predstavi se koriste tekstovi iz pisama slavne pesnikinje Marine Cvetajev. *Ostrvo cveća*, premijerno izvedeno u oktobru, govori o utopijskom pokušaju da se spreči rat – bilo koji rat – odnosno o pokušaju da se konflikt izbegne. Predstava *Ostrvo cveća* imala je premijeru i na pozorišnom festivalu „Prenošenje baklje“ u Bilefeldu u Nemačkoj.

www.plavopozoriste.com

Zidne novine

Radni i materijalni položaj umetnika i kulturnih radnika u Srbiji u fokusu je prva dva broja „Zidnih novina“ – projekta u nastajanju Udruženja KURS, koji ukazuje na goruće teme svakodnevice, ali i one iz prošlosti koje bi trebalo aktualizovati. Prve teme „Zidnih novina“ (Prekarni rad: Šta znamo o radnom položaju umetnika i Šta znamo o materijalnom položaju umetnika?) moguće je preuzeti u pdf formatu sa sajta

www.zidne.udruzenjekurs.org/

Knjiga „Umetnik kao publika: razgovori među publikom“

Knjiga „Umetnik kao publika: razgovori među publikom“ Mirjane Bobe Stojadinović, proistekla iz četvorogodišnje serije razgovora o savremenoj umetnosti u Beogradu, objavljena je u izdanju Frekvencije. Knjiga objedinjuje informacije o više od trideset diskusija o radovima umetnika iz Srbije, Holandije i Austrije, kao i petnaest transkripata razgovora među publikom, te više od 340 fotografija radova o kojima se razgovaralo. Celokupna dokumentacija svih diskusija, fotografije, montirani audio fajlovi kao i tekstovi o radovima o kojima se diskutovalo, dostupni su na adresi <http://razgovori.wordpress.com>

15 godina ERGstatus plesnog teatra

ERGstatus plesni teatar obeležio je 15 godina rada projektom „ERG-15“, koji je završen izložbom „Umetnici govore“ u Galeriji Doma omladine Beograda početkom 2014. Projekat „ERG-15“ sastojao se iz niza događaja koji na specifičan način prezentovali rad ERGstatusa ne samo iz retrospektivne vizure, već i u formi koja demonstrira stavove te grupe o položaju umetnika u društvu, angažovanom umetničkom radu, načinima inkluzije marginalizovanih grupa u umetničku praksu, slobodama, kao i o savremenom poimanju čoveka i njegovog mesta u društvu. Uz izložbu „Umetnici govore“, projekat su činile i celine: „Subjekt na rubu“ (Magacin u Kraljevića Marka, 2013) i „Umetnik kao antitelo“, (KC Rex, 2013).

Vizualizator

Festival fotografije Vizualizator, koji je Centar za razvoj fotografije prvi put organizovao u Beogradu, predstavio je od 1. do 5. novembra izložbe radova eminentnih autora, uz intenzivan tribinski i radionički program posvećen različitim aspektima fotografije – kao vizuelne umetnosti, socijalnog fenomena i moćnog medijskog sredstva. Festival je otvoren izložbom češkog fotografa Antonjina Kratochvila (Antonina Kratochvila), a obuhvatio je i izložbe „Press Photo Srbija 2013“, „Written in Memory: Portraits of the Holocaust“ (Džefri Volin [Jeffrey Wolin], SAD) i „Svetska imena dokumentarne fotografije“.

www.crf.rs

Učenje kroz dramsko vaspitanje

Umetnička grupa Bazaart započela je krajem 2013. novi projekat „Islands“, inicijativu za povezivanje važnih subjekata u oblastima drame i obrazovanja u Srbiji (civilno društvo, škole, nastavnici, umetnici, donosioci odluka, istraživači, profesori...) kako bi se osnažili nastavnici kao nosioci obrazovne reforme, aktuelizovala obrazovna praksa, poboljšalo inicijalno obrazovanje nastavnika i modernizovali školski programi. Bazaart nastavlja time poduhvat započet ranijim projektom „Ideal“. Projekat „Islands“ biće realizovan sa partnerima iz Beograda, Smedereva, Zrenjanina i Niša.

www.bazaart.org.rs/

Kiosk dijaloz i u Zagrebu

Kiosk – platforma za savremenu umetnost iz Beograda gostovala je početkom decembra u Zagrebu izložbom „Kiosk dijaloz i“ u Galeriji VN. Projekat „Kiosk – dijaloz i“ obuhvata video intervjue realizovane tokom 51. Oktobarskog salona u Beogradu, uz učešće četrdesetak srednjoškola koji su pozvani da govore o svojim sećanjima iz detinjstva i zajedno sa Kioskom realizuju taj umetnički rad.

www.kioskngo.org

Manjinski 7. KRAF

Kragujevački festival antiratnog i angažovanog filma – KRAF posvetio je sedmo izdanje, održano od 28. oktobra do 3. novembra, manjinskim pravima, a prikazao je 25 filmova, uz desetak javnih debata, kojima se pozabavio različitim aspektima problema manjina i načinima na koji se država odnosi prema njima na putu ka Evropskoj uniji, kao i primerima dobre prakse iz regiona. Pored aktuelnih tema različitih manjinskih grupa, jedini filmski festival u Šumadiji priredio je i omaž filmskom reditelju i scenaristi, istoričaru filma, filmskom kritičaru i dugogodišnjem direktoru Muzeja Jugoslovenske kinoteke Dinku Tucakoviću (1960–2013). Uprkos kriznom budžetu, KRAF je ponudio i zanimljiv prateći muzički program.

www.millennium.org.rs

Šok zadruga posle eutanazije Art klinike

Multimedijalni centar Led art u Novom Sadu otvorio je 4. jula Šok zadrugu, novi projekat koji je pokrenuo nakon eutanazije Art klinike. Šok zadruga (Zmaj Jovina 22) svečano je otvorena na Dan borca izložbom „Slučaj rezultati Konkursa GUK 2013 – Novi Sad“ koja prikazuje i komentariše rezultate novosadskog konkursa za kulturu, na kojem je MMC Led art, nakon 15 godina rada, ostavljen bez ikakve finansijske podrške (kao i veliki deo nezavisne kulturne i umetničke scene).

<http://sokzadruga.wordpress.com/>

Uspešna sezona Le Studija

Beograd je početkom 2013. dobio novo pozorište – intimni teatar Le Studio u Venizelosovoj 42, koji je pokrenula Kroz prozor fabrika. Le Studio je zamišljen kao pozorište za svakoga, sa predstavama koje su svima razumljive i pogodne za analizu iz sopstvenog ugla. U skladu s tim, teme su društveno-politička pitanja u Srbiji, iako je reditelj, Žan Batist Demarinji (Jean Baptiste Demarigny) Francuz. Među prvim predstavama Le Studija su politička komedija *Nemam da platim i neću da platim*, tragikomedija o osamdesetim *Jedan zarez nešto* i seksi kabare *Čicago*. Uprkos teškoj finansijskoj situaciji, Le Studio je premijerno izveo i predstavu *Transsibirska proza*.

www.krozprozorfabrika.com

Banja robija

Nesvakidašnja forum predstava Aps Arta „Banja robija“, nastala iz dramskog procesa sa više od 300 osuđenih lica iz dva srpska zatvora, javno je izvedena u Novom Sadu, Nišu, Kragujevcu i Beogradu, nakon igranja u kazneno-popravnim zavodima. Bivši osuđenici čine deo glumačke ekipe „Banje robije“, koju je režirala Aleksandra Jelić, a zasnovana je na dokumentarnom tekstu koji sadrži istinite priče prikupljane tokom radionica i razgovora sa više od 300 osuđenika u zatvorima u Sremskoj Mitrovici i Novom Sadu. Predstava je nastala u okviru projekta kojim ApsArt, u saradnji sa Komitetom pravika za ljudska prava i Beogradskim centrom za ljudska prava, želi da približi javnosti život i probleme sa kojima se susreće osuđenička populacija, ali i da od publike dobije predloge za promene.

www.apsart.org

www.zatvorzakon.org

Balkan(s) Now

Video radovi umetnika iz Srbije, Makedonije, sa Kosova, iz BiH i Hrvatske, koji se kritički bave aktuelnim društvenim izazovima, čine izložbu „Balkan(s) Now“ koja je održana tokom 2013. u Beču, Ljubljani i Beogradu – u galeriji Remont, uz seminare/radionice. Projekat „Balkan(s) Now“ realizuju Open Systems (Beč), Mestna galerija (Ljubljana) i Remont (Beograd).

www.remont.net

Off FRAME FESTIVAL
društveno angažovanog teatra
VAN OKVIRA
14.-18. decembar 2013.
Beograd

Telo kao lično, kao društveno, kolektivno, glasačko, institucionalno, sa i bez organa, zdravo i obolelo, kao prodaja, kupovina, kao objekat, kao cilj, neadekvatno, zloupotrebjeno, nezalčeno, virtualno, kao jezik, komunikacija, kao iskustvo, kao produkt, kao identitet...

Od politike tela do tela politike.

www.offframe.org

3. Van okvira/Off Frame

Regionalni festival angažovanog teatra Van okvira/Off Frame predstavio je od 14. do 18. decembra u Beogradu domaće i strane stvaraoce koji posredstvom pozorišne umetnosti govore o važnim društvenim pitanjima koja se dotiču i pitanja tela – kupovine i prodaje ljudi i organa, retkih bolesti, tela i jezika, promene pola, ograničenja koje društvo postavlja osobama sa invaliditetom, odnosa pojedinca i institucionalnih i političkih tela. Uz osam predstava i performansa umetnika iz Srbije, Hrvatske, Irske i SAD, treći festival Van okvira, u organizaciji grupe „Hajde da...“, obuhvatio je i predavanja, okrugle stolove, radionicu i filmske projekcije.

www.hajdeda.org.rs

NKSS među „Zvezdama Beograda 2013“

Priznanja „Zvezde Beograda“ za najbolje projekte udruženja čije su aktivnosti podržane na konkursima grada Beograda u 2013. godini dobilo je i nekoliko članica Asocijacije NKSS. Na predlog Sekretarijata za kulturu, priznanje su dobili Dah teatar za predstavu *Moć pamćenja*, Kulturni front za program Velike galerije Kulturnog centra Grad i Fond B92 za Filmski festival

„Slobodna zona“ koji organizuje Kulturni centar Rex. Na predlog Sekretarijata za obrazovanje i dečju zaštitu nagrađen je Zemunski mali umetnički centar – ZMUC.

www.beogradeu.gov.rs

Perspektive 12

Izložba „Perspektive 12“ Šok zadruga (ex Art klinike) sa radovima desetero odabranih studenata sa Akademije umetnosti u Novom Sadu i Fakulteta likovnih umetnosti u Beogradu održana je krajem 2013. u Muzeju savremene umetnosti Vojvodine. Studentkinja novosadske Akademije Jovana Reljić proglašena je najperspektivnijom, a i drugo i treće mesto zauzeli su studenti iz Novog Sada – Nora Mesaroš i Gojko Dutina. Žiri su činili: Tadija Janičić, Svetlana Subašić, Vuk Vučković, Miroslav Marjanović, Miroslav Karić, Selman Trtovac, Aleksandar Rafajlović i Nikola Džafo.

<http://sokzadruga.wordpress.com/>

Osnažena

DAH Teatar i neformalna grupa građana Drugarice i Drugovi organizovali su 20. septembra u Domu omladine Beograda premijeru dokumentarno-igranog filma *Osnažena*, u režiji Elmedina Bišića, uz izložbu „Ogledalo žene – odrazi stvarnosti njene“, u okviru međunarodnog projekta posvećenog unapređenju rodne ravnopravnosti.

www.dahteatarcentar.com

Teatar i ljudska prava

DAH Teatar premijerno je izveo 17. decembra predstavu „Prisustvo odsustva“, u režiji Dijane Milošević, koja se bavi posttraumatskim sećanjem, specifično pamćenjem članova porodica na nestale osobe iz njihove najbliže okoline. Premijera je održana u okviru intenzivnog programa povodom Međunarodnog dana ljudskih prava „Teatar i ljudska prava“ koji je obuhvatio i prezentaciju pozorišne instalacije Teatra Labor iz Nemačke, u okviru saradnje na projektu „Moć pamćenja“. Predstava *Prisustvo odsustva* izvedena je i na Grbavici, a program je obuhvatio i regionalni susret žena i porodica nestalih, u saradnji sa Ženama u crnom.

www.dahteatarcentar.com

VIVISECTfest za Dan ljudskih prava

Festival o ljudskim pravima VIVISECTfest organizovao je od 9. do 11. decembra u Novom Sadu trodnevni festival povodom Međunarodnog dana ljudskih prava.

www.vivisectfest.org

17. Videomeđeja

Međunarodni video festival Videomeđeja predstavio je od 29. novembra do 1. decembra u Kulturnom centru Novog Sada oko 90 radova umetnika iz više od 30 zemalja u konkurenciji za nagrade, uz specijalnu selekciju radova domaćih autora i programe članova žirija u revijalnom programu. Takmičarski program predstavio je 82 video rada i filmova, kao i devet medijskih instalacija. U okviru revijalnog programa prikazana je specijalna selekcija radova domaćih autora *Made in Serbia*, kao i programi članova žirija Nataše Teofilović (Srbija), Roberta Arnolda (SAD) i Alekseja Dmitrieva (Rusija).

<http://videomeđeja.org>

Afirmativni provincijski čas

Kulturni centar Lift organizovao je 12. oktobra u Čačku tribinu o razvoju savremene umetnosti i umetničke prakse u provinciji, uz učešće umetnika iz Mionice, Užica, Požege i Čačka, koji su izložili i svoje radove u javnom prostoru u Čačku. Tribina je organizovana u okviru kampanje „Kultura u protestu“ Asocijacije NKSS.

www.kclift.org

Možemo li voleti što ne poznajemo?

Umetnički kolektiv Treći Beograd predstavio je od 2. do 19. decembra u Savremenoj galeriji u Zrenjaninu projekat „Možemo li voleti što ne poznajemo?“ koji pokreće niz pitanja u vezi sa savremenom umetničkom produkcijom. Treći Beograd tim projektom, pored ostalog, preispituje autorstvo u savremenom kontekstu, način na koji novac suštinski menja naš odnos prema umetnosti i šta je uopšte to što danas klasifikujemo kao sliku ili umetničko delo. Projekat je nastao u okviru Umetničke kolonije Ečka.

www.trecibeograd.com

Uvod u prošlost i Was Ist Arkzin

Knjiga *Uvod u prošlost* o kulturnoj proizvodnji na prostoru bivše Jugoslavije – svojevrsni kolaž tekstova koje je napisao filozof Boris Buden iz Berlina

na osnovu delova razgovora sa filmskim režiserom Želimirom Žilnikom iz Novog Sada, predstavljena je 26. novembra u Omladinskom centru CK13, uz učešće Budena i Žilnika, kao i članova Centra za nove medije kuda.org koji je objavio to izdanje. Buden je gostovao u Novom Sadu i povodom gostovanja zagrebačke izložbe „Was ist Arkzin“ koju je kuda.org organizovao od 25. novembra do 6. decembra u Galeriji SULUV.

Knjiga *Uvod u prošlost* objavljena je u izdavačkoj ediciji kuda.read, a može se besplatno preuzeti sa sajta kuda.org

www.kuda.org

6. Kondenz

Festival savremenog plesa i savremenih izvođačkih umetnosti Kondenz predstavio je od 16. do 30. oktobra u Beogradu izbor performansa domaćih i stranih autora koji se bave aktuelnim društvenim pitanjima, kao i brojnim izazovima s kojima se suočavaju akteri umetničke i kulturne produkcije. I sam Kondenz, koji organizuje Stanica Servis za savremeni ples, suočen je sa brojnim izazovima koji su postali i njegov konstitutivni deo. Ovoga puta, Kondenz je bio posvećen propitivanju principa prebrojavanja: koliko nas je ostalo, koliko nas je otišlo, koliko nas je zainteresovano za propitivanje, koliko je dinara potrebno...

www.dancestation.org

Prvi PARK(ing) dan u Beogradu

Ministarstvo prostora organizovalo je 20. septembra prvi PARK(ing) dan u Beogradu – manifestaciju tokom koje građani preuzimaju javni prostor od automobila i pretvaraju obeležena parking mesta u privremene parkove i prostore za igru. Prvi beogradski PARK(ing) dan održan je u delu Bulevara despota Stefana. PARK(ing) dan je globalni događaj koji se od 2005. održava jednom godišnje širom sveta.

www.facebook.com/MinistarstvoProstora

Muzej objekata

Muzej objekata u nastajanju predstavio je deo svoje kolekcije u Vranju, Nišu, Kragujevcu i Požezi, što je bila nova prilika za sve koji razmišljaju o periodu devedesetih godina u Srbiji, a poseduju nešto što ih vezuje za taj period i žele da podele svoje sećanje sa drugima, da i sami pomognu formiranje jedinstvene kolekcije o poslednjoj deceniji 20. veka. Kolekcijom doniranih predmeta, objekata i svedočanstava građana, koju organizacija Kiosk formira od sredine 2011. godine, Muzej objekata predstaviće javnosti kakvo je danas sećanje na devedesete u Srbiji.

www.muzejobjekata.com

9. Slobodna zona

Festival angažovanih filmova Slobodna zona prikazao je od 7. do 13. novembra u Beogradu, uprkos kriznom budžetu, oko pedeset dokumentarnih i igranih filmova. Prvi put je filmove istovremeno mogla da pogleda i publika u Novom Sadu i Nišu. Pobedničkim filmom 9. Slobodne zone proglašen *Lunchbox* indijskog reditelja Riteša Batre. Na osnovu glasova publike, drugo mesto zauzeo je film *Short terms 12* američkog reditelja Destina Kretona, a treće *Dobre vibracije* rediteljskog dvojca Lise Baroš De Sa i Glena Lejburna.

www.freezonebelgrade.org

Protestna poezija

Poezin je početkom novembra organizovao Festival poezije „Kultura u protestu“, čija je tema bila „katastrofalna situacija u kulturi i dosadašnja nebriga države za savremenu umetnost i savremenu scenu“. Festivalnu nagradu u iznosu od 20.000 dinara dobio je Nikola Oravec iz Novog Sada. Festival je održan u okviru kampanje NKSS „Kultura u protestu“.

www.poezin.net

8. Interakcija

Međunarodni studentski kamp „Interakcija“, održan osmi put u avgustu u Požezi, u organizaciji Nezavisnog filmskog centra Filmart, okupio je studente iz desetak zemalja. Učesnici su snimili tri filma u Požezi, Gornjem Milanovcu i Čačku na temu „Res non verba!“ (Dela, ne reči!). „Interakcija“ je tradicionalno završena premijom studentskih filmova u Kulturnom centru Požege i Dvorani Kulturnog centra Beograda.

www.film-art.org/interaction

Novi folklor u Parizu

Kulturni centar Grad predstavio je u septembru u Srpskom kulturnom centru u Parizu izložbu „Novi folklor“, projekat u koji je uključeno više od 30 domaćih umetnika i dizajnera. „Novi folklor“, čija je autorka Ljudmila Stratimirović, umetnička direktora KC Grada, predstavljen je prethodno i u Beogradu, Novom Sadu, Sirogojnu, Stokholmu i Sofiji.

www.gradbeograd.eu

Ukupan iznos ovogodišnjih kapitalnih ulaganja u petnaest institucija kulture iznosi oko 8.500.000 miliona evra što je manje od iznosa koji PTT i Emisiona tehnika, suprotno zakonu, nisu kao dobit uplatile u budžet Srbije.

Otvoreno pismo zatvorenim prostorima

Ministarstvo prostora pokrenulo je u junu inicijativu za uspostavljanje transparentnih kriterijuma i procedure za dodeljivanje neiskorišćenih prostora u vlasništvu grada Beograda i gradskih opština. Na osnovu prethodnog iskustva, razgovora i zajedničkih aktivnosti sa velikim brojem pojedinaca i grupa kojima je potreban prostor za život, rad i rekreaciju, predstavnici Ministarstva prostora obratili su se nadležnim institucijama i pojedincima u gradu Beogradu sa zahtevom da se rešavanju tog pitanja pristupi što pre.

www.facebook.com/MinistarstvoProstora

Otključavanje

Kruševački Dom vojske oživljen je u septembru, zahvaljujući Asocijaciji mladih koja je dobila dozvolu gradskih vlasti da privremeno koristi tu već godinama napuštenu vojnu zgradu, nakon kontinuiranog ukazivanja na značaj i potencijal javnih, napuštenih i nedovoljno iskorišćenih prostora za potrebe kulturne i umetničke produkcije. Raznovrstan program tokom dva vikenda, nazvan „Otključavanje“, privukao je brojnu publiku više generacija. Kao gosti su učestvovali predstavnici Inicijative za formiranje Doma umetnosti u Valjevu. Iako je „Otključavanje“ završeno ponovnim zaključavanjem Doma vojske, Asocijacija mladih je izrazila nadu da je „katanac, jednom skinut, trajno oslabljen“.

<http://ajdefest.com>

Pažljivo posmatranje

Pozicija vaninstitucionalnih aktera kulture u Beogradu u odnosu na državu i druge organe upravljanja, sagledana na osnovu analize ugovora i konkursnih procedura, tema je autorskog projekta „Pažljivo posmatranje“ Irene Ristić, u produkciji Hop.la! Projekat je predstavljen 17. januara 2014. u Kulturnom centru Rex javnim performativnim pretresom mogućeg ugovora sa Sekretarijatom za kulturu grada Beograda.

www.hop-la.org

SEEcult.org dobitnik WSA 2013

Portal za kulturu Jugoistočne Evrope SEEcult.org iz Beograda dobitnik je prestižne međunarodne nagrade WSA 2013 (World Summit Award) Svetskog samita za digitalne sadržaje – globalne inicijative koja, pod okriljem UN, promoviše najbolje sadržaje na Internetu širom sveta. Kao nacionalni kandidat Srbije za kategoriju „e-kultura i turizam“, SEEcult.org je dobio nagradu WSA 2013 kao jedan od finalista u osam kategorija koji su prepoznati kao najbolji i najinovativniji e-sadržaji u svetu. U konkurenciji je bilo više od 460 kandidata iz 168 zemalja sa svih kontinenata.

www.seecult.org

Pokretne kolonije

Zemunski mali umetnički centar (ZMUC) započeo je projekat „Pokretne kolonije: iz gradova duhova u umetničke rezidencije“ – najpre tokom leta 2013. u selu Babe kod Beograda, a potom i u Reževićima u Crnoj Gori. U lend-art koloniji „Tihe komšije“ u Babama učestvovali su umetnici iz Srbije, Slovenije, Albanije i Hrvatske, dok su se u Reževićima okupili studenti arhitekture iz Beograda. Uz izložbe nastalih radova, rezultat projekta, koji ZMUC realizuje sa partnerima iz Crne Gore i Albanije, jeste i dokumentarni film snimljen u kolonijama u Babama i Reževićima, ali i na Simpozijumu skulpture Terra u Kikindi i na Jalovičkoj koloniji u Jaloviku.

www.movableartcolonies.wordpress.com

Društvo mrtvih srpskih pesnika

Cirkusfera je organizovala 24. oktobra u centru Beograda uličnu akciju „Društvo mrtvih srpskih pesnika“ kojom je pozvala građane na „spektakularno Dada Raskrinkavanje preraspodele robovanja u tranzicionoj burazersko partijskoj ekonomiji naplativih sloboda i likvidnog duha“. Akcija je realizovana sa Stanicom – servisom za savremeni ples i Karkatag kolektivom, u okviru kampanje „Kultura u protestu“ NKSS.

<http://cirkusfera.org>

Posledice. Menjanje kulturnog pejzaža

Izložba ključnih protagonista angažovane savremene fotografije, aktivnih na prostoru bivše Jugoslavije u periodu od 1991. do 2011. godine, održana je od 22. avgusta do 14. septembra u galeriji Remont i Podroomu Kulturnog centra Beograda, a predstavila je radove oko 40 autora iz regiona koje je odabrao tim kustosa iz Ljubljane, Zagreba, Sarajeva, Prištine, Cetinja, Beograda i Skoplja. Remont je jedan od partnera tog projekta, koji je pokrenut na inicijativu Centra za savremenu fotografiju Photon iz Ljubljane.

www.remont.net

<http://aftermathsee.wordpress.com>

4. Mikro festival amaterskog filma

Mikro festival amaterskog filma predstavio je u četvrtom izdanju, održanom 11. i 12. oktobra u Uličnoj galeriji u Beogradu, 33 filma sa svih strana sveta u trci za nagradu Mikropolis, simbol utopije grada koji pripada svim građanima. Četvrti Mikro festival, u organizaciji Mikro arta, predstavio je filmove „uradi sam“ produkcije iz Poljske, Kine, Rusije, Irana, BiH, Ukrajine, Slovenije, Hrvatske... Najzastupljeniji su bili autori koji dolaze iz gradova širom Srbije. O dobitnicima nagrada odlučio je žiri koji su činili Mirko Jokić, Ivan Velisavljević i Zoran Rajšić.

www.mikroart.rs

SOS

Teatar Mimart izazvao je veliku pažnju uličnim performansom „SOS“ koji je izveo 4. novembra ispred KCB-a, u okviru projekta posvećenog teškoj situaciji u kojoj se nalazi kultura, a posebno savremena kulturna i umetnička produkcija u Srbiji. Prikazan je i izbor kratkih filmova sa mogućim rešenjima za spas kulture, koji je videla potom i publika KC Grad, u okviru kulinarske večeri pravljenja sosova sa udruženjem SEEcult.org, u okviru kampanje „Kultura u protestu“ NKSS.

www.teatarmimart.org.rs

3. AJDE fest

Festival Avgust jednog diverzanta (AJDE) u Kruševcu predstavio je od 8. do 10. avgusta raznovrstan filmski, likovni i muzički program, objedinjen sloganom „Kulturna diverzija“. Predstavljeni su i etablirani umetnici i mlade nade, a publika je imala i mogućnost edukacije preko radionica animacije, rok novinarstva, plesne umetnosti i grafita. Među učesnicima filmskog programa bili su vizuelni umetnik i reditelj Miloš Tomić, rediteljka Ivana Todorović, te jedan od veterana srpske i jugoslovenske kinematografije Jovan Joca Jovanović. U muzičkom programu nastupili su Kodagain, Art Deki free music band, Consecration, Za Dž i ZAA.

<http://ajdefest.com>

9. Zalet

Festival Zalet u Zaječaru ponudio je od 16. do 18. avgusta raznovrstan likovni, muzički, filmski i edukativni program, objedinjen sloganom „Udahni duboko, ljubim te u oko!“ Deveti Zalet predstavio je nesvakidašnju izložbu vozniha toaleta „Olakšanje u pokretu“ Ivana Tobića i Ivane Gačanović, izložbu umetničke grupe Art Brut Serbia, kao i izložbu „Odmor na putu za Egipat“ Dejana Sotirovića. Uz muzički program i projekcije filmova, održana je i likovno-ekološka radionica 3D kolaža.

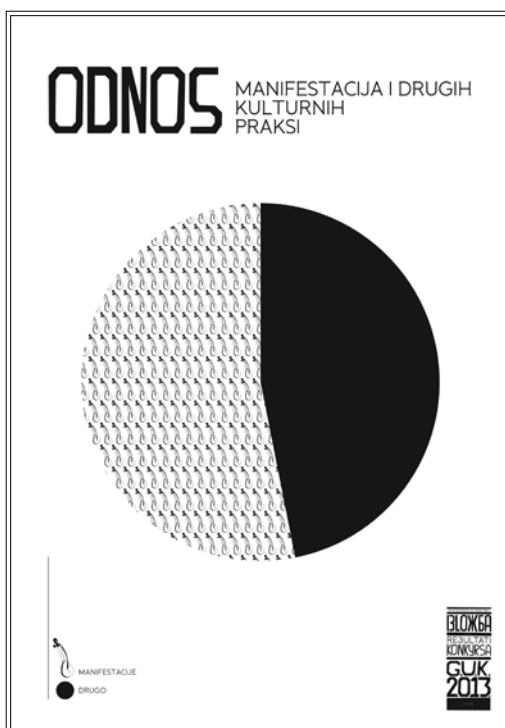
www.zalet.org

Firma Apex, koja je dobila posao upravljanja gradskim prevozom na problematičnom konkursu, samo u jednoj godini poslovanja prihodovala je više od 8.000.000 evra – što je gotovo jednako kapitalnim ulaganjima u kulturi za 2014. godinu.

4. Sound and visions

Multimedijalni festival *Zvuk i vizije* (Sound and visions) u Majdanpeku predstavio je i u četvrtom izdanju od 28. do 30. juna izuzetno raznovrstan program kratkih filmova, rok koncerata, vizuelnih intervencija, kao i radionica slobodnog softvera, uz nastavak promovisanja industrijskog turizma i upoznavanja autentičnih lokalnih pejzaža. Festivalni program *Vizuelne intervencije* obogatio je svoju javnu kolekciju savremene umetnosti radovima Žolta Kovača i udruženog tima umetnika Milice Pantelić i Željka Lončara, koji su na gradskoj toplani oslikali dva murala. Na festivalu su prikazani i radovi Marije Đorđević, Miloša Tomića i Nemanje Lađića. Publika je imala priliku da uživa u nastupima šest rok grupa, među kojima su prvi put bili i bendovi iz regiona.

<http://savfest.com/>

Autonomije

Međunarodna izložba „Autonomije“, koja putem umetničkog istraživanja ispituje složene odnose tehnološkog razvoja i ekosistema, održana je od 7. do 28. novembra u Muzeju savremene umetnosti Vojvodine u Novom Sadu, u organizaciji Instituta za fleksibilne kulture i tehnologije – Napon. Većina radova na izložbi, čiji su koncept osmislili Kristian Lukić i Sunčica Pasuljević Kandić, odabrana je na konkursu, a predstavljaju umetnička istraživanja fenomena HFT (visoko frekventne trgovine), mašinskih grešaka na primerima *Google street viewa* ili *Facebook face recognition* softvera.

www.napon.org

4. Femix Fest

Festival ženskog stvaralaštva Femix Fest održan je 13. i 14. decembra u zgradi BIGZ-a u Beogradu, a pod sloganom „Ova tama nije stvarnost“, okupio je 40 autorki u oblasti poezije, fotografije i filma, uz učešće četiri mlada ženska benda. Četvrti Femix Fest istovremeno je bio i promocija četvrtice Femiksete, jedine kompilacije ženskih bendova i muzičarki u Srbiji.

<http://femix.info>

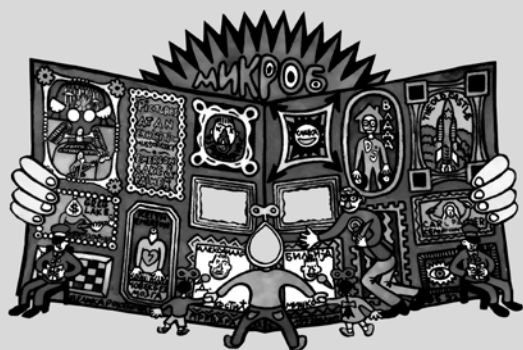
Knjiga o Mikrobu

Nezavisna umetnička asocijacija Remont objavila je knjigu „Zbogom andergraund – Saša Marković Mikrob“, koja obuhvata opus tog prerano preminulog umetnika od kraja osamdesetih godina, kada se pojavio na sceni, preko burnih devedesetih do dvehiljaditih. Knjigu je uredila Darka Radosavljević Vasiljević, a nastala je uz svesrdnu pomoć prijatelja i poštovalaca Mikrovog rada, koji su pisali tekstove, prevodili, ustupali dokumentaciju i fotografije radova u ličnom posedu, dostavljali biografske podatke, obrađivali materijal za štampu, učestvovali u finalnom dizajnu... Mnogobrojni prijatelji, kolege, poznanici i poštovaoci Saše Markovića prisustvovali su i 14. jula promociji knjige u klubu Gavez na Adi Ciganliji, održanoj na treću godišnjicu Mikrove smrti.

www.remont.net

ZBOGOM ANDERGRAUND

SAŠA MARKOVIĆ MIKROB

ЗОВЕМ СЕ САША МАРКОВИЋ МИКРОМЛАДОЖЕЊА. БОРИМ СЕ ПРОТИВ УСАМЉЕНОСТИ И ДА ИМАМ МАЛО ВИШЕ ПАРА, ВИДИМ СЕ ПОД МИКРОСКОПОМ. КРЕЉЕМ СЕ ПО ТАЈНИМ МЕСТИМА, МОГУ НЕПРИМЕЋЕН ДА СЕ ЗАВУЧЕМ У ИНТИМНЕ ДЕЛОВЕ ЖЕНА, И ДА БОРАВИМ ТАМО ПО ВИШЕ ДАНА, ИЛИ НЕОПАЖЕН ДА ОПЕРИШЕМ ПО ВАШЕМ ФРИЖИДЕРУ... ПАЛИМ СЕ И ГАСИМ, РАСТЕМ И ОПАДАМ... ЉУБАВ МИ ЈЕ ЈАЧА СТРАНА... КРУЖИМ НОЋУ ОКО ИЗАВОЈЕНИХ ЗГРАДА... ЗБОГОМ АНДЕРГРАУНДА!... ХОЋУ ДА ПРАВИМ ЈЕАНУ КЊИГУ, МАЛО ДА ЦРТАМ МАЛО ДА ПИШЕМ, МАЛО ДА СЕ ЗЕЗАМ А СВЕ ДА ВАМ КАЖЕМ. ДАЈТЕ МИ СВИ ПО ЈО (АЕСЕТ) ДОЈЧМАРАКА, ДОБИЋЕТЕ КЊИГУ И ПОНЕШТО ПРИЈАТЕ... ИМАМ ЈЕАН ПОЛУХВАТ: ДА ОСТАНЕМ ОВАЕ А ОАЕМ ДАЛЕКО, ДА ИЗАЂЕМ ИЗ КАНАЛИЗАЦИЈЕ И ДА НЕБУАЕМ МИКРОБ. И ДА НЕБУАЕМ ВИШЕ МЛАДОЖЕЊА. БУДУЋНОСТ ЈЕ НЕНАПИСАНА!

AKTIVNOSTI NKSS u 2014.

III redovna Skupština NKSS

Asocijacija NKSS održala je od 21. do 23. juna u Vršcu treću redovnu Skupštinu, na kojoj je utvrdila smernice aktivnosti u odnosu na institucije vlasti na svim nivoima, javni sektor, međunarodne partnere i medije, uzimajući u obzir teško stanje u kulturi u Srbiji i posebno specifičnosti položaja i potreba nezavisne scene. Predstavnici NKSS učestvovali su 22. juna i u „protestu protiv ubijanja kulture“ koji je organizovan u centru Vršca kao podrška protestu održanom u isto vreme u Beogradu. Na Skupštini u Vršcu izabrani su i članovi novog UO Asocijacije NKSS, a primljeno je 15 novih članica iz više gradova u Srbiji.

Raskid protokolarne saradnje

Ministarstvo kulture i informisanja Srbije raskinulo je 17. oktobra Protokol o saradnji sa Asocijacijom NKSS iz 2011. godine, navodeći da „u susret intenziviranju sveopšteg napora ka konačnom fokusiranju doprinosa svih poslenika u kulturi ka izradi Strategije razvoja kulture“ Srbije, očekuje „širi pristup nevladinog sektora prema doprinosu izgradnje institucija kulture na način i u sadržaju koji će jednako tako omogućiti i brojem veću prisutnost“ subjekata na tako važnom poslu, u svojoj raznolikosti. Asocijacija NKSS ocenila je da Ministarstvo ne razume ulogu koju danas civilni/nezavisni sektor ima u kulturi. Uz ponovni poziv na dijalog, UO Asocijacije NKSS naveo je i da deluje tragikomično da Ministarstvo započinje rešavanje nagomilanih problema u zapuštenoj kulturi Srbije poništavanjem Protokola o saradnji sa NKSS.

Samo u jednoj godini iz budžeta je plaćeno 430.000.000 evra za neiskorišćene kredite čiji je garant bila država – što je skoro šest ovogodišnjih budžeta za kulturu.

Osuda cenzure u Novom Sadu

Asocijacija NKSS najoštrije je osudila 18. oktobra cenzuru rada mlade novosadske umetnice Danijele Tasić u Kulturnom centru Novog Sada i zatražila od nadležnih da hitno omoguće slobodu umetničkog izražavanja, na šta su obavezni i prema Ustavu Srbije. Asocijacija NKSS

ujedno je apelovala na stručnu i najširu javnost da takođe osude svaki vid cenzure i ustanu u odbranu slobode izražavanja.

Upozorenje o kršenju Zakona o kulturi

Asocijacija NKSS skrenula je 13. novembra pažnju na drastično kašnjenje raspisivanja godišnjeg konkursa za finansiranje/sufinansiranje programa i projekata u kulturi za 2014. godinu, predviđenog Zakonom o kulturi do 1. oktobra tekuće godine. NKSS je podsetila na tu obavezu Ministarstvo kulture i informisanja Srbije, kao i pokrajinske i lokalne vlasti. Posebno je ukazano i na celokupnu problematičnu proceduru konkursa, počev od netransparentnog izbora članova komisije, preko arhaične kategorizacije oblasti stvaralaštva, nejasnih kriterijuma raspodele sredstava, do kašnjenja objavljivanja rezultata konkursa i isplate odobrenih sredstava. Ministarstvo je odgovorilo da će konkurse za 2014. raspisati po usvajanju Zakona o budžetu, a to je i učinilo tek 21. decembra. Asocijacija NKSS reagovala je početkom juna i povodom rezultata konkursa Ministarstva kulture za 2013, koji su objavljeni više od pola godine nakon završetka konkursa. NKSS je navela da su rezultati konkursa još jedan u nizu pokazatelja pogubne kulturne politike koja preta da ukine savremeno stvaralaštvo, a posebno vaninstitucionalnu kulturnu i umetničku produkciju.

Regionalna konferencija NKSS

Asocijacija NKSS organizovala je 19. novembra u Kulturnom centru Rex u Beogradu regionalnu konferenciju „Mesto i uloga civilnog sektora u savremenoj kulturi Srbije i regiona“ čiji su učesnici istakli potrebu proaktivnijeg suočavanja sa mnogobrojnim problemima, kao i intersektorskog povezivanja unutar celokupnog civilnog sektora, jačanja solidarnosti u sektoru kulture u celini, uspostavljanja novih načina komunikacije i stalnog inoviranja strategija i taktika borbe za promenu stanja. Na konferenciji su učestvovali i predstavnici drugih delova civilnog sektora, institucija vlasti, ustanova kulture i fondacija, a gosti su bili predstavnici nezavisne kulture iz Slovenije, Hrvatske i Makedonije, članovi UO Regionalne platforme za kulturu Kooperativa.

Kultura u protestu

Kampanja „Kultura u protestu“ održana je u oktobru i novembru u gradovima širom Srbije u vidu programa dvanaest članica Asocijacije NKSS koji preispituju poziciju i ulogu nezavisnih umetnika i radnika u kulturi i umetnosti, uz kritički osvrt na aktuelnu situaciju i posebno na marginalizaciju savremene umetničke produkcije. Kampanjom „Kultura u protestu“, Asocijacija NKSS pozvala je nadležne na svim nivoima i na započinjanje dijaloga o rešavanju nagomilanih problema koji bi doveo do konačnog priznanja značaja nezavisne kulturne scene i omogućio iskorišćavanje njenog ogromnog potencijala za dalji razvoj celokupnog kulturnog života, ali i edukacije, stvaranja nove publike i unapređenja slike koju država ima u svetu. Kampanja je početkom 2014. predstavljena izložbom u Gradskoj galeriji Požega, u organizaciji NFC Filmart.

Zahtev NKSS za hitan pristup Kreativnoj Evropi

Asocijacija NKSS apelovala je 29. decembra na Ministarstvo kulture i informisanja da što pre finalizuje proceduru pristupanja Srbije programu „Kreativna Evropa“ Evropske komisije i da bez odlaganja omogući savetodavnu i tehničku pomoć kulturnom i kreativnom sektoru za učešće u tom programu. NKSS je pozvala ujedno celokupnu javnost da ne dozvoli da još jedan kanal međunarodne saradnje i izvora sredstava ostane nedostupan za razvoj kulturne i umetničke produkcije u Srbiji.

Ma doluptatur, aut que volor aut vellaut eos ex es acescia
venia dis qui recab ipsam corporehent porestrum quissun
diaerumque adis dolest, cones etusae officia nus, odi do-
luptin premped magnis et endunt aut mi, cum quaerum
consed magnatinvero con reri del mostia quam hario
eicienimus re, con eliciur aditam quatem ne doloreium vel-
lecu ptibusae net, sunte dolum sit quiaecum secti

